

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

SPIRITUALITA ADOLESCENTŮ A JEJÍ UMĚLECKÝ PROJEV VE VZTAHU K BIBLICKÉ TRADICI

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Autorka práce: Ing., Bc. Klára Málová

Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky, prezenční forma

Ročník: druhý

2017

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

27. 3. 2017

Klára Mállová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala všem, kteří mi byli jakkoliv nápomocni při psaní této práce. Děkuji především vedoucí práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D. za odborné vedení, laskavý přístup a cenné rady. Poděkování patří též Mgr. Veronice Iňové za pomoc při realizaci výzkumné části. Chtěla bych také poděkovat mému manželovi a všem mým blízkým za podporu.

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST – VYMEZENÍ POJMŮ	
1. Charakteristika adolescence.....	9
1.1 Definice adolescence.....	9
1.2 Věkové rozmezí adolescence	10
1.3 Biologický vývoj.....	13
1.4 Psychický vývoj.....	14
1.4.1 Morální vývoj.....	15
1.5 Sociální vývoj.....	16
1.5.1 Rodina.....	17
1.5.2 Škola a výběr zaměstnání.....	18
1.5.3 Volnočasové aktivity.....	19
1.5.4 Vztahy k vrstevníkům.....	19
1.5.5 Malé skupiny.....	20
1.5.5.1 Definice malé skupiny.....	20
1.5.5.2 Charakteristika malé skupiny.....	21
1.5.6 Identita.....	22
1.5.7 Přejchodový rituál.....	24
1.5.7.1 Svátost biřmování.....	26
1.5.8 Změny v současné společnosti.....	26
1.5.9 Problémové jevy spojené s adolescencí.....	27
1.6 Spirituální vývoj.....	27
1.6.1 Spiritualita.....	28
1.6.2 Náboženství, církve a víra v Boha.....	30
1.6.2.1 Stádia náboženské zralosti a vývoj religiozity.....	31

1.6.3 Výzkum spirituálního vývoje u amerických vysokoškolských studentů.....	33
2. Umění.....	34
2.1 Hudba.....	36
2.2 Výtvarné umění.....	37
2.3 Poezie.....	40
2.4 Žalmy.....	41
2.5 Úloha symbolů v umění.....	43
VÝZKUMNÁ ČÁST	
3. Formulace cílů a výzkumná otázka.....	44
4. Metodologie výzkumu.....	44
5. Volba výzkumného vzorku.....	45
6. Průběh výzkumu.....	46
6.1 Přípravná část – zpracování žalmu 8 – podklad pro výuku adolescentů.....	46
6.1.1 Úvod.....	46
6.1.2 Jednotlivé překlady žalmu 8.....	47
6.1.3 Exegetická a teologická analýza žalmu.....	48
6.1.3.1 Problematika nadpisu.....	49
6.1.3.2 Struktura žalmu.....	49
6.1.3.3 Exegeze jednotlivých veršů.....	50
6.1.3.4 List Židům.....	51
6.1.3.5 Aplikace žalmu.....	51
6.1.4 Závěr.....	51
6.2 První vyučovací hodina.....	52
6.3 Příprava otázek.....	52
6.4 Realizace výzkumu.....	53
6.4.1 Druhá vyučovací hodina.....	53
6.4.2 Třetí vyučovací hodina.....	53

7. Vyhodnocení výzkumu.....	54
8. Závěry z výzkumu.....	69
Závěr.....	74
Seznam použitých zdrojů.....	77
Seznam zkratk.....	82
Seznam příloh.....	83
Přílohy.....	84
Abstrakt.....	100
Abstract.....	101

Úvod

Pro svou práci jsem si vybrala téma spirituality adolescentů a její umělecký projev ve vztahu k biblické tradici, což zcela koresponduje s mým navazujícím magisterským oborem – Učitelství náboženství a etiky, kdy tato část studia je zaměřena na výuku pro střední školy, což v názvu obsahuje i studijní program (tedy Učitelství pro střední školy). Předchozí bakalářské studium jsem absolvovala kombinovanou formou studia, zatímco navazující studium bylo pro mne mnohem přínosnější vzhledem k formě prezenční, kdy jsem měla možnost více proniknout do studovaného oboru.

Téma diplomové práce částečně myšlenkově navazuje na mou předchozí bakalářskou práci „Možnosti využití hudebního, dramatického a výtvarného umění ve výuce náboženství pro děti mladšího školního věku“ a svým způsobem jí rozvíjí. Ve své bakalářské práci jsem se zabývala dramatickým uměním, hudbou a výtvarným uměním ve vztahu k výuce náboženství, kde byly tyto umělecké směry zpracovány jakožto aktivizační formy výuky. Dále jsem se v bakalářské práci zabývala charakteristikou náboženské zkušenosti a rovněž úlohou symbolů ve zkušenosti jak náboženské, tak i umělecké. Tato témata jsou zde již zpracována, proto se zaměřím více na jiné oblasti, i když některé části s úpravami z této bakalářské práce převezmu.

V rámci této diplomové práce se budu hlavně věnovat tématu adolescence a umění. Diplomová práce bude členěna do dvou částí – teoretické a výzkumné.

V teoretické části se budu věnovat vymezení základních pojmů a tématům, které s prací souvisí. V první kapitole budu vycházet převážně z literatury následujících autorů z oboru psychologie: Říčan, Langmeier, Krejčířová, Vágnerová, Thornová, Macek a Holm. V jejím úvodu se budu zabývat definicí a věkovým rozmezím adolescence, dále biologickým, psychickým a morálním vývojem. V kapitole o psychickém vývoji se kromě psychických změn, které provází toto období, budu zabývat i estetickým cítěním a rovněž kresbou adolescentů. V rámci sociálního vývoje budou zpracována následující témata: rodina, škola a výběr zaměstnání, volnočasové aktivity, vztahy k vrstevníkům, malé skupiny, identita, přechodový rituál, změny v současné společnosti a problémové jevy spojené s adolescencí. Téma identity a vrstevnické skupiny je pro toto období zásadní. Jako konkrétní přechodový rituál bude popsána svátost biřmování, která je v adolescenci běžná u římskokatolických věřících. Součástí charakteristiky adolescence bude i spirituální vývoj, pod něj budou spadat kapitoly: spiritualita, náboženství, církev a víra v Boha, stádia náboženské zralosti a vývoj religiozity a výzkum spirituálního vývoje u amerických vysokoškolských studentů.

V druhé kapitole věnované umění se budu zabývat tématem krásy, hudbou, výtvarným uměním, poezií, žalmy a úloze symbolů v umění. V těchto kapitolách budou kromě církevních dokumentů zdrojem i následující autoři: Muchová, Špidlík, Vokoun, Trstenský a Babyrádová.

Ve výzkumné části se budu blíže věnovat přípravě výzkumu, samotné práci s vybranou skupinou a vyhodnocení výsledků pomocí obsahové analýzy a kódování kategorií. Pro umělecký projev vybrané skupiny adolescentů ve vztahu k biblické tradici jsem vybrala konkrétní téma, kterým je žalm 8.

Cílem práce je charakterizovat období adolescence. Dále je to charakteristika umění a některých jeho vybraných druhů se zaměřením na žalmy, které v sobě spojují složku hudební a zároveň i poetickou.

Cílem výzkumné části práce je zpracování žalmu 8 jako přípravy pro výuku náboženství pro třídu studentů v adolescentním věku a sledování spirituality vybrané skupiny adolescentů skrze jejich výtvarnou činnost.

Základní výzkumná otázka pro výzkumnou část práce tedy bude znít takto: Jaké obrazy, metafory nebo přirovnání vztahující se k biblickému vnímání světa, člověka a Boha mají význam pro současné adolescenty?

1. podotázka: Jak adolescenti vyjadřují obrazy a metafory vztahující se k biblickému vnímání světa, člověka a Boha?
2. podotázka: Projevuje se v nich jejich vlastní světonázor?

TEORETICKÁ ČÁST – VYMEZENÍ POJMŮ

1. Charakteristika adolescence

Během období adolescence dochází k podstatným změnám, které mají zásadní vliv na další životní etapy člověka. Mladý člověk v této době dospívá a sám se rozhoduje, kým chce být, čemu se chce věnovat, začíná řešit existenciální otázky. Hledá si své místo ve světě, své životní povolání, smysl své vlastní existence. Pro řadu lidí je v tomto období důležitý vliv malých skupin, které je mohou zásadně formovat. Do popředí se v tomto období dostává pojem identity, který se skloňuje prakticky ve všech oblastech, religiozitu nevyjímaje. V některých oblastech už je adolescent plně zodpovědný za své činy, ale jeho svoboda ještě není úplná, není v mnoha případech ještě zcela nezávislý na svých rodičích, kteří jej nejen živí, starají se o něj, ale mají vůči svému dítěti i mnohá očekávání a představy. Adolescenci vnímáme jako výjimečné období tvořící most mezi dětstvím a dospělostí.

V této kapitole se budu zabývat poznatky českých i světových autorů z oblasti obecné, sociální, náboženské a vývojové psychologie, kteří se věnují charakteristice adolescence.

Tempo biologického, psychického a sociálního vývoje adolescenta bývá rozdílné, z čehož může plynout i případný zdroj napětí v životě mladého člověka.¹

1.1 Definice adolescence

„Být normální v období dospívání je samo o sobě nenormální. Adolescent se může během dospívání chovat nekonzistentně a nepředvídatelně, může trpět, ale terapii nepotřebuje. Jsou to spíš rodiče, kteří potřebují pomoc, aby se dokázali s dospíváním svých dětí vyrovnat.“² Anna Freudová, 1958

Význam slova adolescence nacházíme v latinském slovesu *adolesco, ere*, což je překládáno jako růst, dospívání, dorůstat, vyvíjet se, vyspět, mohutnět, rozmáhat se a přibývat.³

Termín *adolescenti* se v našem jazyce používá jako synonymum pro výraz mládež, dospívající nebo dorost.⁴ Dalším označením, které se rovněž volně zaměňuje s termínem *adolescent*, je slovo *teenager*. Anglický výraz „*teenager*“ je odvozen od

¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I.*, s. 325.

² THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 414.

³ Srov. *Latinsko-český slovník*, s. 18.

⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 11.

koncovek „-teen“, které se vyskytují u číslic 13–19. Do češtiny se nepřesně překládá označením „náctiletý“, který však odpovídá věku 11–19 let.

Během adolescence dochází k separačnímu procesu mezi dítětem a jeho rodiči. Mladý člověk se postupně osamostatňuje a jeho vztah k rodičům se značně mění. Adolescent se potýká s existenční závislostí na svých rodičích, ale zároveň už touží po nezávislosti a úplné samostatnosti. Rodiče jej však v různých směrech omezují, což často rozpoutá kritiku a vzbouření ze strany adolescenta. V tomto období má vrstevnický kolektiv pro adolescenta zásadní důležitost, právě díky vrstevníkům adolescent formuje a později nalézá vlastní identitu.⁵

Říčan uvádí, že v období adolescence je mladý člověk nejkrásnější, nejbystřejší a co se týče tělesné a duševní kondice nejsvěžejší. Měl by svůj život vzít zodpovědně do vlastních rukou a začít se svobodně realizovat. Současně se jedná o velmi náročné období, které je plné rozporů. Mladý člověk se má vyznat sám v sobě, vyzkoušet si co zvládne, kde jsou jeho limity. Musí vyřešit zásadní rozhodnutí – zda bude dál studovat (jaký obor studia na vysoké škole si vybere), nebo již finišuje přípravu pro své budoucí povolání a brzy se zařadí do pracovního procesu.⁶ K adolescenci patří emocionalita, přecitlivělost, impulzivita a náchylnost k rizikovému chování. Adolescent se postupně učí přijímat svoji osobnost, své přednosti a nedostatky, tělesné změny i svůj konečný vzhled.⁷ Je proto pochopitelné, že vzhledem k náročnosti období, kdy adolescent musí řešit vážné úkoly, dochází u mnoha mladých lidí k rozličným problémům, které mohou ústít do různých osobních krizí, zmatků i případných závislostí.⁸

V našem sociokulturním prostředí se postupem času vyprofilovala adolescence jakožto specifická etapa života jedince, která se nachází mezi dětstvím a dospělostí. Mladí lidé mají svůj vlastní styl oblékání, hudební vkus, specifický způsob trávení volného času i vlastní životní filosofii.⁹ Adolescence představuje zásadní období pro osvojení nového souboru rolí, kdy adolescent aktivně utváří svoji osobnost a vymezuje si svůj životní prostor.¹⁰

1.2 Věkové rozmezí adolescence

Jako zajímavé se jeví již samotné zařazení této životní etapy do věkového rámce, autoři z řad českých i světových vývojových psychologů uvádí pro období adolescence mnohdy velmi rozdílné věkové rozmezí. Po krátkém ohlédnutí do historie se bude tato kapitola věnovat i nejnovějším vědeckým výzkumům.

⁵ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 432–433.

⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 191.

⁷ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 433

⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 191.

⁹ Srov. Tamtéž, s. 193.

¹⁰ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 16.

Macek shrnuje průběh dějinného vývoje fenoménu adolescence, zabývá se zde následujícími autory. Již Aristoteles (384–322 př. Kr.) vytvořil periodizaci lidského života, ve které navrhl sedmileté cykly. Předmětná adolescence tedy spadá do období třetí periody (14–21 let). Podle Aristotela se jedná o svébytnou etapu života, kdy je formován charakter a rozum adolescenta. Aristoteles v tomto období doporučuje studium abstraktních disciplín, konkrétně má na mysli matematiku, astronomii a teorii hudby. Britský filosof John Locke (1632–1704) se svým pojetím narozeného dítěte, jakožto „tabula rasa,“ přisuzuje zásadní důležitost vlivům výchovy dítěte a prostředí, ve kterém vyrůstá. Podle tohoto filosofa psychický vývoj kulminuje v období adolescence. Autorem, který zcela zásadně přispěl k rozvinutí diskursu o potřebě „přemostění“ etapy mezi dětstvím a dospělostí byl Jean Jacques Rousseau (1712–1778). Jeho periodizace vývoje člověka se dělí na pět období. Rousseau datuje adolescenci od 15 do 20 let, což se moc neliší od některých současných autorů. Adolescence je podle něj stádiem emociálního vyžívání, kdy se pozornost mladého člověka přesouvá od vnitřní zahleděnosti a sobeckosti k zájmu o druhé lidi, adolescent přehodnocuje své dosavadní zkušenosti a nalézá nový smysl svého života.¹¹ S historicky první ucelenou koncepcí adolescence, jakožto vývojového období, přichází Granville Stanley Hall (1846–1924), tento americký psycholog bývá označován jako „otec adolescence“.¹²

Začátek adolescence je zpravidla jasně ohraničen dobou, kdy chlapec tělesně dozrává v muže a dívka v ženu, je tedy spojen s plnou reprodukční zralostí. Adolescent si volí studijní či učební obor a začíná tak jeho příprava na budoucí povolání. Oproti tomu konec tohoto období se dá velmi těžko definovat, neboť zde nenalzáme žádný jasný předěl v tělesném vývoji individua. Za konec adolescence můžeme považovat vstup do povolání, ale ten se může značně časově lišit u vysokoškolsky vzdělávaných adolescentů.¹³

Říčan ve své knize specifikuje věkové rozmezí adolescence od 15 do 20–22 let, toto období označuje názvem „na vrcholu mládí“.¹⁴ Langmeier a Krejčířová vymezují adolescenci od 15 do 22 let¹⁵, toto období však popisují společně s pubescencí, která začíná již od 11 let, spojují obě tyto skupiny do kategorie dospívání. Oproti tomu Macek uvádí zcela odlišné dělení.

Adolescence má podle Macka tři fáze: časná adolescence od 10–11 do 13 let, střední adolescenci od 14 do 16 let, pozdní adolescenci od 17 do 20 let, která může trvat i mnohem déle, Macek zde uvádí věk 24 let.¹⁶ Naproti tomu v knize Marie Vágnerové nalzáme následující dělení období dospívání. První fází zde označuje ranou adolescenci, která trvá přibližně od 11 do 15 let. Druhou fází je pozdní adolescence.

¹¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 13.

¹² Srov. Tamtéž, s. 16.

¹³ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 191–192.

¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 191.

¹⁵ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 143.

¹⁶ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 12.

Autorka ji vymezuje od 15 do 20 let, připouští zde individuální variabilitu.¹⁷ Další velmi rozdílné věkové rozdělení nacházíme v knize z roku 2015 autorky Kateřiny Thorové.

Thorová definuje adolescenci jako „období pozdního dětství“ a podle této autorky trvá od 12–13 do 19 let. Navazující fází je podle Thornové mladá dospělost, kterou ohraničuje věkovým rozmezím od 20 do 35 let.¹⁸ Velmi podobné dělení nacházíme v knize Úvod do psychologie náboženství u Holma. Jako páté stádium lidského života uvádí pubertu a adolescenci, autorka toto období vymezuje od 13 do 18 let, šestým stádiem je podle něj raná dospělost, která podle něj trvá od 18 do 40 let.¹⁹

Odlišné dělení nalézáme u slovenské autorky Dany Hanesové. Autorka zde rozlišuje jiné věkové rozmezí u dívek a chlapců. Období puberty rozděluje na 1. fázi prepuberty, která je u dívek od 10 do 12 let, u chlapců až od 12 do 14 let a 2. fázi vlastní puberty, která trvá u dívek od 13 do 15 let a u chlapců od 15 do 17 let. V případě adolescence uvádí věkové rozmezí u dívek od 15 do 20 let a u chlapců od 17 do 22 let.²⁰

Americká psychologická asociace v roce 2015 publikovala velmi zajímavý článek "Duchovní rozvoj vznikajících dospělých během vysokoškolských studií – čtyřletý longitudinální výzkum". Tento článek se věnuje nedávné vědecké studii a rovněž nově vzniklému fenoménu. Autoři zde užívají tedy zcela novou terminologii, která se týká i adolescence a jejího věkového rozmezí. Nové vývojové stádium, jež Jeffrey Arnett (2004) nazval „vznikající dospělost“ (emerging adulthood), je zde popisováno v kontextu spirituálního vývoje amerických vysokoškolských studentů. Toto nově popsání období života zahrnuje zhruba věk od 18 do 29 let a je některými americkými psychology vnímáno jako odlišné od adolescence a mladé dospělosti. Jedná se zde o nově vznikající historický fenomén, který byl zapříčiněn několika socio-kulturními změnami (např. zvýšení průměrného věku vstupu do manželství a obdobně i odkládáním rodičovství, zvýšení počtu let strávených na vysoké škole a přípravě na budoucí zaměstnání).²¹ Podle slov Arnetta (2004) „je to nové a historicky bezprecedentní období života, proto je zde nezbytná nová terminologie a nový způsob myšlení...“²² Na základě této studie může nově formulovaný fenomén případně i pozměnit pohled na věkové rozmezí adolescence. Jedná se však pouze o jeden z nových názorů, který se zatím ani neprojevil v psychologické terminologii a není v psychologické obci jako dostatečně známý. Tato studie je zde uvedena pro ilustraci, že se jedná o problematické a těžko vymežitelné období, kterému je věnována značná pozornost a pochopitelně i vědecká práce, což může znamenat do budoucna i změny v definici jednotlivých období lidského vývoje.

¹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I.*, s. 323–324.

¹⁸ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 414.

¹⁹ Srov. HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 74.

²⁰ Srov. HANESOVÁ, D. *Náboženská výchova v školách*, s. 97.

²¹ Srov. HALL, T. W., EDWARDS, E., & WANG, D. C. *The Spiritual Development of Emerging Adults Over the College Years: A 4-Year Longitudinal Investigation*.

²² Tamtéž.

Ať už se názory na věkové rozmezí adolescence z řad českých i zahraničních autorů jakkoliv rozcházejí, pro potřeby této diplomové práce je třeba stanovit pevnou věkovou hranici, která bude pro tuto práci určující. Jako optimální členění bylo zvoleno věkové vymezení Langmeiera a Krejčířové, tedy od 15 do 22 let.

1.3 Biologický vývoj

Období dospívání znamená v životě jedince významný biologický mezník, kdy se dítě mění v dospělého člověka schopného reprodukce. Doba začátku tělesné proměny je limitována geneticky. Fenomén sekulární akcelerace (tedy urychlení biologického dospívání vlivem prostředí) pravděpodobně dosáhl v minulosti svého vrcholu, což znamená ustálení tohoto pozorovaného jevu. Není možné, aby se doba dospívání neustále posunovala do nižšího věku, neboť má své hranice dané geneticky.²³

Během dospívání se setkáváme se značnou variabilitou. První sekundární pohlavní znaky se u některých dívek objevují již v osmi letech, zatímco u jiných dívek je tomu tak teprve v patnácti letech. Obdobně je tomu i u chlapců, kdy se uvádí rozmezí nástupu sekundárních pohlavních znaků mezi 9 až 17 lety.²⁴

Teprve v období adolescence je plně dosažena reprodukční zralost, přibližně ve dvaceti letech je ukončen růst *uteru*, zatímco *testes* rostou ještě i po dvacátém roce. Tělesný růst je v této fázi zpomalován a dokončován.²⁵ Zatímco u chlapců je růst do výšky ještě výrazný, u dívek už se jedná jen o nepatrný růst, oproti předchozímu období roste více trup než končetiny.²⁶

V adolescenci se výrazně mění proporcionalita, v tomto období se zvětšují rozdíly ve stavbě těla mezi pohlavími. Tělo mladých mužů a žen dostává již dospělou podobu. Dívčí tvary se výrazně mění, postava se zaobluje, ženy mají oproti mužům vyšší podíl tuku v těle.²⁷

U chlapců dochází vlivem růstu hrtanových chrupavek k mutaci, dochází tedy ke změnám barvy a hloubky hlasu, přibližně kolem věku 16 let hlas klesá zhruba o oktávu a rovněž zmohutní.²⁸

Vývoj motoriky v tomto období kulminuje, navíc se zdokonaluje a stabilizuje fyzická výkonnost. Adolescenti, kteří se aktivně věnují sportu, zlepšují své sportovní výkony, dochází k zvyšování jejich síly i rychlosti. Dochází ke zlepšení koordinace pohybů.²⁹ Pohyby končetin u adolescentů jsou již ladnější a plynulejší, proto je tento

²³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 326.

²⁴ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 143.

²⁵ Srov. Tamtéž, s. 143.

²⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 193.

²⁷ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 425.

²⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 193.

²⁹ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 432.

věk vhodný pro nácvič společenského tance.³⁰ První taneční právě proto bývají navštěvované kolem věku 16 let.

1.4 Psychický vývoj

Adolescence je známá tím, že během tohoto období dochází především k psychickému zrání. Duševní život mladého člověka se postupně stabilizuje, s novými zkušenostmi roste i jeho sebevědomí a posiluje se jeho samostatnost a rovněž vědomí vlastní integrity osobnosti. Pro adolescenci je rovněž typický fenomén sebereflexe a sebehodnocení.

V období adolescence se zdokonaluje kritické a abstraktní myšlení.³¹ Abstraktní způsob myšlení si adolescent osvojil již v začátku dospívání. Potřebné podněty pro jeho intelekt již netvoří obrazy, ale pojmy. Má to však i své nevýhody, se zdokonalení pojmového aparátu zároveň úměrně klesá vnímavost a představivost, která dosáhla svého vrcholu v dětství.³²

Dospívající disponují mnohem větší kapacitou paměti. Adolescent již dokáže využívat účinnější a efektivnější strategie při učení, navíc používá při vybavování informací různých asociací, dokáže si mnohdy i odvodit logické souvislosti.³³

Mnohem zdatnější komunikační schopnosti, exekutivní dovednosti a zlepšení metakomunikace uschopňuje adolescenty k vyspělejšímu argumentování, vedení diskuze a vyjádření vlastního názoru.³⁴ Průběh komunikace se v tomto období zrychluje, adolescentova reaktivita na otázky je daleko svižnější než byla v předchozím stádiu. Adolescent je schopen mnohem pozorněji vnímat dialog více osob, mnohem snadněji mění a uzpůsobuje témata rozhovoru druhým. Během konverzace adolescent využívá rozmanitější a zároveň mnohem abstraktnější jazyk a rozvinutější větnou skladbu. Slovní zásoba v tomto období dále roste. Z důvodu příslušnosti ke specifické skupině vrstevníků používají adolescenti vlastní výrazové prostředky či slang. Pro adolescenta má komunikace mobilním telefonem a prostřednictvím sociálních sítí velký význam, dospívající často stráví na internetu kvůli komunikaci s vrstevníky podstatnou část dne.³⁵

Začátek dospívání je z důvodu hormonálních změn spojen s proměnou citového prožívání, což způsobuje proměnlivost emocí, emoční zmatek, impulzivitu, nepřiměřenou přecitlivělost, vztahovačnost, větší dráždivost a labilitu. Během adolescence a hlavně na jejím konci dochází ke stabilizaci emočního prožívání, mladí

³⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 193.

³¹ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 433.

³² Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 195.

³³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 339.

³⁴ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 433.

³⁵ Srov. Tamtéž, s. 432.

lidí již nejsou tolik náladoví a emočně labilní.³⁶ V průběhu adolescence dochází k přibývání vyšších citů, narůstají různé druhy a odstíny emocí.³⁷

Estetické cítění se v adolescentním věku prohlubuje a mladý člověk dokáže mnohem lépe a citlivěji vnímat krásu, než je toho schopno dítě v předchozím vývojovém období. Estetické vnímání je v tomto období mnohem kritičtější a citlivější, co se týče kvality jednotlivých uměleckých děl. Adolescenti oproti předchozímu období jinak vnímají harmonii barevné kompozice. Rovněž prostřednictvím fotografie mohou mladí lidé vyjádřit svůj specifický styl, umí poukázat na různá témata, která je zajímají, nebo mohou skrze objektiv přirozeně objevovat krásy přírody. Není výjimkou, že již v tomto věku pořádají mladí lidé své autorské výstavy fotografií, či se účastní různých fotografických soutěží. Někteří adolescenti rádi chodí na koncerty vážné hudby, zajímají se i o operu. U některých mladých lidí vzrůstá právě během adolescence zájem o poezii.

U nadanějších adolescentů se rozvíjí literární talent, kdy je jedinec schopen vyjádřit vlastní zkušenosti a své niterné pocity, prostřednictvím poezie či prozaickými prostředky.³⁸ V tomto období se mohou objevovat i první vážnější pokusy o aktivní tvorbu v oblasti hudby či výtvarného umění.³⁹

Dospívající začíná při kresbě mnohem více používat symboly. Jeho kresba se mění na expresivní, adolescent prostřednictvím vlastní tvorby sděluje svoje myšlenky, postoje a emoce. V tomto období života už realismus v kresbě někdy ztrácí na významnosti. U adolescentů dochází ke stylizaci díla.⁴⁰ Při kresbě se adolescenti snaží o mnohdy i umělecké ztvárnění zpracovávaného tématu, jindy jde adolescentům spíše o zachycení reality, kresba je mnohem detailnější než v předchozím vývojovém období. V tvorbě mladých lidí se někdy objevují i zdařilé karikatury či jednodušší schematizování. Do díla se promítá osobitý styl jejího autora.

1.4.1 Morální vývoj

K adolescentnímu věku patří idealismus, který se dostává do střetu s realitou. Adolescent se většinou vášnivě zajímá o morálku a morální principy, začíná se aktivně podílet v občanských sdruženích, čímž dává veřejně najevo své přesvědčení. Mladý člověk často nadšeně organizuje charitativní, protestní, petiční akce, účastní se rád demonstrací, různých happeningů, ale i dobrovolnických akcí.⁴¹

³⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 340–343.

³⁷ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 59.

³⁸ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 148.

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 149.

⁴⁰ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 432.

⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 428–429.

Morální vývoj závisí na tom, jak adolescent rozumí pojmům dobro a zlo a jak pochopil mravní principy. Adolescent se chová v mravních záležitostech jako absolutista, přemýšlí nad dalekosáhlými následky svých drobných činů. V tomto věku je mladý člověk fanatikem pravdy či reformátorem celého lidstva. Podle absolutních norem a měřítek posuzuje velmi rigorózně celou společnost, také svoje rodiče, učitele, adolescent se nezastaví před žádnou autoritou. Tento morální fanatismus by však měl být v pozdější době překonán, zůstane pak jen připomínka nedokonalosti, touha po hledání lepšího a odpor k polopravdám. V morálním vývoji však existují značné individuální rozdíly, mnoho lidí zůstane na primitivní úrovni morálního vývoje, což zároveň brzdí rozvoj osobnosti.⁴²

Adolescence je přechodem mezi morálkou dítěte – určovanou autoritami a vnějšími pravidly a mezi vyzrálou morálkou, vystavěnou na zvnitřněných etických principech. Mladí lidé postupně přemáhají svůj egocentrismus a tvoří si svou vlastní morálku neboli citlivost k tomu, co je správné a co není, během tohoto procesu se mnohdy dostávají do konfliktu mezi rozličnými hodnotovými systémy. Podle kognitivní teorie morálního vývoje amerického psychologa Lawrence Kohlberga (1976) u adolescentů hovoříme hlavně o stadiu konvenční morálky a pouze okrajově o stadiu postkonvenční morálky. V případě konvenční morálky je pro adolescenta důležité být vnímán jako dobrý lidmi, na nichž mu záleží. Postkonvenční úroveň morálky dosáhnou jen někteří, jedná se o zvnitřnění spravedlnosti na základě převzetí vlastní odpovědnosti. Mravní vývoj je úzce spojen s vytvářením hodnotové a světonázorové orientace adolescenta. Vývoj hodnotové orientace nebývá mnohdy plynulý, zásadní životní zlomy (vstup na vysokou školu, odchod od rodičů, partnerský vztah aj.) mohou rovněž způsobit změny ve světonázorové orientaci.⁴³

Holm ve své knize uvádí, že srovnávací analýza více kultur prokázala úzkou spojitost mezi morálním vývojem a sociokulturním prostředím jedince. Morální vývoj ovlivňuje, nakolik si dítě osvojí nábožensko-etické usuzování.⁴⁴ Podle Macka patří osvojení morálních norem a společenských hodnot mezi signifikantní prvky socializace.⁴⁵

1.5 Sociální vývoj

Během života se člověk postupně učí vrstnat do společnosti. Tento proces začleňování jedince do společnosti (jinak řečeno socializace) probíhá prakticky celý život. V průběhu socializace se člověk stále něco nové učí o sobě i svém okolí. Zkušenosti formují jeho chování v různých situacích. Socializační proces začíná již v rodině, poté pokračuje v dalších prostředích jako např. ve vrstevnickém kolektivu, mezi přáteli, ve

⁴² Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 210–212.

⁴³ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 82–87.

⁴⁴ Srov. HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 86–87.

⁴⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 82.

škole, v práci. V souvislosti se socializací hovoříme o pojmech, jako jsou sociální učení, sociální komunikace, sociální role, sociální percepce aj.

Proces přerodu dítěte v dospělého člověka se uskutečňuje v konkrétním sociálně-kulturním prostředí, které má své jasné představy o tom, jaký má být a jak se má chovat adolescent.⁴⁶

V souvislosti se socializací odborníci zdůrazňují integraci signifikantních společenských rolí do osobnosti mladého člověka a zároveň rozšíření kompetencí pro přijetí nových rolí a nového společenského postavení.⁴⁷

1.5.1 Rodina

Význam sourozeneckých vztahů se během adolescence zesiluje. Důležitým faktorem je však věkový rozdíl mezi sourozenci, pokud jsou si věkově blízcí, řeší podobné potřeby, problémy, nejistoty, zájmy a mohou si být vzájemně velmi prospěšní. Větší blízkost k sourozencům mívají obvykle dívky. Pokud jsou sourozenci jen dva, jsou si bližší, než je tomu v případě rodin s více sourozenci. Někdy mohou sourozenci fungovat jako prostředníci v případě konfliktů s rodiči.⁴⁸

Adolescenci bývají často velmi kritičtí ke svým rodičům i sourozencům. V tomto případě se však již nejedná o naivní dětskou vzpouru, kritika je mnohem promyšlenější a lépe mířená. Názory rodičů připadají adolescentům zastaralé a pochybné. Ve všech případech se nicméně nemusí jednat o odpor a generační konflikt, existují i sublimované formy tohoto období. Adolescenti však také potřebují kritiku ze strany rodičů. Někdy se konflikty urovnají a rodina může prožívat harmoničtější období, i momenty, kdy děti přijdou k rodičům, požádat je o radu či důvěrný rozhovor. V každém případě je postupný separační proces, kdy dítě opouští bezpečí domova a vydává se na nejistou vlastní cestu, nutností jeho dozrání a osamostatnění. Mladý člověk by se tedy měl vymanit z přílišné závislosti na svých rodičích a částečně přesunout vazby na své vrstevníky, kteří mu partikulárně saturují citové potřeby.⁴⁹ Přestože se postupně zvětšuje vliv vrstevnické skupiny, co se týká hlavně běžných, každodenních záležitostí a drobnějších problémů, ve věcech významnějších, v případě důležitých rozhodnutí a v krizových situacích zůstává nadále jako poslední a zásadní instance v podobě rodičů.⁵⁰

Pro adolescenta je důležité vědomí, že o něj mají rodiče upřímný zájem. I občasné konflikty se dají zvládnout, pokud dítě cítí, že se může svobodně vyjadřovat a že jeho

⁴⁶ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 35.

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 46.

⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 70.

⁴⁹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 213–214.

⁵⁰ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 70.

názory berou rodiče vážně. Mnoho studií potvrdilo zásadní vliv rodičů na hodnotovou orientaci adolescenta i v případě, že se odlišovala od orientace jeho přátel.⁵¹

Rodiče se někdy dopouštějí výchovných přehmatů tím, že uplatňují na adolescenty autoritativní výchovné přístupy a rovněž mohou manipulovat své dítě ohledně volby povolání.

Kvalita vztahu mezi rodiči a jeho dítětem ovlivňuje následně i kvalitu jeho vrstevnických vztahů. Pokud jsou rodiče adolescenta přísní a nepřiměřeně jej kontrolují, může to mnohdy znamenat mnohem větší orientaci na vrstevníky.⁵²

1.5.2 Škola a výběr zaměstnání

Tím jak v posledních letech roste složitost společenského života, zvyšují se i nároky na zaměstnance a též náročnost profesní přípravy.⁵³ Řada mladých lidí v období adolescence ukončuje své vzdělání a hledá své profesní uplatnění na trhu práce. Adolescenti promýšlí svou budoucnost, plánují svou práci i případné další studium.⁵⁴

Podle novodobých výzkumů ohledně středoškolského i vysokoškolského vzdělání, na které poukazuje Průcha, si české dívky volí zcela odlišné obory než chlapci.⁵⁵ Průcha k této problematice podává jako vysvětlení následující závěr: „*Sexové diference jsou významnou determinantou edukačních procesů a projevují se i v rozdílných preferencích při volbě vzdělávací dráhy. Tyto odlišné vzdělávací dráhy mužů a žen jsou ovšem spoluurčovány některými hlubšími a stabilně působícími sociálními faktory, především ustálenou dělbou profesí.*“⁵⁶

Relativita současného poznání s sebou nese pocit nejistoty, která vyvěrá z neustále se měnícího stavu poznání, jsou stále nové vědecké poznatky, kterým je třeba se naučit. Společnost je však současně doslova zaplavena informacemi a mladý člověk je z toho mnohdy zmaten a netuší, které informace jsou pro něj podstatné.⁵⁷

Škola, jakožto specifická instituce, která připravuje jedince pro život a jeho budoucí profesi, musí flexibilně reagovat na změny ve společnosti. Současným trendem

⁵¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 67–69.

⁵² Srov. Tamtéž, s. 70.

⁵³ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*, s. 135.

⁵⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 46.

⁵⁵ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 163.

⁵⁶ Tamtéž, s. 164.

⁵⁷ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*, s. 135.

v přípravě na profesi je prodlužování její doby. Společnost je více orientovaná na výkon jedince a efektivnost práce.⁵⁸

1.5.3 Volnočasové aktivity

Mezi nejčastější volnočasové aktivity patří v adolescenci bezesporu sport. Mladý člověk se v rámci sportovních aktivit setkává s vrstevníky, se stejně zaměřenými lidmi. Pomocí sportu může adolescent dále rozvíjet své schopnosti a dovednosti. Neméně důležitý je sport pro relaxaci, uvolnění napětí, vybití přebytečné energie či agresivity.

Aktivní provozování hudby v rámci organizovaných hudebních těles či čistě spontánně během různých akcí, posiluje přátelské vztahy mezi muzikanty. Adolescenti rádi zpívají a hrají na kytary u táboráku či při různých příležitostech, hudba vytváří i podmínky pro seznámení a sblížení mezi mladými lidmi. V tomto věku je rovněž časté zakládání vlastních kapel, kdy mladí hudebníci již sami mnohdy úspěšně komponují vlastní hudbu a píší si texty, časté jsou různé protest songy, punková či rocková hudba.

Kromě cvičení na hudební nástroj či jiným uměleckým aktivitám se adolescenti věnují i rozličnému samostudiu. Mnozí z nich intenzivně studují cizí jazyky i během letních prázdnin formou výjezdu do zahraničí či navštěvováním různých jazykových kurzů, které jsou nad rámec školní výuky.

V období adolescence mnoho mladých lidí miluje četbu. Jedná se převážně o literaturu dobrodružnou, historickou, cestopisnou a oblíbené jsou také psychologické romány. Faktem zůstává, že v současném světě četbě velmi silně konkuruje televize a filmové zpracování příběhů, které jsou pro adolescenty pohodlnější a mnohdy i přitažlivější.⁵⁹

Do volnočasových aktivit samozřejmě patří i čas trávený s vrstevníky, kamarády či partnery.

1.5.4 Vztahy k vrstevníkům

Vrstevnický kolektiv nabízí adolescentovi podporu, o kterou částečně přichází z důvodu separace od rodičů. Vrstevníci mu jednak obrazně nastavují zrcadlo i se od nich může učit různé sociální strategie. V partě mladý člověk prožívá rovněž své první lásky a kromě partnerské role zakouší i hlubší přátelství. Vrstevnická skupina může být pro adolescenta zdrojem sociální i emoční podpory.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 135–136.

⁵⁹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 200.

Macek hovoří o jakési „vrstevnické aréně“ („peer arena“ – tento termín používá Selzerová). Tato aréna má hlavní funkci střetávání a konfrontaci adolescentů. Mladí lidé hledají tuto platformu, kde se mohou vyjadřovat a srovnávat se s ostatními vrstevníky.⁶⁰

Adolescenti se chtějí diferencovat od ostatních, dávají to najevo tím, že poslouchají specifickou hudbu, používají slangové slovní výrazy, preferují specifické účesy a jinou módu, která je viditelně odlišuje od jejich okolí, a tím vším zároveň podporují pocit vlastní unikátnosti a rovněž skupinovou příslušnost k vrstevníkům.⁶¹

Přátelství mezi vrstevníky je založeno z větší části na společných zážitcích, trávení volného času při různých společných aktivitách a je pro ně současně typická i určitá nezávislost.⁶² Přátelství mezi chlapci je svým založením spíše kolektivní, oproti tomu dívky jsou ve vzájemných vztazích více emočně zainteresované a je pro ně důležité sdílení pocitů.⁶³

Adolescenti někdy navazují partnerské vztahy spíše ze zvědavosti, nezávazně flirtují a často střídají partnery, v některých případech může být motivací snaha ujistit se o vlastní ceně, kráse či mužnosti. Mnozí adolescenti podceňují riziko pohlavně přenosných chorob a neuvážlivě experimentují se svojí sexualitou. Navzdory tomu se však u některých adolescentů vyskytují hlubší a vážné známosti, které přerostou až do manželství.⁶⁴

1.5.5 Malé skupiny

Pro popis adolescentního období je potřebné charakterizovat rovněž fenomén malé sociální skupiny z hlediska optiky sociální psychologie. Navíc je toto téma důležité i z důvodu výzkumu, který bude prováděn v rámci jedné školní třídy. Horní hranice počtu členů u malé skupiny se většinou uvádí 30, což bude v případě předmětné výzkumné skupiny dodrženo. Jako klasický příklad malé skupiny bývá často uváděna právě školní třída.

1.5.5.1 Definice malé skupiny

Definice malé skupiny není v rámci sociální psychologie jednotná, existuje mnoho různých vymezení tohoto pojmu, což je dáno značným zájmem o problematiku skupin jako takovou.

⁶⁰ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 27–28.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 45–46.

⁶² Srov. Tamtéž, s. 30.

⁶³ Srov. Tamtéž, s. 74–75.

⁶⁴ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 205–206.

Na otázku co je to skupina odpovídá v úvodu kapitoly o vlivu skupin D. G. Myers (1993) následovně. Skupinu podle něj tvoří dva nebo více lidí, kteří po delší dobu, než jen několik okamžiků, společně interagují, s tím, že mají na sebe vzájemně vliv a vnímají se jako „my“.⁶⁵

Myers ve skutečnosti převzal spojení dvou definic následujících autorů – experta na skupinovou dynamiku Marvina Shawa (1981), který definuje skupinu jako dva nebo více lidí, kteří interagují a vzájemně se ovlivňují. K tomuto přidal až australský psycholog John Turner (1987) poznámku o vnímání vlastní skupiny jako „my“ namísto „oni“.⁶⁶

Vander Zanden definuje skupinu podobně, podle něj tvoří skupinu dva a více lidí, kteří sdílejí pocit jednoty a jsou k sobě vázáni relativně stabilními vzory sociální interakce. Skupina má podle něj tři významné charakteristiky, za prvé má své hranice, za druhé se jedná o produkt sociálních definic a za třetí si lidé jsou vědomi svého členství v dané skupině a mají povědomí o skupinové jednotě.⁶⁷

Výrost zmiňuje Shawa – mimo interakce a percepce uvádí zároveň i motivaci (čímž je myšleno uspokojování potřeb), společné cíle, organizaci (určitou strukturu vztahů) a vzájemnou závislost členů skupiny. Dalším citovaným je americký sociální psycholog Joseph E. McGrath. Z jeho definice Výrost zmiňuje dva základní znaky, prvním je opět interakce a druhým je vzájemné vědomí jednotlivých členů skupiny. Skupinou je tedy sociální agregát, charakterizovaný vzájemným uvědoměním si sebe jako skupiny a potenciální vzájemnou interakcí.⁶⁸

1.5.5.2 Charakteristika malé skupiny

V malých skupinách se osoby navzájem znají, ať už se jedná o formální, či neformální skupiny. Právě skupiny jsou zdrojem sociálních vztahů, v malé skupině dochází k naplnění sociálních potřeb jejích členů. Mladí lidé si v malých skupinách či partách mohou srovnávat své schopnosti, postoje a chování s ostatními. Motivem pro vznik skupiny bývají často společné zájmy a názory.

Díky členství v malé vrstevnické skupině mladý člověk získává určitý společenský status a zároveň mu tato pozice posílí jeho vědomí vlastní hodnoty.⁶⁹

Ať už se jedná o nějakou partu kamarádů či školní třídu, mezi důležité údaje o skupině patří věk, pohlaví a počet členů. Abychom si o skupině a její činnosti vytvořili základní představu, zajímáme se i o osobní vlastnosti a schopnosti členů.

⁶⁵ Srov. MYERS, D. G. *Social Psychology*, s. 305.

⁶⁶ Srov. Tamtéž.

⁶⁷ Srov. VANDER ZANDEN, J. W. *Social Psychology*, s. 400.

⁶⁸ Srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*, s. 365.

⁶⁹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 73.

Struktura skupiny se začíná budovat již v počátcích, vzájemné poznávání členů mezi sebou se odráží ve vzájemných vztazích, které se v průběhu času stabilizují. Někdo je ve skupině dominantní, někoho všichni uznávají, někdo zase patří mezi oblíbené členy či outsidersy. Každý má tedy svojí specifickou pozici ve skupině, se kterou souvisí jeho sociální status (jedná se o jakousi skupinovou hierarchii z hlediska prestiže). Ostatní členové očekávají od daného jedince určité chování, které je úzce spojené s jeho specifickou sociální rolí ve skupině. Různé skupiny mají i své vlastní sociální normy. Ve větších skupinách hrozí při diskusích pasivita členů, která je dána vyšší anonymitou.⁷⁰

Pro věřící adolescenty mají vrstevnické skupiny velmi specifický význam. Pomáhají jim nalézat vlastní křesťanskou identitu v prostředí podobně smýšlejících mladých lidí. Důležitost společenství mládeže v rovině konkrétních farních společenství či školních tříd na církevních školách rozhodně nelze podceňovat. Mladí lidé mají potřebu se pravidelně scházet a trávit společně volný čas. Je dobře, pokud taková společenství v jednotlivých farnostech fungují a adolescenti se schází na faře. Mohou se také aktivně zapojovat do farního života a pomáhat farnosti s přípravou různých kulturních či charitativních akcí (mohou připravovat různé aktivity pro děti, letní farní tábory, pomoc seniorům, či farní plesy, aj.). Dalšími společnými aktivitami farního společenství mládeže může být společné cestování na různá poutní místa v naší zemi, či zahraničí. A nesmíme zapomínat ani na důležitost setkání většího počtu věřících adolescentů. Obvykle probíhají pravidelná vikariátní, diecézní, celostátní a rovněž celosvětové setkání mládeže. Světové dny mládeže pořádá katolická církev a vznikly z iniciativy papeže Jana Pavla II., první se uskutečnil v Římě v roce 1984. Tato setkání podporují a v tradici pokračují i nástupci Jana Pavla II. Z těchto výše popsaných důvodů mohou studenti a jejich rodiče zvážit možnost studovat na církevní škole, kam je možné popřípadě dojíždět či bydlet na internátě.

Naše vědomí identity neboli sociální identita je podle Hewstona vědomí jedince, které se odvozuje z jeho členství k příslušné skupině či skupinám.⁷¹

1.5.6 Identita

Podle Říčana je právě identita klíčem k adolescenci, protože během tohoto období dochází ke kulminaci osobního zápasu o identitu.⁷²

Význam slova identita nalézáme v latinském výrazu *identicus, a, um*, což se překládá jako shodný, totožný.⁷³ Slovo „id-entita“ můžeme tedy přeložit jako „totožnost“ nebo „to, co jest“. Mít vlastní identitu tedy znamená ztotožňovat se se sebou

⁷⁰ Srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*, s. 367–369.

⁷¹ Srov. HEWSTONE, M., STROEBE, W. *Sociální psychologie*, s. 556.

⁷² Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 216.

⁷³ Srov. *Latinsko-český slovník*, s. 213.

samým. Podle Smékala si člověk v souvislosti se svou identitou klade základní otázky: „Kdo jsem?“ a „Kam patřím?“⁷⁴ Hledání vlastní identity je bezesporu aktivním procesem, který se dále vyvíjí i během dospělosti. V psychologii začal pojem identita používat Erik H. Erikson.

Podle Erika H. Eriksona probíhá ontogeneze člověka v osmi etapách, přičemž adolescence je pátým stupněm. Vývojovým úkolem pro toto stadium představuje vytvoření identity vlastního já (tzv. ego-identity), jedná se o jakousi integritu vlastní osobnosti. Erikson prezentuje utváření identity jako celoživotní proces, avšak pro období adolescence představuje vytvoření smysluplného celku, tedy vlastní identity, ten nejzásadnější úkol.⁷⁵

Podle Říčana je v souvislosti s identitou nutné kromě slovního spojení hledání identity připojit i výraz budování identity, pouhé hledání by byl moc pasivní pojem a nevystihl by podstatu, neboť se jedná o zápas o identitu sváděný s okolím adolescenta i s ním samotným.⁷⁶

V případě hledání identity se nejedná pouze o nalézání vlastní společenské, pracovní, zájmové a sexuální orientace, nýbrž rovněž orientace hodnotové, se kterou souvisí též otázka přijetí víry, můžeme tedy mluvit o duchovní orientaci. Podle Langmeiera a Krejčířové hraje spiritualita zásadní roli v životě každého člověka, ať už se jedná o tradiční náboženství (které v západní kultuře reprezentuje především křesťanství) či o spiritualitu jako takovou, která nemusí mít základ v žádném náboženském směru a často není ani vědomě promyšlená. K člověku každopádně neodmyslitelně patří touha vztahovat se k hodnotám, které nás přesahují, které dávají našemu životu konečný smysl, což je nepopíratelná univerzální lidská potřeba. Právě tuto potřebu ve své logoterapii rozvíjel V. E. Frankl.⁷⁷ Spirituální identitou se zabývá i Říčan. Podle něj je právě spirituální identita u některých jedinců platformou jejich celoživotní orientace či dokonce jádrem celé jejich osobnosti. Hledání a vytváření této specifické identity je v naší silně ateistické společnosti mnohdy nesnadné.⁷⁸

Díky vrstevnické skupině se u adolescentů vyvíjí osobní identita, dále i skupinová identita a začíná se nově objevovat partnerská identita. Rozvíjí se struktura osobnosti a identita adolescenta během hledání může oscilovat mezi depresivním podceňováním a narcismem. Adolescent je schopen empatie, projevuje soucit většinou ve vrstevnických vztazích. Vznikající identita je křehká záležitost, u adolescentů se vyskytuje přecitlivělost na kritiku.⁷⁹ Sexuální identitou se rozumí nepochybnost o vlastním ženství, či mužství a přijetí role ženy, či muže.⁸⁰

⁷⁴ Srov. MUCHOVÁ, L. *Budete mými svědky*, s. 13.

⁷⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 22–24.

⁷⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 217.

⁷⁷ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 162.

⁷⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 220.

⁷⁹ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 432.

⁸⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 219–220.

Erikson začal v souvislosti s dobou adolescence používat pojem „adolescentního moratoria“, jedná se o jakési provizorium, pozastavení vývoje či potřeba oddálit dospělost a úzce souvisí s krizí identity. Mladí lidé potřebují čas na své zrání a odkládají dospělé přijetí zodpovědnosti, chtějí ještě setrvat v jakémsi „mezistavu“.⁸¹ Přehnaně dlouhé moratorium může mít i negativní důsledky, zdlouhavé čekání na dospělé převzetí zodpovědnosti může v některých případech vést k zaměření na hédonistické užívání přítomnosti a k nudě.⁸²

Když adolescent opouští staré jistoty, může se logicky potýkat se zmatkem a nejistotou, což je právě protikladem identity. Loučení s dětským světem může být často i bolestné, což patří k rituálu zániku starého a zároveň zrození nového člověka.⁸³

1.5.7 Přechodový rituál

Rituály vytvářejí a vyjadřují emoce a zároveň nastolují harmonii. Dotýkají se jednotlivce i společnosti prostřednictvím symbolické komunikace.

Vlivem etologie se do současné psychologie a dalších vědních oborů, které se zabývají člověkem, dostal pojem rituál.⁸⁴ Význam slova rituál nalézáme v latinském výrazu *ritus, us, m.*, což se překládá jako posvátný řád, obřad, zvyk, způsob a obyčej.⁸⁵ Rituálem jako takovým se myslí určité ustálené chování, tedy rozmanité činnosti, které jsou prováděny podle určitých pravidel a něco vyjadřují. Může se mnohdy jednat o značně komplikované úkony. Smysl těchto činností není vždy zcela znám ani těm osobám, kteří rituál vykonávají. Některé rituální úkony svým aktérům umožňují, aby se s jejich pomocí uspokojily akceptovatelným způsobem důležité potřeby. Předmětem sociologie a biodromální psychologie jsou především přechodové rituály. Klasickým rituálem přechodu v římsko-katolické církvi je křest, biřmování nebo sňatek. V tradičních společnostech patří obřady přijímání osob mezi dospělé členy společnosti k těm významným životním rozhraním.⁸⁶ S iniciačními obřady (z latinského *initium, ii, n.* – počátek, začátek)⁸⁷ jsou úzce provázané i následné změny společenského statutu a zároveň i přijetí nové sociální role.

Vzhledem k nedostatku plnohodnotných přechodových rituálů v naší soudobé společnosti může být tento fenomén jednou z příčin krize identity, což může mít někdy za následek, že mladí lidé experimentují s drogami, vyhledávají extrémní sporty a často se ženou za hraničními adrenalinovými zážitky. V dnešní době není moderní uzavírat sňatek, křtít děti prostřednictvím přechodových rituálů, jak tomu bylo v minulosti.

⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 223.

⁸² Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 50.

⁸³ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 223.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 32.

⁸⁵ Srov. *Latinsko-český slovník*, s. 373.

⁸⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 32–33.

⁸⁷ Srov. *Latinsko-český slovník*, s. 234.

Během takového přechodového rituálu probíhá proces přeměny. Prožitím rituálu dochází ke změně stavu. Například novicům jsou odebrána jména a v klášteře jim přidělí nová řádová jména. Při rituálu prožívá aktér často dezorientaci, stres a strach, což u něj způsobuje jiné vnímání, které pak slouží pro zvnitřnění předmětných hodnot spojených s přechodovým rituálem.

Říčan se v knize „Cesta životem“ věnuje v části pojednávající o adolescenci fenoménu přechodových rituálů ve zvláštní kapitole s názvem „Rituály dospělosti“.

V přírodních společenstvích byl přechod z dětství do dospělosti značně zjednodušený právě prostřednictvím rituálu. Tradicí stanovená doba rituálu jasně definovala, od jaké doby je člověk považován za dospělého, zároveň byla přesně určena jeho identita.⁸⁸

V našem současném kulturním prostředí je cesta z dětství do dospělosti poměrně dlouhá, nachází se na ní důležité mezníky, jako jsou volba povolání, maturitní zkouška, první výplata, dosažení plnoletosti aj. V rozmanitých kulturách se silnou tradicí nalézáme různé rituální obřady, po nichž se u absolventa zásadně mění jeho společenské postavení. Tyto rituály hrají významnou roli v celoživotním vývoji a formování osobnosti člověka.⁸⁹

Podíváme-li se krátce do historie, za dob feudalismu byl syn rytíře vnímán až do patnácti let jako dítě. Až poté následovala iniciační slavnost s posvěcením meče, kdy se z dítěte stal panoš neboli páže. Adolescence byla zakončena až v roce, kdy panoš dosáhl plnoletosti, tedy ve věku 21 let. Při slavnosti byl nový rytíř v bílém rouchu opásán posvěceným mečem, obdržel také štít, prilbu a kopí. Král rytíře třikrát udeřil mečem na rameno pro připomínku rytířských ctností. Na závěr slavnosti se pořádal turnaj.⁹⁰

Některé rituály dospělosti jsou spojené i s bolestí, nejedná se však o vyžívání se v krutosti. Adolescent, jenž absolvuje rituál, tím má prokázat a potvrdit svojí mužnost a dospělost. Ukáže přítomnému shromáždění, že dokáže něco vytrpět, že vydrží i fyzickou bolest a má odvalu. Zkušenost bolesti v sobě nese význam pro biodromální zrání a růst.⁹¹

V křesťanské tradici je přechodovým rituálem dospělosti katolické biřmování a protestantská konfirmace. Rituály v sobě nesou význam pro udržení stability společnosti a současně hrají důležitou roli ve vývoji osobnosti jedince, který obřady právě prochází. Absolvováním rituálu se člověk posune dál, z pohledu formování osobnosti se jedná o významný předěl, jenž je možné obrazně přirovnat k zářezu na životní cestě jedince. Prožité přechodové rituály, které nás uvádí do našich nových životních etap, jsou často spojeny s velmi intenzivními citovými zážitky. Patří k nim mimo jiné i očekávání, strach, napětí a poté radost. Tyto prožitky dávají naší životní

⁸⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I.*, s. 321.

⁸⁹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 225–226.

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 226.

⁹¹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 227.

pouti jasný řád, potvrzují důležitost každého jedince. Vrcholným okamžikem při vytváření identity mohou být právě rituály dospělosti.⁹²

1.5.7.1 Svátost biřmování

Svátost biřmování patří mezi sedm svátostí katolické církve. Jedná se zároveň o významný přechodový rituál mezi dětstvím a dospělostí, který mladí křesťané absolvují nejčastěji právě v adolescentním věku. Jde o jakési potvrzení dospělé víry a přiznání se veřejně ke Kristu. Řičan se ve své knize „Cesta životem“ zmiňuje v souvislosti s adolescencí právě katolické biřmování či protestantskou konfirmaci. Přiblížení svátosti biřmování je zařazeno do příloh této práce (Příloha č. 1).

1.5.8 Změny v současné společnosti

Současná česká společnost spolu s rodinami, ve kterých vyrůstají adolescenti, prochází neustálou proměnou, což vychází z jejich reakcí na změny sociálních a ekonomických podmínek. Šulová uvádí následující znaky současné české rodiny, což se týká i současných adolescentů.⁹³

Dochází ke změně očekávání trvalosti vztahu, vznikají různá alternativní soužití mezi partnery, kdy si oba partneři záměrně nechávají prostor pro změnu. Tyto vztahy tedy nejsou formálně ustanoveny, jedná se pouze o partnerství na zkoušku, v některých případech mají oba i vlastní domácnost a jejich soužití je úmyslně bezdětné, protože se vyhýbají přílišné zodpovědnosti a dávají přednost nezávaznosti. Druhým aspektem je nízká stabilita rodiny, čímž je míněna vysoká míra rozvodovosti. Velké množství dětí a rovněž adolescentů žije v neúplných rodinách. Jako třetí aspekt uvádí Šulová trend v podobě odkládání uzavření manželského svazku do vyššího věku. Čtvrtým znakem je odsouvání rodičovství na pozdější dobu, což souvisí s životním stylem a honbou za kariérou. Jedním z vysvětlení může být růst individualismu a kladení důrazu na seberealizaci obou partnerů. Další příčinou je pravděpodobně omezení státní podpory rodinám, což logicky způsobuje ekonomickou nejistotu rodin. Navíc pro některé jedince skutečnost „mít dítě“ není už cílem partnerského soužití, ale pouze jednou z více možností seberealizace, proto roste počet párů, které se dobrovolně rozhodnou pro bezdětné soužití. Velmi časté jsou i rodiny s pouze jedním tzv. „statusovým dítětem.“

⁹² Srov. Tamtéž, s. 226–228.

⁹³ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*, s. 106.

Výzkumy potvrzují, že obecně platí, že čím vyššího vzdělání žena dosáhne, tím bude mít nižší počet dětí z důvodu kariérního růstu.⁹⁴

1.5.9 Problémové jevy spojené s adolescencí

S časným zahájením sexuálního života souvisí i případné nechtěné adolescentní těhotenství. Toto předčasné těhotenství s sebou nese i rizika v podobě zdravotních či psychosociálních komplikací. Pouze v zhruba polovině případů je dítě donošeno. Děti, které se rodí nedospělým matkám, jsou velmi často nedonošené. Dívky musí často přerušit studium, čelí finančním obtížím a mnohdy i sociální izolaci. Děti adolescentních rodičů jsou v porovnání s ostatními více ohrožené zanedbáním z důvodů nezralosti jejich rodičů. Tyto děti zůstávají znevýhodněné i v pozdějším věku, kdy u nich dochází k pomalejšímu psychomotorickému vývoji, mají problémovější chování, ve škole mají horší výsledky a v neposlední řadě se také samy mnohdy stávají adolescentními rodiči po vzoru vlastních rodičů.⁹⁵

Mezi problémové chování adolescentů můžeme zařadit delikvenci, užívání drog, ale i mentální anorexii. Mentální anorexie se u dívek objevuje nejvíce mezi 13. a 16. rokem.⁹⁶ Mladý člověk hledá hranice svých možností, což může někdy vést i k extrémnímu jednání. Experimentovat s různými možnostmi chování může být však riskantní.⁹⁷

1.6 Spirituální vývoj

Nikolaj Alexandrovič Berdjajev uvádí k spirituálnímu vývoji následující: „*Duchovní vývoj člověka a lidstva se naplňuje odhalováním rozporů a protikladů. (...) Za duchovním vývojem stojí svoboda a díky ní se celý proces stává složitějším. Vidíme pouze vnější stránku, jakýsi povrch vývoje. V hloubi duchovního života se však odehrává složitý tvořivý proces.*“⁹⁸

⁹⁴ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*, s. 106–108.

⁹⁵ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 158–159.

⁹⁶ Srov. THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie*, s. 426.

⁹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 325.

⁹⁸ BERDJAJEV, N. *Filosofie svobodného ducha*, s. 151.

1.6.1 Spiritualita

Význam slova spiritualita nacházíme v latinském slově *spiritus, us, m.*, což je překládáno jako vzduch, vánek, dech a duch, latinský výraz *spiritualis, e*, se překládá jako vzduchový, dechový a nejvýstižněji jako duchovní.⁹⁹

Pro objasnění pojmu spiritualita je nezbytné současně zmínit i pojmy náboženství a religiozita, se kterými spiritualita úzce souvisí.

Říčan uvádí následující Mrázkovu definici náboženství: „*Náboženství je souhrn projevů kladného vztahu k numinózní transcendenci, který uznává rozdíl mezi svatým a nesvatým.*“¹⁰⁰ Do náboženských projevů zahrnujeme mnoho duševních jevů či prožitků, které dohromady tvoří niternou stránku náboženství.¹⁰¹ Pro souhrnné označení niterného náboženského prožívání a z něj vycházejícího jednání, můžeme použít výraz religiozita. V posledních letech se hlavně v anglosaském světě změnil význam slov náboženství (religion) a religiozita a zároveň významně narostla četnost použití slova spiritualita. Pojem spirituality zaznamenal tedy nejen nárůst oproti výrazu náboženství, ale i pozitivní významové ladění.¹⁰² Generace amerických Hippies v 60.tých letech 20. století měla heslo „I’m not religious, I’m spiritual.“ (nejsem náboženský, jsem spirituální).¹⁰³ Spiritualita představuje niterný prožitek, spontaneitu a prožitkovou plnost, avšak slovo náboženství vyjadřuje spíše vnější projev a s ním spojené instituce (spjaté s často vyprázdněnou tradicí). Také v českých poměrech zaznamenal podobný proces pojem duchovní a méně používaná duchovnost.¹⁰⁴ Říčan dále uvádí: „*Spiritualita je hledání posvátného. Spiritualita je centrální funkcí náboženství, jeho srdcem a duší.*“¹⁰⁵ Existuje přímá úměra mezi tím, co ve svém životě považujeme za posvátné a vnímáním rozdílnosti mezi výše uvedenými pojmy, platí tedy, že čím více z vlastního světa a z vlastních cílů chápe jedinec jako posvátné, tím více pak pro člověka mizí rozdíl mezi pojmy náboženství a spiritualita. V rámci používání pojmů pro potřeby psychologie se spiritualitou rozumí spíše niterný aspekt religiozity, což je signifikantní v situacích, kdy se jedinec vztahuje k Bohu, tedy hlavně v modlitbě a meditaci.¹⁰⁶

Bližší osvětlení pojmu spiritualita nacházíme v Říčanově novější knize, kde se již zabývá spiritualitou mnohem více. Fenomén spirituality (původně teologický pojem) se prosadil v psychologii až v posledních desetiletích, jeho samotná definice je však velmi nejasná. Dalším problémem a zdrojem sporů je vztah mezi spiritualitou a náboženstvím. Často citovaný autor Paragment zastává názor, že náboženství je širší pojem a zahrnuje v sobě spiritualitu. Paragment vnímá spiritualitu jako jádro náboženství nebo „hledání

⁹⁹ Srov. *Latinsko-český slovník*, s. 406.

¹⁰⁰ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*, s. 38.

¹⁰¹ Srov. Tamtéž, s. 42.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 43.

¹⁰³ Srov. DUDA, M., SMELÝ, I. *Spiritualita, náboženstvo a adolescent*, s. 10.

¹⁰⁴ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*, s. 43.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž, s. 44.

posvátna“ (search for the sacred), pro něj je spiritualita klíčovou funkcí náboženství. Avšak zcela opačné stanovisko zastává Zinnbauer, který tvrdí, že naopak spiritualita v sobě zahrnuje náboženství a spiritualita je tedy širší pojem. Podle Zinnbauera je náboženství pouze jednou z možností, za níž stojí projev spirituality. Z čehož nutně vyplývá, že existuje i nenáboženská spiritualita, tedy že člověk zažívá spirituální prožitky, aniž by byly vázány na nějaké učení či instituci.¹⁰⁷

Babyrádová uvádí tuto definici spirituality: „*Víra v božský princip zakládající náš lidský svět a všechny její projevy jsou nazývány spiritualitou.*“¹⁰⁸ Babyrádová hovoří o encyklopedickém pohledu na spiritualitu a fakt, že ve slovnících nalézáme často její tři základní druhy. První z nich je platónské či novoplatónské pojetí a vyznačuje se protikladností těla a ducha, kdy je podstatou duchovního života oddělení spirituálního od praktického. Druhým pojetím rozumíme psychologické, v tomto případě duch doplňuje hmotu a navíc duchovní je sloučeno s duševním. Třetí je křesťanské pojetí, kdy je kladen důraz na třetí Božskou osobu, tedy Ducha svatého, který působí v člověku. Avšak spiritualita se v praktickém životě netýká jen těchto tří kategorií, mnohdy je ztotožňována s následujícími pojmy – se zbožností, niterností, náboženským citem, religiozitou, mystickou zkušeností či vnitřním duchovním životem. Pojem spiritualita jako takový se začal používat až v 16. století ve Španělsku. Častější užití tohoto pojmu spadá do přelomu 19. a 20. století, jednalo se však čistě o teologický výraz reflexe duchovního života.¹⁰⁹

Co se týče umění 20. století je pro něj typická spíše latentní spiritualita, jež se projevuje tichou symbolikou, těžko interpretovanou pouhým intelektem. Babyrádová uvádí myšlenku průniku spirituality do kultury a zároveň naopak kultury do spirituality, což lze souhrnně označit jako „inkulturace spirituality“.¹¹⁰

Spiritualitu a její význam zdůrazňoval zakladatel existenciální analýzy a logoterapie Viktor Emil Frankl.

Tento známý psycholog židovského původu hovořil často o „existenční frustraci“. Frankl navrhoval v takových případech léčení smyslem neboli logoterapii (jedinec se ptá po smyslu své existence a hledá svůj „životní úkol“).¹¹¹ Franklova logoterapie se zabývá jedinečným smyslem jedinečné situace, kterou prochází jedinečný člověk. Tato logo-teorie neřeší „vůli ke smyslu“ pouze na obecné rovině, ale směřuje k tomu nejvyššímu smyslu.¹¹² Existenciální analýza klade důraz na „autonomii duchovní existence“. Frankl přisuzuje Freudovo psychoanalýze ctnost věčnosti, individuální psychologii, jejímž zakladatelem je Alfred Adler, přiřadil ctnost odvahy a existenciální

¹⁰⁷ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 43–45.

¹⁰⁸ BABYRÁDOVÁ, H., Původ a přítomnost fenoménu spirituality. In *Spiritualita: fenomén spirituality z pohledu filozofie, religionistiky, teologie, literatury, teorie a dějin umění, pedagogiky, sociologie, antropologie, psychologie a výtvarných umělců: Sborník transdisciplinárních esejů s mezinárodní účastí*, s. 23.

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž, s. 23–24.

¹¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 23–25.

¹¹¹ Srov. *Slovník spirituality*, s. 1029–1030.

¹¹² Srov. FRANKL, V. E. *Psychoterapie a náboženství*, s. 78.

analýzu spojuje s ctností „smyslu pro odpovědnost“. Frankl tak svým novým psychologickým směrem staví do středu života člověka „odpovědné bytí“. ¹¹³ Zajímavě hodnotí náboženství, kladně pohlíží na jeho psychotherapeutické účinky, o kterých však hovoří jako o striktně druhotném efektu, tyto účinky zdaleka nejsou prvotním motivem, neboť cílem náboženství není duševní zdraví, ale spása duše. ¹¹⁴ Frankl zdůrazňuje, že: „*Náboženství obdarovává lidi více než psychoterapie a také po nich více vyžaduje.*“ ¹¹⁵

1.6.2 Náboženství, církev a víra v Boha

Náboženství, chápané jako sociální fenomén, nabízí jednotlivci kromě myšlenkového systému, který dává smysl, i sociální role a vzorce pro jeho jednání. Díky tomu jedinec prožívá sám sebe v rámci systému rolí, získává ve svých rolích jistotu a cítí se tedy v náboženském společenství, jehož je součástí, jako doma. Když jedinec zvnitřňuje obsah víry a rituály, kterými se myslí účast na bohoslužbách, zažívá tak prožitky na osobní rovině a pociťuje integritu a zároveň identitu. ¹¹⁶

Konkrétní životní zkušenosti v rodině mohou postupem času přerůst ve zkušenosti náboženské, kdy se rodí víra a začíná se nějakým způsobem vytvářet osobní vztah k Bohu. ¹¹⁷

Katechismus katolické církve k víře v rodinách uvádí následující: „*Již od prvních dob jádro církve často tvořili ti, kteří se spolu s celou svou rodinou stali věřícími. Když se obrátili, toužili po tom, aby i celá jejich rodina byla spasena. Tyto rodiny, které se staly věřícími, byly ostrůvky křesťanského života v nevěřícím světě. V současné době ve světě, který je často odcizený, ba nepřátelský vůči víře, mají věřící rodiny základní důležitost jako ohniska živé a vyzařující víry. Proto 2. vatikánský koncil použil starobylého výrazu a nazval rodinu „rodinná církev“ (ecclesia domestica). A v lůně rodiny „mají být rodiče slovem i příkladem prvními hlasateli víry pro své děti a v každém z nich mají podporovat jeho vlastní povolání, zvláště pozorně však duchovní povolání. Otec rodiny, matka, děti, všichni členové rodiny vykonávají přednostním způsobem křesťanské kněžství „přijímáním svátostí, modlitbou a děkováním, svědectvím svatého života, odříkáním a činorodou láskou“. Rodinný krb je tak první školou křesťanského života a „školou bohatěji rozvinutého lidství.““ ¹¹⁸*

Sundén vyzdvihuje význam sociálního učení, podle něj obsah toho, co dítě či dospívající zvnitřňuje, pochází hlavně z jeho společenství. ¹¹⁹ Člověk se většinou do církve už narodí, avšak jak už její univerzalistická povaha naznačuje, katolická (tedy

¹¹³ Srov. Tamtéž, s. 11.

¹¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 47.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Srov. HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 20–21.

¹¹⁷ Srov. MUCHOVÁ, L. *Bůh je jako mrakodrap*, s. 19–23.

¹¹⁸ KKC 1655–1657

¹¹⁹ Srov. HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 19.

„všeobecná“ – překlad z řeckého καθολικός (katholikos)) církev se obrací ke všem lidem.¹²⁰ Právě v církvi může adolescent nacházet potvrzení své víry, která mu byla předána v rodině.¹²¹

1.6.2.1 Stádia náboženské zralosti a vývoj religiozity

Zkoumáním náboženského zrání se zabývali následující autoři: Jean-Paul Deconchy, Werner Grünh, David Elkind, John Westerhoff, V. Bailey Gillespie a James Fowler. Tyto rozličné přístupy jsem vzhledem k jejich důležitosti byla nucena převzít (avšak s úpravami a značným rozšířením) ze své předchozí bakalářské práce. Víra adolescentů se již velmi podobá víře dospělých, avšak vzhledem k širokému rozptylu věkového rozmezí dospívajících je třeba zabývat se jejím vývojem během tohoto složitého období podrobněji a rovněž z hlediska širšího kontextu.

Jean-Paul Deconchy zkoumal dětské představy o Bohu pomocí techniky sémantického diferenciálu. Na základě svého výzkumu rozdělil vývoj náboženské zralosti do tří období. První období se týká dětí přibližně ve věku devíti až desíti let, které se soustředí hlavně na rozličné vlastnosti Boha. Jedná se o vlastnosti uvedené v katechismu (všudypřítomnost, spravedlnost, vševědoucnost aj.). Fáze „vlastností“ je následně kolem dvanáctého až čtrnáctého roku nahrazena fází „zosobnění“, kdy tyto vlastnosti přecházejí již do konkrétních pojmů například Bůh Otec, Spasitel, Pán. Dalším stádiem od patnácti let je fáze „zniternění“, kdy už je Bůh spojen se slovy láska, modlitba aj. V této fázi je u adolescenta pojem Boha zniterněn.¹²²

Autorem další klasifikace je Werner Grünh. Přichází se stádiem autoritativní a logické zbožnosti, které vymezuje od sedmi do patnácti let. Dítě v tomto období už často uvažuje na úrovni protikladů slušný – neslušný, správný – nesprávný aj. V případě příznivých podmínek se po tomto období v následné adolescenci vyvine diferencovaný náboženský život.¹²³

David Elkind zkoumal vývoj náboženského myšlení dětí z pohledu Piagetovy teorie. Rozdělil je na tři stádia. Podle posledního stádia (10–14 let) pochází náboženská identita z vnitřních příčin a nikoliv z vnějšku. Z toho lze usuzovat, že vývoj náboženského myšlení dětí směřuje od vnějších projevů k vnitřním. Autor pro období pozdní adolescence již další stádium neuvádí.¹²⁴

John Westerhoff vypracoval zkušenostní model, kde se vyvíjejí postupně čtyři druhy víry. První z nich je zkušenostní, odpozorovaná víra (experienced). Tato dětská víra je založená na náboženských zkušenostech dítěte, pokud jsou dobré, dítě se snadno

¹²⁰ Srov. Tamtéž, s. 29.

¹²¹ Srov. MUCHOVÁ, L. *Budete mými svědky*, s. 185.

¹²² Srov. HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 76–77.

¹²³ Srov. Tamtéž, s. 76.

¹²⁴ Srov. HANESOVÁ, D. *Náboženská výchova v školách*, s. 104.

rozhodne pro přijetí Ježíše Krista. Druhá se nazývá společná, kolektivní víra (affiliative). V tomto případě se jedná o důležitost sounáležitosti se stejně smýšlejícími osobami. Dítě si potřebuje najít své místo v křesťanském společenství, proto je žádoucí podporovat v rámci farností skupiny mládeže. Prožívání víry se svými vrstevníky lze těžko něčím nahradit. Třetí je hledající víra (searching), jedná se o hledání nových významů víry. Dítě si potřebuje zodpovědět otázky: Kdo jsem? Co chci v životě dělat? Kam směřuji? Čtvrtým stupněm je víra osobní, vlastní (owned), kdy se víra stane součástí osobního života. Dospívající se rozhodne následovat Krista: Pane, chci žít s tebou a jít kamkoliv mě pošleš. Obrácení je podle Westerhoffa přechod mezi třetím a čtvrtým stupněm víry. U některých jedinců se může jednat o náhlou, dramatickou událost, nebo tento proces probíhá pozvolna. Pokaždé však znamená významnou změnu v myšlení, prožívání a jednání konkrétního člověka. Víra se zvnitřní, je proměněná v osobní krédo. Z Westerhoffovy klasifikace je patrné, že zvěstování evangelia mladším dětem je přípravou pro jejich možné osobní přijetí víry v období adolescentním.¹²⁵ Tento model osobně považuji za velmi vydařený. Předmětné adolescenci by asi nejvíce odpovídala třetí víra hledající, kdy si adolescent pokládá existenciální otázky a řeší, kým je. Druhý stupeň se ale adolescence také niterně týká. Potřeba vrstevnické skupiny, která vyznává stejné krédo, a tudíž řeší i stejné otázky, které jsou mnohdy odlišné od okolního sekularizovaného světa, se kterým se každodenně adolescent střetává. Avšak i čtvrtá skupina je v adolescentním období na pořadu dne, pokud je adolescent natolik vyspělý, že po období hledání dospěl už do této zralé fáze.

V. Bailey Gillespie vytvořil sociální model víry na základě sociálního učení.

- 1) víra raného dětství – vypůjčená víra (borrowed faith)
- 2) víra mladšího školního věku – zrcadlící víra (reflected faith)
- 3) víra pubertálního věku – osobní víra (personal faith)
- 4) víra adolescentního věku – vnitřní, vybudovaná víra (interior, established faith)
- 5) víra rané dospělosti – znovu uspořádaná¹²⁶ víra (reordered faith)
- 6) víra střední dospělosti – hloubavá víra (reflective faith)
- 7) víra staršího věku – pevná, rozhodná víra (resolute faith)

James Fowler nejprve studoval víru jako univerzální, později tuto svojí teorii aplikoval na křesťanskou víru. Klasifikoval sedm sekvenčních stupňů, kterými víra prochází a postupně se rozvíjí. Prvním stupněm je nediferencovaná víra, kdy se dítě učí důvěřovat dospělým skrze prožitek lásky a naděje. Jako druhý stupeň označuje Fowler intuitivní víru, kdy dítě jednoduše přejímá víru svých rodičů, tato víra je plná fantazie a obsahuje zároveň postoje dospělých. Třetí stupeň je jednoduchá víra, dítě připisuje

¹²⁵ Srov. Tamtéž, s. 105–106.

¹²⁶ V slovenském překladu nalézáme slovo „znovuobjednaná“ což bude dle mého názoru chyba v překladu anglického výrazu reordered.

Bohu lidské vlastnosti. V této fázi se víra dítěte přesouvá od víry rodičů k víře širšího příbuzenstva a též k církvi. Čtvrtý stupeň představuje konvenční víra, jedná se zde stále o neosobní víru, kdy hraje významnou roli křesťanské společnosti a vztahy v něm. Jedná se právě o stupeň, kdy studenti přichází do různých skupin mládeže, aby zde diskutovali o víře. Pátým stupněm je individuální víra, v této fázi se už jedná o osobní víru. Adolescent se dostává mimo vliv víry své rodiny. Jedná se zde o vážné rozhodnutí, které je spojené s větší zodpovědností za vlastní náboženské přesvědčení. Patří sem i schopnost dospívajícího kriticky zhodnotit určitý systém víry, což může vyvolávat nepříjemné napětí mezi ním a jeho rodinou či jiným blízkým. Šestým stupněm označuje Fowler upevňující se víru. Toto stádium je poměrně dost komplikované. Jedinec se zajímá o vývoj víry druhých lidí, zkoumá současně různé, často i protikladné pohledy na víru, aniž by o svou víru přišel. Jedná se o jeho logické rozhodnutí. Posledním, tedy sedmým stupněm, je víra prakticky aplikující, která vychází z již vytvořeného světonázoru a souvisí s životním posláním dotyčného. Tato víra se zaměřuje na vyšší ideály, mnohdy již bez ohledu na sebe sama. Podle Fowlera může člověk uvěřit v Boha a obrátit se, ať už se nachází v jakémkoliv stupni Westerhoffovy klasifikace vývoje víry.¹²⁷

1.6.3 Výzkum spirituálního vývoje u amerických vysokoškolských studentů

V kapitole 1.2, která je věnována věkovému rozmezí adolescence, je již zmíněna studie Americké psychologické asociace, která 28. 9. 2015 publikovala článek "Duchovní rozvoj vznikajících dospělých během vysokoškolských studií – čtyřletý longitudinální výzkum". Studie se snaží prozkoumat specifický duchovní rozvoj evangelikálních křesťanských studentů navštěvující přímo křesťanské vysoké školy. Článek sepsaný na základě této studie se věnuje zároveň nově vzniklému fenoménu – novému vývojovému stádiu, jež Jeffrey Arnett (2004) nazval „vznikající dospělost“ či „raná formující se dospělost“ (emerging adulthood).¹²⁸ Možná by bylo proto vhodné zamyslet se i v našich českých poměrech nad novou, výstižnou terminologií, která by co nejpřesněji vystihovala toto nově definované období. Bližší popis studie je zařazen do příloh této práce (Příloha č. 2).

¹²⁷ Srov. HANESOVÁ, D. *Náboženská výchova v školách*, s. 106–108.

¹²⁸ Srov. HALL, T. W., EDWARDS, E., & WANG, D. C. *The Spiritual Development of Emerging Adults Over the College Years: A 4-Year Longitudinal Investigation*.

2. Umění

V této kapitole o umění budu částečně vycházet ze své předchozí bakalářské práce, proto odtud některé pasáže převezmu, avšak s úpravami a s rozšířením.

Budu se zde zabývat uměním výtvarným, hudebním a literárním. Blíže představím žalmy, které v sobě spojují jak hudbu, tak i poezii.

Výběr těchto konkrétních složek umění úzce souvisí s následující výzkumnou částí, kdy pracuji s adolescentní skupinou na výtvarném zpracování žalmu číslo osm, tento žalm studenti několikrát uslyší v různých zhudebněných podobách z CD přehrávače, poté si společně přečtou a poslechnou různé básnické překlady tohoto žalmu a následně sami zpracují tento žalm výtvarně. Nad výslednými pracemi bude poté vedena diskuze.

Krása a umění lidi od nepaměti oslovují. Má tu úžasnou vlastnost, že k nám dokáže hovořit napříč generacemi, kulturami, národy. Mnohdy k porozumění nepotřebujeme žádné překlady z cizích jazyků. Krása a umění jsou nadnárodní, neznají hranic a spojují různé generace lidí. Umění k nám promlouvá skrze umělcovo i naše vlastní srdce, jazykem emocí. Krása na nás působí, rozechvívá naši duši, způsobuje radost, vytváří nám na tváři úsměv a někdy nás může dojmout až k slzám.

Papež Jan Pavel II. uvádí o kráse následující: *„Krása je znamením tajemství a připomínkou transcendence. Je pobídkou k vychutnání života a snění o budoucnosti. Právě proto nemůže krása stvořených věcí přinést uspokojení a vzbuzuje onu tajuplnou tesknotu po Bohu.“*¹²⁹

*„Krásné se shoduje s plností bytí, a tedy s dobrým a pravdivým, avšak projevuje se ve vnějším světě takovým způsobem, že je oko může vidět a že se mu může líbit. Krása je tedy vnímatelnou formou dobra a pravdy. (...) Krása tak je královskou přístupovou cestou do duchovního světa a jako taková se projevuje nejenom v umění, ale také v liturgii.“*¹³⁰ *„Osamocená skutečnost je nehezka, ale stane se krásnou, když skrze sebe nechá „prosvítat“ vyšší skutečnost. Aby dokreslil toto tvrzení, využívá Solovjov příklad diamantu. Na základě svého chemického složení je diamant totožný s uhlím; zatímco však uhlí světlo pohlcuje, diamant mu dává zazářit.“*¹³¹

Krásná umělecká díla a hudba nás povznášejí k Bohu. Při slavení liturgie nás mnohdy obklopují nádherné obrazy a sochařská díla, vyobrazující život Ježíše Krista, Panny Marie a svatých. Význam hudby při liturgickém slavení¹³² je nepopiratelný, obzvláště patrné je to v době Velikonoc. Na Zelený čtvrtek přestanou varhany ve všech kostelích hrát a spolu s nimi v nás vše ztichne. Až na vigilii Slavnosti Zmrtvýchvstání

¹²⁹ JAN PAVEL II. *List umělcům*, čl. 16.

¹³⁰ ŠPIDLÍK, T., RUPNIK, M. I. *Nové cesty pastorální teologie*, s. 574–575.

¹³¹ Tamtéž, s. 329.

¹³² Liturgickou hudbou se zabývá Konstituce o posvátné liturgii SC v šesté kapitole (čl. 112-121), v sedmé kapitole je vyjádřena úcta církve k umění (čl. 122).

Páně se píšaly varhan opět slavnostně rozezní při zpěvu Gloria. Všichni radostně zpívají za doprovodu úžasné hudby, která se rozléhá celým chrámem Páně.

Bůh je ten největší umělec, stačí se podívat do přírody a nestačíme žasnout nad její krásou, jak je úžasně harmonická a dokonalá, jak neskutečně jsou propracované i všechny její detaily. Každá sněhová vločka má svůj jedinečný tvar.

„Jako když se ptáci slétají k zemi, sype vločky sněhu, a ty usedají, jako by se snášela hejna kobylek. Jeho krásnou bělostí je oslněno oko a srdce žasne nad jeho přívalem.“ (Sir 43,18)

Stvoření nás ohromuje krásou, která oživuje vzpomínku na svého Tvůrce a naši duši naplňuje radostí a velkou vděčností. Za nazíráním smyslové krásy tušíme nepopsatelnou, duchovní krásu Boží.¹³³ I ty nesložitější hudební nástroje, co člověk vytvořil, se stále snaží jen napodobit krásu a jedinečnost lidského hlasu, který dokáže mluveným slovem i zpěvem děkovat v modlitbě svému Tvůrci. Když se umělec snaží zachytit krásu přírody, jakoby se spolupodílí na stvoření. Používá vlastních tvůrčích schopností k oslavě Boha – Tvůrce vesmíru, našeho osobního Boha, kterému na nás záleží.

V životě církve hraje významnou roli svým specifickým způsobem právě umění a literatura. Skrze umělecké prostředky je možné vystihnout vlastní podstatu člověka se všemi jeho problémy, zkušenostmi, které svojí snahou získává na cestě za poznáním a zdokonalením sebe sama i světa, ve kterém žije. Umění jako takové i literatura se snaží o nalezení postavení člověka v dějinách a v celém vesmíru, snaží se poukázat na jeho bídu ale i radosti, potřeby i schopnosti a načrtnout člověku lepší úděl. Zároveň však umění dokáže povznášet život člověka, dovede jej vystihnout mnoha různými způsoby podle odlišnosti národů i epoch. Je tedy důležité zasadit se o to, aby umělci cítili, že jejich tvůrčí činnost církev uznává. Aby je křesťanské společenství podporovalo, ale zároveň jim byla ponechána patřičná svoboda pro jejich uměleckou tvorbu.¹³⁴

Konstituce II. vat. koncilu o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium* k činnosti umělců uvádí následující: *„Všichni umělci, kteří se z popudu svého tvůrčího nadání snaží sloužit Boží slávě ve svaté církvi, ať nikdy nezapomínají, že přitom jde o jistý způsob posvátného napodobení Boha tvůrce a o díla, určená pro katolickou bohoslužbu, duchovní povznesení, zbožnost a náboženské vzdělání věřících.“*¹³⁵

V knize *Naslouchat teoložkám* nalézáme sdělení, že právě umělec se nejvíc podobá svému Stvořiteli, neboť během své umělecké tvorby též dokáže tvořit z ničeho.¹³⁶

¹³³ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Spiritualita křesťanského východu*, s. 237.

¹³⁴ Srov. GS 62

¹³⁵ SC 127

¹³⁶ Srov. VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 127.

2.1 Hudba

Původ slova hudba se odvozuje od výrazu „housti“, což znamená hrát na housle či jiný strunný nástroj. V souvislosti s hudbou nás napadá i lidovější výraz muzika a s ním spojené „múzické umění“. Múzy nacházíme již v řecké mytologii, kde představují bohyně umění, kromě hudby se jednalo i o básnictví a tanec. Z řečtiny odvozené latinské slovo *musica, ae, f.*, označuje již jen hudbu.

Přemýšlela jsem nad tím, které ze všech existujících druhů umění vnímá dítě nejdříve. Je to právě hudba, která má prvenství. Vždyť v prenatalním období plod vnímá již od 17. týdne těhotenství tlukot matčina srdce, její hlas i zpěv.

Hudba je umění, na které dítě dobře reaguje hned po svém narození. Usíná při zpěvu ukolébavky. První spontánní pěvecké pokusy spočívají v napodobování melodie řeči. Jedná se o začátky jednoduchých hudebních představ a improvizací, které zrcadlí náladu dítěte. Je zajímavé, že dítě dokáže dříve dobře zpívat než mluvit, intonuje čistě již před třetím rokem života, ale správná výslovnost mu ještě chybí.¹³⁷

Právě hudbou je možné velmi účinně kultivovat osobnost jedince.¹³⁸ Již antičtí filosofové řešili význam hudby v souvislosti s rozvojem osobnosti člověka.¹³⁹ Platón tvrdil, že umění by mělo být základem výchovy.¹⁴⁰ Tento antický myslitel hudbu dokonce staví na vrchol veškerého umění, neboť má „řád a harmonii rytmu a zvuků, pouze nenapodobuje a nezobrazuje, ale vniká do podstaty a řádu věcí.“¹⁴¹ Platónův žák Aristoteles tvrdil, že se každý člověk rodí se smyslem pro melodii a rytmus, proto na lidi hudba příznivě působí. Současná muzikologie potvrzuje působení hudby na psychiku člověka, podporuje fantazii a představivost, pomáhá relaxovat, zbavit se stresu, navozuje rozpoložení podobné dennímu snění. Hudba navíc rozvíjí tvořivost, intelekt i citové prožívání. Společným hraním se posilují mezilidské vztahy. Hudba se tajemným způsobem dotýká těch nejskrytějších hlubin naší duše.¹⁴²

Graham poukazuje na naprostou jedinečnost hudby. Hudba se od ostatních druhů umění v mnoha směrech liší a není ničím nenahraditelná. Graham uvažuje nad myšlenkou možnosti nahradit malbu fotografií a analogicky divadlo (popřípadě román) filmem. Co by však mohlo nahradit hudbu? Verše sice mají rytmus, ale ve srovnání s hudbou jsou velmi omezené. Specifický charakter hudby nelze s ničím jiným srovnávat.¹⁴³

¹³⁷ MUCHOVÁ, L., PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David...*, s. 7–9.

¹³⁸ Srov. Tamtéž, s. 7.

¹³⁹ Srov. Tamtéž, s. 6–7.

¹⁴⁰ Srov. READ, H. *Výchova uměním*, s. 9.

¹⁴¹ MUCHOVÁ, L., PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David...*, s. 6.

¹⁴² Srov. Tamtéž, s. 6.

¹⁴³ Srov. GRAHAM, G. *Filosofie umění*, s. 111.

Jaroslav Vokoun se zabývá mimo jiné teologií hudby. Hudba patří již podle Platóna k základním disciplínám, které nás vedou k Bohu, zmiňuje zde rovněž neslyšitelnou „hudbu sfér“. Hudba je dělena na tři části, první představuje „musica mundana“ tedy harmonie světa, druhou je „musica humana“, která souvisí s harmonií lidského těla a duše a poslední část se nazývá „musica instrumentalis“, která zahrnuje rozmanité fyzikální vlnění, včetně zvuku hudebních nástrojů. Augustin používá hudbu na vysvětlení vztahů uvnitř Trojice, čímž se překvapivě právě hudba stává disciplínou teologii nejbližší.¹⁴⁴

Vokoun nazývá tělo hudebním nástrojem duše. Tělo tak dává duši možnost působit ve společenském a politickém prostoru. Harmonie člověka s Bohem je uskutečnitelná pouze za předpokladu souladu jedince se světem a zároveň s jeho láskou k bližnímu. Tělo není vnímáno jako podřadné, právě díky vtělení byl znovu obnoven tělesný řád světa. Jak dále uvádí Vokoun:¹⁴⁵ „V Kristu Bůh obnovil i harmonii duše a těla, začal znovu lidskou hudbu v čase a prostoru.“¹⁴⁶

Hudební činnost představuje v jiné formě i receptivní přijímání hudby. Při vybírání poslechových skladeb by měl katecheta brát ohled na uměleckou hodnotu. Jen kvalitní hudba může vychovávat v jedinci estetické citění. Formy poslechu mohou být různé, počínaje živou produkcí hudby, návštěvou koncertu, až po reprodukovanou hudbu. Poslechovou činnost lze spojit s hudební meditací, nebo může být součástí výtvarného projevu.¹⁴⁷ „Naše duše je utvořena z harmonie. Hudba je sestra malířství.“¹⁴⁸ Těmito slovy popsal vztah hudby a malířství Leonardo da Vinci. Spojení hudby a výtvarného projevu podněcuje fantazii a představivost dítěte, oboje navíc rozvíjí tvořivost a estetické vnímání. Hudba může výtvarnou činnost doprovázet.¹⁴⁹

2.2 Výtvarné umění

„Španělského malíře El Greca jednou přijel navštívit přítel. Bylo slunné jarní odpoledne, ale mistr seděl ve svém pokoji, závěsy pečlivě zatažené. „Slunce dnes tak krásně září. Pojd'te ven, ať si ho trochu užijete,“ navrhl. „Teď ne,“ odmítl El Greco. „Zaplašil bych světlo, které teď září ve mně.“¹⁵⁰ V postní době v roce 2007 jsem navštívila v Madridu galerii umění „Museo del Prado“. Tehdy jsem se poprvé „setkala“ s El Grecem a jeho mystické obrazy mne osobně velmi zasáhly, od té doby patří k mým nejoblíbenějším malířům. Oči, které maloval svým postavám, mají specifický

¹⁴⁴ Srov. VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 129.

¹⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 130.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 130.

¹⁴⁷ Srov. MUCHOVÁ, L., PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David...*, s. 13–17.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 16.

¹⁵⁰ Srov. MUCHOVÁ, L., SLAVÍKOVÁ, J. *Vidět zavřenýma očima*, s. 4.

a nezaměnitelný výraz. Jeho dynamické postavy, vlající směrem vzhůru jako plameny, vyznačují hluboké zaujetí.

Konstituce II. vat. koncilu o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium* o výtvarném umění uvádí následující: „*Výtvarné umění, zvláště náboženské, a jeho vrchol, umění sakrální, se plným právem počítá k nejvznešenějším činnostem lidského ducha. Svou povahou jsou tato druhy umění zaměřeny k nekonečné Boží kráse, která má nalézt aspoň nějaký výraz v lidských výtvorech. Jsou tím více zasvěceny Bohu, jeho chvále a slávě, čím více si kladou za cíl jedině to, aby svými díly co nejvíce přispěly k oddanému otevření lidské mysli vůči Bohu.*“¹⁵¹

Umělecké dílo je posuzováno podle toho, co a jakým způsobem vyjadřuje. Už samo slovo vyjadřovat, z francouzského *expression*, znamená původně vyrýt do vosku pečeť. Obrazně řečeno: udělat viditelným něco, co bylo dříve přítomné jen v duši umělce.¹⁵² Read popisuje expresionistický styl jako úsilí umělce vtisknout dílu výraz jeho právě prožívaných citů. Sám umělec má tak silné citové pohnutky a tolik citu vkládá do svého výtvoru, že se díky tomu umělecké dílo stává jakoby nakažlivým. Potom tedy sděluje každému, kdo s výtvozem přichází do styku, co přesně jeho tvůrce v daný okamžik pociťoval.¹⁵³ Během výtvarné činnosti autor uměleckého díla neovlivňuje jen své okolí, ale rovněž sám sebe. Pro tvorbu výtvarného díla je nezbytná vnímavost, soustředěnost, představivost, vytrvalost a odvaha. Tyto vlastnosti se tudíž výtvarnou činností zákonitě rozvíjejí. Člověk ve výtvarné činnosti uplatní intelekt, motoriku, vůli i city. Za pomoci výtvarných technik lze rozvíjet citlivost k vnímání krásy světa a transcendence.¹⁵⁴

Corrado Ricci srovnává dětskou tvořivost s dílem stvoření. Člověk je pro Stvořitele korunou a vrcholem stvoření, zatímco pro dítě a jeho výtvarný vývoj je člověk prvním a navždy klíčovým tématem. Jedinec při kresbě užívá obrazů a symbolů pro ztvárnění vlastních prožitků, graficky zpracovává, co nedokáže ještě slovně vyjádřit. Kresbou člověk sděluje své pocity, jak sám sebe prožívá a rovněž jak vnímá svoje okolí. Prostřednictvím výtvarného projevu můžeme jedince kultivovat a podporovat ve vývoji.¹⁵⁵

Barva je reakcí předmětu na světelné paprsky, jedná se tedy o čistě fyzikální vlastnost předmětu, ale přesto hraje v umění významnou roli. Barvy totiž přímo působí na naše smysly, vlastnosti různých barev ztotožňujeme se svými emocemi. Barevnost díla úzce souvisí s jeho harmonií a vyvoláním iluze prostoru.¹⁵⁶ Použitím konkrétních barev jedinec vyjadřuje své pocity. Učitel tedy může na základě převažujících barevných kombinací z díla vyčíst důležité informace o citovém ladění svého žáka.¹⁵⁷

¹⁵¹ SC 122

¹⁵² Srov. ŠPIDLÍK, T. *Důvody srdce*, s. 73.

¹⁵³ Srov. READ, H. *Výchova uměním*, s. 44

¹⁵⁴ Srov. MUCHOVÁ, L., KOVÁŘOVÁ, I. *V kráse objevovat Boha*, s. 4–5.

¹⁵⁵ Srov. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, s. 13–18.

¹⁵⁶ Srov. READ, H. *Výchova uměním*, s. 34–36.

¹⁵⁷ Srov. MUCHOVÁ, L., KOVÁŘOVÁ, I. *V kráse objevovat Boha*, s. 8.

Cílem výtvarné výchovy je edukace prostřednictvím výtvarných prostředků a metod pro rozvoj estetického citění, zlepšení samotných výtvarných dovedností a rovněž získání znalostí z oblasti výtvarného umění.¹⁵⁸ Právě na osvojené znalosti, získané v rámci hodin výtvarné výchovy, může učitel náboženství navazovat při zařazování výtvarných aktivizačních forem do hodin náboženství, může pohled na výtvarné umění rozvíjet a prohlubovat o jeho duchovní dimenzi. Tvoření vlastních artefaktů pomáhá v sebepoznání i sebepřijetí.

V hodinách náboženství lze s adolescenty provádět meditativní pozorování obrazů. Pro tyto účely jsou také velmi vhodné ikony, které zobrazují biblické události, znázorňují životy světců, snaží se viditelným obrazem přiblížit neviditelná tajemství.

Kardinál Tomáš Špidlík pojednává o komunikaci mezi Bohem a lidmi. Bůh k člověku na počátku promlouvá skrze stvořené věci, ergo církve rovněž již v počátcích začíná používat obrazy a skrze ně sděluje své pravdy. Ikonografové sdělují prostřednictvím namalovaných symbolů náboženské obsahy. Špidlík zde zdůrazňuje fakt, a to že ve východní tradici se obrazům připisuje stejná hodnota jako slovům. Cituje zde Simeona Soluňského, který říká:¹⁵⁹ „*Uč slovy, piš písmeny, maluj barvami v souladu s tradicí; obraz je tak pravdivý jako psané knihy.*“¹⁶⁰

V současné době je naše společnost přehlcná různými obrazy, jejichž působení na člověka je mnohem významnější než vliv knih. Lidé však paradoxně nedokážou tyto obrazy „přečíst“ a navíc současní umělci téměř vůbec nepředkládají ve své tvorbě duchovní nauku. To je jeden z důvodů, proč se lidé zajímají o ikony starých mistrů.¹⁶¹ Ikony jsou typické pronikavým pohledem zobrazených postav, harmonickou malbou a podivuhodným souladem barev. Nejedná se o pouhou ilustraci biblických výjevů, nýbrž hlubokou meditaci nad jejich obsahem,¹⁶² ukazují na vnitřní smysl biblické zvěsti.¹⁶³ V ikonách se neobjevují žádné stíny ani mraky, barvy jsou jasné, neboť zobrazují tajemné prostředí nebeského Jeruzaléma.¹⁶⁴ Právě barvy zde vyjadřují specifický symbolický význam (např. modré či zlaté pozadí představuje nebe).¹⁶⁵ Při tvoření ikon se barvy nanášejí jedna přes druhou, vrství se od tmavých odstínů až po ty nejjasnější, v tom je obsažena hluboká symbolika, kdy v postupné malbě postavy představuje růst světla v člověku.¹⁶⁶ Ikonografové malují symbolické obrazy na dřevěné desky, jako cestu vedoucí k vyobrazeným osobám.¹⁶⁷ Na posvátných obrazech a liturgických ikonách nalézáme především různá vyobrazení Krista. Další obrazy, které zobrazují Pannu Marii a ostatní světce jsou¹⁶⁸ podle KKKC „*znamením Krista, který je*

¹⁵⁸ VALENTA, M. *dramaterapie*, s. 26.

¹⁵⁹ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství*, s. 39.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 79.

¹⁶² Srov. NOVOTNÝ, J. *Světlo ikon*, s. 43.

¹⁶³ Srov. Tamtéž, s. 13.

¹⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 46.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 5–51.

¹⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 54.

¹⁶⁷ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství*, s. 39.

¹⁶⁸ Srov. KKKC 240

v nich oslaven.¹⁶⁹ Četba biblických zpráv promlouvá k našemu sluchu, ikony biblickými motivy oslovují náš zrak. Ikonické zpracování pravd víry k nám sugestivně promlouvá symbolickým jazykem umění.

2.3 Poezie

„Modlit se znamená žít v Božím rytmu.“¹⁷⁰ Martin Buber

Jedna z účastnic Semináře k teologii kultury na Teologické fakultě Jihočeské univerzity vyjádřila svůj osobní vztah k poezii metaforicky. V dnešním uspěchaném světě vnímá poezii jako ostrov, kde může spočinout a čerpat novou inspiraci.¹⁷¹

Paul Avis¹⁷² vyslovuje názor, kde lidskou představivost označuje jako nejpřesvědčivější důkaz stvoření člověka k obrazu Božímu.¹⁷³ „*Tajemství představivosti odráží tajemství Boha. „Bůh je básník,“ cituje Avis Augustina, proto s námi komunikuje básnickým jazykem plným obrazů a naše odpověď je vyjádřena stejně.*“¹⁷⁴ Avis dále uvádí, že rovněž i církevní nauce nacházíme mnoho obrazných vyjádření víry a je zde použito četných analogií. Neboť podle něj je sama obraznost jádrem zjevení, jež se teologické definice pokouší vymezit. S tím však souvisí fakt, že je možné vysvětlovat imanentní symboly obsažené ve zjevení vícero způsoby.¹⁷⁵ Dorothy L. Sayersová¹⁷⁶ se dopracovala k velmi podobným úsudkům.¹⁷⁷ Sayersová se zamýšlí nad stvořením člověka k obrazu Božímu, v knize Genesis se dočítáme, že Bůh tvořil.¹⁷⁸ Ergo schopnost člověka tvořit¹⁷⁹ „*je odrazem Boha v nás. „Bůh je umění, protože umění je jednou z jeho podob, a proto zjevuje jeho bytí.*“ (Sayers, 1946, s. 43) „*Bůh stvořil svět představivostí.*“ (Berdjajev cit. In Sayers, 1946, s. 46)¹⁸⁰ Podle Sayersové básníci mnohdy sdělovali stejné pravdy jako teologové, pouze je vyjadřovali jiným způsobem.¹⁸¹

Zajímavý postoj k poezii uvádí ve svém spise „An Apologie for Poetry“ (Obrana poezie z roku 1595) Sir Philip Sidney, který se svou sestrou, hraběnkou z Pembroke,

¹⁶⁹ KKKC 240

¹⁷⁰ VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 130.

¹⁷¹ Srov. VOKOUN, J., KRPCOVÁ WINSTED, M. *Nahlédnutí do teologie kultury*, s. 66.

¹⁷² ve své knize „God and the Creative Imagination: Metafor, Symbol and Myth in Religion and Theology“

¹⁷³ Srov. Tamtéž, s. 33.

¹⁷⁴ Tamtéž. Avis citovaný podle Vokouna.

¹⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 33.

¹⁷⁶ ve své knize „The Mind of the Maker“ (1941) a dále v esejích „Creative Mind“ (1942) a „Towards a Christian Aesthetic“ (1944)

¹⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 34.

¹⁷⁸ Srov. VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 26.

¹⁷⁹ Srov. VOKOUN, J., KRPCOVÁ WINSTED, M. *Nahlédnutí do teologie kultury*, s. 34.

¹⁸⁰ Tamtéž. Sayersová citovaná podle Vokouna.

¹⁸¹ Srov. VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*, s. 127.

překládal žalmy. Ve svém díle brání poezii, která je nařčená z bezcennosti. Autor dělí poezii podle jejího obsahu na náboženskou, filosofickou a imitační:¹⁸² „*Poezie je proto svým způsobem imitace, protože tak to popsal Aristotelés ve svém slově „mimesis“, je to, abychom řekli, reprezentace, nápodoba či spodobnění; řečeno metaforicky, mluvící obraz – poučující a oblažující. Této máme několik druhů. Nejhlavnější jak co do starobylosti, tak i co do excelence, je ta, kde napodobili nemyslitelnou excelenci Boží. Takoví byli David ve svých Žalmech; Šalamoun ve své Písni Písni, v Kazateli a Příslovích; Mojžíš a Dobra v Hymnech; a pisatel Joba.*“ (Sidney, 1595)¹⁸³

2.4 Žalmy

Slovo žalm pochází z řeckého slova ψαλμός (psalmos), což v překladu znamená zpěv.

V případě žalmů můžeme hovořit o náboženské poezii, protože jsou psané jazykem a stylem, který je charakteristický pro lyrickou tvorbu. Přesněji řečeno žalmista zachytil v žalmu poetickou formou svojí náboženskou zkušenost.¹⁸⁴

Žalmy nás tolik fascinují, neboť v sobě spojují božský i lidský prvek. Jsou to Boží slova, která vyslovila lidská ústa, proto nám jsou tak blízké. Když se modlíme žalmy, vnímáme, že nám žalmista rozumí a my zase rozumíme jemu. Mluvíme totiž stejným jazykem. Stejně jako autor žalmu i my prožíváme radosti a trápení, úspěchy a pády, lásku a opuštěnost. Ptáme se, kde je Bůh, proč nám neodpovídá na naše prosby a jindy zase prožíváme Jeho přítomnost, blízkost a stopy v našem životě.¹⁸⁵ Žalmy mají tu vzácnou vlastnost, že dokážou dobře vystihnout realitu naší lidské existence. Žalmy jsou plné emocí, vyjadřují vděčnost, zrcadlí osobní postoje i hledají odpověď. Lidé rádi čtou žalmy, protože v nich nachází svoje vlastní životní zkušenosti. Žalmy mají specifické místo mezi knihami Starého zákona. Prorocké knihy zaznamenávají, co Bůh vyslovil, ostatní knihy vypráví o tom, co Bůh v dějinách učinil a žalmy jsou lidskou odpovědí na jeho slova a skutky. Význam žalmů nespočívá jen v soukromé modlitbě, ale je pevně zakotven v církevní liturgii.¹⁸⁶

Základní jednotku hebrejské poezie tvoří kolon, což je jeden verš. Signifikantní součástí poezie je bezesporu rytmus. Jedná se o pravidelný a střídavý pohyb, ať už se jedná o tělo při tanci, zvuky v hudbě či právě dlouhé a krátké, přízvučné a nepřízvučné slabiky v poezii. Umělecká hodnota rytmu závisí na rozmanitosti, harmonii a libozvučnosti.¹⁸⁷

¹⁸² Srov. VOKOUN, J., KRPCOVÁ WINSTED, M. *Nahlédnutí do teologie kultury*, s. 35.

¹⁸³ Tamtéž. Sidney citovaný podle Vokouna.

¹⁸⁴ Srov. TRSTENSKÝ, F. *Úvod do knihy žalmov*, s. 29.

¹⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 5.

¹⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 11.

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 29–32.

Při křesťanském výkladu starozákonních textů se vychází z toho, že výklad Písma začal v prostředí judaismu.¹⁸⁸ Židé zařazují žalmy na první místo ve „Spisech“ (Ketuvim), což je třetí skupina z posvátných spisů „Tanak“ (T-N-K).¹⁸⁹

V křesťanském dynamickém pojetí představují knihy dějepisné minulost, knihy prorocké budoucnost a knihy naučné neboli mudroslovné přítomnost. V křesťanském dělení starozákonních knih jsou žalmy zařazeny mezi mudroslovné knihy, které popisují pocity a stavy člověka a jeho každodenní situace.¹⁹⁰

Ve Starém zákoně představují žalmy poetickou sbírku náboženských písní a hymnů, které se používaly jednak v chrámovém kultu při obětech Hospodinu, při různých slavnostech a rovněž při osobní modlitbě, tedy jako projev soukromé zbožnosti. Celkový počet žalmů je 150. Tyto modlitební a meditativní texty jsou určené ke zpěvu. Jednotlivé žalmy pocházejí z nejrůznějších období dějin izraelského národa a jejich vznik se tudíž velmi obtížně datuje. Žalmy patří dodnes mezi nejpoužívanější knihu Starého zákona, jsou součástí společné i osobní modlitby napříč církvemi. Zároveň jsou rovněž nejprekládanější knihou SZ a právě žalmy byly spolu s evangelií prvními biblickými knihami, které byly ve středověku překládány do mateřských jazyků.¹⁹¹

Půvab žalmů tkví v první řadě v poetickém používání symbolů a obrazů. Právě prostřednictvím živého, obrazného vyprávění nás žalmy oslovují, vtáhnou do atmosféry konkrétního žalmu a dotknou se našeho srdce. Symboly a obrazy, které tak často v žalmech nacházíme, vychází z náboženské zkušenosti. V některých okamžicích se nám však nedostává slov, nejsme jednoduše schopni slovy vyjádřit opravdovou hloubku toho, co právě prožíváme. Skrze sílu symbolů a obrazů žalmista vyjadřuje svojí důvěru, kterou má v Bohu. Jedině Bůh člověka ochrání před nebezpečím, vytáhne jej z hlubin země, to On je útočištěm, skálou, pevnou záštitou a opevněným hradem, na Něj se může vždy spolehnout. Čtenáři mají tyto výrazy použité v žalmech připomenout události z dějin spásy, kdy jednotlivci i celý národ pocítil mocnou Boží ochranu. V žalmech můžeme nalézt tři symbolické rozměry. Prvním je vertikální rozměr – člověk, který stojí před Bohem, druhým je rozměr horizontální – člověk, který sedí, přebývá v domě, realizuje se. Třetím je dynamický a časový rozměr, kdy se jedná o člověka, který je na cestě. Hebrejské slovo „derek“ překládáme jako cesta, v žalmech se vyskytuje přibližně šedesátkrát. Cesta je tu symbolem lidské existence a zároveň i lidského způsobu života. V žalmech cesta vyjadřuje spirituální rozměr putování člověka směrem k Bohu.¹⁹²

¹⁸⁸ Srov. CHALUPA, P. *Královna Ester*, s. 6.

¹⁸⁹ Srov. MACKERLE, A. *Bible. Mnoho hlasů, jedno slovo*, s. 16.

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 16–18.

¹⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 51.

¹⁹² Srov. TRSTENSKÝ, F. *Úvod do knihy žalmov*, s. 36–37.

2.5 Úloha symbolů v umění

Symbyly hrají důležitou roli nejen v umění, ale zároveň v našem náboženském prožívání víry.

Symbyly nás vedou k nevyslovitelným hlubinám.¹⁹³ Význam pojmu symbol vychází z řeckého slova *symballein*, což znamená spojit dohromady, sloučit, smísit. Slovo *symbolon* představuje rozlomený prsten, který slouží jako poznávací znamení vyslanců dvou přátel. V symbolu se setkává jedna skutečnost s druhou: tělo a duše, zjevné a skryté, světské a božské. Symbol kříže může ukazovat na skutečnost smrti i nesmrtelnosti, nese v sobě tedy zármutek i naději. Vnější vzhled symbolu ukazuje na jeho vnitřní význam.¹⁹⁴ Symbol ve své podstatě ukrývá vztahovost k zcela reálné materiální skutečnosti a zároveň umožňuje utváření mnohých abstraktních představ, vyznačuje se skutečnou existencí ve světě a současně významovou ambivalencí.¹⁹⁵ Charakteristickým znakem symbolů je jejich obecná srozumitelnost, působí v lidech podobné představy.¹⁹⁶ Pro chápání biblických textů, liturgie, svátostí a slavností jsou symboly nezbytné. Metafora a symbol jsou navíc společným vyjadřovacím prostředkem náboženství, Písma svatého a umění jako takového.

Například ikony zobrazují lidskou důstojnost v souladu s biblickým výrokem, že člověk je stvořen k obrazu Božímu, tedy jako nejvznešenější stvoření.¹⁹⁷ Hlavním cílem života křesťana je stále více vrůstat do obrazu a podobnosti s Kristem. Tato cesta růstu ke křesťanské dokonalosti je zde vyjádřena symbolickou a uměleckou terminologií. Díky skutkům, které napodobují Krista, se člověk stává spolupracovníkem na spáse světa, tyto skutky Špidlík obrazně přirovnává k uměleckým dílům.¹⁹⁸

Umělecké dílo v sobě nese jedinečné výtvarné symboly a jejich prostřednictvím umožňuje specifický dialog se světem a zároveň se sebou samým.¹⁹⁹ Člověk se skrze setkání se symboly otevírá pro hlubší prožívání víry. Symbol je hlavním dorozumívacím prostředkem náboženství, ale zároveň i umění. Víra a oblast umění mají tedy společný jazyk – symbolickou řeč.

¹⁹³ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství*, s. 73.

¹⁹⁴ Srov. MUCHOVÁ, L. *Vyslovit nevyslovitelné*, s. 10.

¹⁹⁵ Srov. BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*, s. 18.

¹⁹⁶ Srov. MUCHOVÁ, L. *Bůh je jako mrakodrap*, s. 12.

¹⁹⁷ Srov. NOVOTNÝ, J. *Světlo ikon*, s. 45.

¹⁹⁸ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství*, s. 74–75.

¹⁹⁹ Srov. BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*, s. 17.

VÝZKUMNÁ ČÁST

3. Formulace cílů a výzkumná otázka

Cílem práce je charakterizovat období adolescence. Dále je to charakteristika umění a některých jeho vybraných druhů se zaměřením na žalmy, které v sobě spojují složku hudební a zároveň i poetickou.

Cílem výzkumné části práce je zpracování žalmu 8 jako přípravy pro výuku náboženství pro třídu studentů v adolescentním věku a sledování spirituality vybrané skupiny adolescentů skrze jejich výtvarnou činnost.

Základní výzkumná otázka pro výzkumnou část práce znít takto: Jaké obrazy, metafory nebo přirovnání vztahující se k biblickému vnímání světa, člověka a Boha mají význam pro současné adolescenty?

1. podotázka: Jak adolescenti vyjadřují obrazy a metafory vztahující se k biblickému vnímání světa, člověka a Boha?
2. podotázka: Projevuje se v nich jejich vlastní světonázor?

4. Metodologie výzkumu

Pro potřebu zpracování výsledků byly zvoleny metody kvalitativního výzkumu. Vymezení kvalitativního výzkumu oproti kvantitativnímu nespočívá jen v absenci většího množství čísel. **Kvalitativní výzkum** představuje jedinečnost, jedná se však o široké označení pro celou řadu rozdílných přístupů.²⁰⁰ Definice kvalitativního výzkumu významného metodologa Creswella zní následovně: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“²⁰¹

Jako **obsahová analýza** (contentanalysis) je označovaná taková analýza dokumentů a písemných záznamů, která má za cíl rozkrýt jejich vlastnosti ve vztahu k položené otázce. Zkoumá se též četnost výskytu předem stanovených kategorií.²⁰²

²⁰⁰ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 50.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Srov. Tamtéž, s. 387.

Kategorie v kvalitativním výzkumu jsou formulovány na základě kódování získaných dat.²⁰³ Výzkumník lokalizuje témata v textu a poté jim přiřadí označení. Otevřené kódování nachází v zkoumaných materiálech určitá témata. Během práce se navrhuje abstraktnější kategorie, které slouží k redukci dat a k zobecnění.²⁰⁴

Merten zmiňuje kromě analýzy písemného (verbálního) textu též analýzu neverbálních obsahů, kam patří i výtvarné práce, uvádí celkem 35 metod obsahové analýzy. Nejstarší metodou obsahové analýzy je analýza témat (respektive kategorií).²⁰⁵

V části, která řeší vyhodnocení výzkumu, se budu zabývat třemi hledisky, kde použiji následující metody:

- 1) Analýza výtvarných prací studentů - hledám zde charakter a četnosti použitých symbolů a pokouším se o jejich kategorizaci
- 2) Vnímání výtvarných prací jejich adresáty (členy skupiny) – zde budu hledat kategorie v komentářích členů skupiny (pomocí kódování písemného hodnocení výtvarných prací studenty ve skupině)
- 3) Vnímání výtvarné práce samotným autorem – budu hledat kategorie v komentářích autorů z přepisu rozhovoru

5. Volba výzkumného vzorku

Původně jsem zamýšlela vybrat skupinu složenou čistě z věřících adolescentů, nicméně jsem později od tohoto záměru upustila. Katoličtí adolescenti jsou v naší populaci ve značné menšině, proto jsem se rozhodla vybrat v podobném duchu i výzkumnou skupinu studentů. Věřící se mohou chovat odlišně ve skupině, kde převažují jejich nevěřící vrstevníci, proto jsem nakonec vybrala skupinu, kde se k víře hlásí zhruba třetina adolescentů.

Pro potřeby této práce jsem zvolila církevní školu v blízkosti mého bydliště, jedná se o výzkumnou skupinu 15–16letých adolescentů, kteří navštěvují stejnou školní třídu.

²⁰³Srov. Tamtéž, s. 228.

²⁰⁴Srov. Tamtéž, s. 247.

²⁰⁵Srov. MERTEN, K. *Typologie metod obsahové analýzy*. Překlad z díla *Inhaltsanalyse* [on-line].

6. Průběh výzkumu

Jednalo se celkem o tři vyučovací hodiny, při výuce během první a druhé hodiny jsem použila: kapitulu 6.1 Přípravná část – zpracování žalmu 8 – podklad pro výuku adolescentů.

Během výzkumu jsem použila umělecké prostředky, se záměrem propojit tvůrčí výtvarnou činnost studentů s dalšími druhy umění.

Jednalo se zaprvé o samotné básnické ztvárnění žalmu 8 v jeho různých překladech. Za druhé šlo o zhudebnění tohoto žalmu (konkrétně několik vybraných hudebních zpracování žalmu 8). Tuto hudbu jsem během výtvarné tvorby studentům pouštěla z CD přehrávače.

Studenti tedy aktivně v rámci druhé vyučovací hodiny vytvářeli různými výtvarnými technikami svoje vlastní zpracování žalmu 8, během pasivního poslechu hudby stejného žalmu 8. V první a druhé vyučovací hodině této tvůrčí činnosti studentů předcházela přednes tohoto žalmu 8 v různých překladech, což pro většinu studentů představoval pasivní poslech uměleckých textů v českém jazyce a angličtině.

6.1 Přípravná část – zpracování žalmu 8 – podklad pro výuku adolescentů

6.1.1 Úvod

Žalm 8 je velmi oblíbený, neboť byl už mnohokrát zhudebněn, existuje několik verzí hudebního zpracování tohoto žalmu, mezi nimiž je nejznámější podání Slávka Klecandra z Oborohu.

Pro propojení tří uměleckých forem (hudba, poezie a výtvarný obraz) zazní během hodiny tyto tři skladby:

1)

Píseň Slávka Klecandra – kapela Oboroh – „Žalm 8“ (Hospodine, Pane náš...)

z CD OBOROH žalmy 2003 ROSA Thákurova 3, 130 00 Praha 6

2)

Píseň kapely Miriam „Otcův dopis“ (Hospodine, Pane náš...) na motivy žalmu 8

z CD Pramen – P. Vavřinec Skýpala 2012 Miriam soukromé nahrávací studio

3)

Píseň kapely Quo vadis – „Žalm 8 krátký“

z CD Kam kráčíš – Quo vadis 2007 Kdyňské nahrávací studio

Výuka bude částečně probíhat formou přednášky, jednotlivé překlady budou recitovat různí studenti. Nad rozebíraným textem bude probíhat část hodiny diskuze nad jeho významem.

6.1.2 Jednotlivé překlady žalmu 8

Nejběžnějším českým překladem žalmu 8 je Český ekumenický překlad:

„1 Pro předního zpěváka podle gatského způsobu²⁰⁶. Žalm Davidův.

2 Hospodine, Pane náš, jak vznešené je tvoje jméno po vší zemi! Svou velebnost vyvýšil jsi nad nebesa.

3 Ústy nemluvnat a kojenců jsi vybuodoval mocný val proti svým protivníkům a zastavil nepřítele planoucího pomstou.

4 Vidím tvá nebesa, dílo tvých prstů, měsíc a hvězdy, jež jsi tam upevnil:

5 Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš?

6 Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu²⁰⁷, korunuješ ho slávou a důstojností.

7 Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš:

8 všechnen brav a skot a také polní zvířata

9 a ptactvo nebeské a mořské ryby, i netvora²⁰⁸, který se prohání po mořských stezkách.

10 Hospodine, Pane náš, jak vznešené je tvoje jméno po vší zemi!²⁰⁹

V tomto žalmu nalézáme antropologickou otázku, kým je člověk. V porovnání s Boží majestátností a velikostí. Dále v porovnání s krásou a velikostí vesmíru (hvězdy, měsíc...), kterou Bůh stvořil, se člověk zdá být ubohý, malá postavička v ohromném vesmíru, jen malá kapka v moři, jehla v kupce sena... Autor žalmu se podivuje nad tím, že se Bůh o člověka zajímá, proč se o něj stará? Co je člověk? Jakou má přirozenost? Pokládá si právě výše zmíněnou antropologickou otázku po lidské existenci. A v zápětí

²⁰⁶ „Gatský patrně od jména pelištejského města Gat, buď nápev, nebo hudební nástroj. Řecká Septuaginta (vydání Rahlfsovo) myslí na vinný lis (rovněž gat) a klade žalm do doby vinobraní (novoroční slavnosti, srov. Ž 81 a 84).“

²⁰⁷ „jinak protikladem k andělům (Bůh stvořil člověka ke svému obrazu (Gn 1,26), nikoli k andělskému)“

²⁰⁸ „jde o livjátana“

²⁰⁹ Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, s. 453.

si na ní odpovídá, že je člověk jen trochu omezený, nepřímě to odkazuje na Gn 1,26: že Bůh stvořil člověka k obrazu svému. Proto člověka korunuje slávou a důstojností.

O lidské důstojnosti se zmiňuje v první kapitole v první části jeden z dokumentů II. vatikánského koncilu – Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*:

„Co však je člověk? Vyslovil a vyslovuje sám o sobě mnoho různých i protichůdných názorů, v nichž se často buď povyšuje na absolutní měřítko všech věcí, nebo ponizuje až k zoufalství; odtud jeho bezradnost a úzkost. Církev se do těchto obtíží dovede vžít a poučena Božím zjevením může na ně dát odpověď popisující pravý stav člověka, vysvětlující jeho slabosti a zároveň dávající možnost uznat jeho pravou důstojnost a povolání.

Písmo svaté totiž učí, že člověk byl stvořen „k Božímu obrazu“, dostal schopnost poznávat a milovat svého Stvořitele a byl od něho ustanoven pánem nad veškerým pozemským tvorstvem (Srov. Gn 1,26; Mdr 2,23), aby mu vládl a užíval ho k Boží slávě (Srov. Sir 17,3-10). „Co je člověk, že na něho myslíš, co je smrtelník, že se o něho staráš? Učinils ho jen o málo menším, než jsou andělé, ověnčils ho ctí a slávou, dals mu vládnout nad dílem svých rukou, položils mu k nohám všechno“ (Ž 8,5-7).“²¹⁰

V tomto úryvku z konstituce *Gaudium et spes* nalézáme další překlad části žalmu 8, který tento dokument cituje. Oproti Českému ekumenickému překladu se zde nachází výraz „smrtelník“, dále se zde vyskytuje (v poznámce pod čarou č. 207 již zmíněné) srovnání člověka s anděly a dále je zde místo korunovace použit výraz ověnčení, což není významově tak odlišné jako předchozí dva zmíněné výrazy.

Další překlady jsou z důvodu rozsáhlosti zařazeny do příloh této práce (Příloha č. 3). Jedná se o Český studijní překlad, Bible, překlad 21. století, Jeruzalémská bible, Český překlad Písma z roku 1613 – Bible kralická a anglickou verzi z Good News Bible, kde zároveň uvádím svůj vlastní překlad tohoto anglického textu.

6.1.3 Exegetická a teologická analýza žalmu

Žalm 8 je nádherným žalmem, který chválí Boha. Uprostřed hvězdné noci se člověk cítí jako bezvýznamné zrno písku oproti nekonečnému vesmíru, který se nad ním klene. Uprostřed žalmu 8 je popsána dvojí lidská zkušenost. Na jedné straně si člověk připadá bezvýznamný oproti velikosti vesmíru, na druhé straně se k němu Bůh sklání, obdarovává a korunuje jej jako místo krále. Když autor Listu Židům znovu interpretoval žalm 8, našel v něm hlubší pochopení Božího plánu pro celé lidstvo a neváhal použít slova tohoto žalmu osobitým způsobem na Ježíše Krista. Ž 8 je oslavou Boha a jeho stvořitelského díla. Jedná se o první žalm, který přechází z jednotného čísla (já–forma)

²¹⁰ GS 12

do množného čísla (my-forma). Předešlé žalmy (ž 3–7) jsou psané z perspektivy jednotlivce.²¹¹

Žalm je ohraničený stejnými verši na začátku i na konci (verše 2 a 10). Je to pravděpodobně z toho důvodu, že byl využíván při liturgii za účasti jak sboru i jednotlivce. Sbor tedy pravděpodobně přednášel antifonu (verše 2 a 10). Zbytek je napsané z pohledu jednotlivce, který opěvuje jednotlivá díla Božího stvoření. Tento žalm má tedy univerzální charakter, kdy celé lidstvo chválí svého Stvořitele.²¹²

6.1.3.1 Problematika nadpisu

V nejstarším překladu (hebrejském) je uveden termín gitit, který je neznámý. V řeckém i latinském textu je shodná zmínka o lisu na hrozny. Toto dávali církevní otcové do souvislosti s židovským svátkem Stánků. V době svátku Stánků se sbíraly i lisovaly hrozny a vyrábělo se víno. Žalm se tedy v této souvislosti mohl používat jako poděkování Bohu za dobrou úrodu. Tyto úvahy vycházejí z popisu svátku v knize Deuteronomia 16,13. Svatý Augustin ve svém díle *Ennarrationes in psalmos* nabízí mystický a alegorický význam tohoto nadpisu. Podle Augustina mohou lisy na hrozny symbolizovat církve (lisováním se čistí ovoce). Hroznové víno může symbolizovat Boží slovo, které se dostává k uším jeho posluchačů. Třetím možným významem je symbolika mučednictví jako lis na hrozny. Exegeté se domnívají, že gitit označuje nějaký hudební nástroj nebo nějaký nápěv. Tento výraz nalzáme i v nadpise žalmu 81 a 84.²¹³

6.1.3.2 Struktura žalmu

Jak již bylo řečeno, žalm je ohraničen verši 2 a 10. Centrální pozici tvoří verše 4–6, kde je vyzdvížena velikost člověka v porovnání s Božím dílem. Verše 7–9 jsou typické pro židovský národ. Je tu výčet konkrétních příkladů, které dokazují lidskou důstojnost. Podobné konstatování najdeme i v jiných žalmech. Bibličtí autoři rádi konkrétně popisují, abstraktní myšlení je jim vzdálené, proto se zde vyskytují konkrétní obrazy.²¹⁴

²¹¹ Srov. TRSTENSKÝ, F. *Úvod do knihy žalmov*, s. 131.

²¹² Srov. Tamtéž

²¹³ Srov. Tamtéž, s. 133-134.

²¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 134-135.

6.1.3.3 Exegeze jednotlivých veršů

V žalmu 8 je odpověď na otázku ohledně bytí člověka. Lidský tvor je bytost, na kterou Bůh pamatuje (z-k-r), o kterou se stará (p-q-d), je stvořen pouze o trochu menší, než jsou božské bytosti (me' at mé' elóhím) a dal mu slávu a důstojnost (kábdód vehádár). Člověk získal důstojnost od Boha.²¹⁵

Žalm 8 se někdy označuje jako „noční žalm“, protože žalmista ve 4. verši vypráví o měsíci a hvězdách, pisatel je uchvácen noční oblohou. V centrální části žalmu také nacházíme vyprávění o Božích prstech, což poukazuje na Boží zázračné činy, které se projevují ve stvoření. Ve zvolání „co je člověk“ žalmista medituje nad Boží nesmrtelností a velikostí. Člověk (enoš) je smrtelný a křehký tvor, který stojí paradoxně na vrcholu stvoření, je jeho korunou. Dalším zajímavým místem je verš 6, „jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu“ (ČEP), slovensky zní překlad následovně: „Umenšil si ho trocha od Boha“. V řeckém překladu se místo Boha uvádí andělé, aby nedošlo k „zbožštění člověka“. Přitom hebrejský text uvádí slovo „elohim“, který má v překladu dva významy: 1) Bůh a 2) bohové (odtud výraz „gods“ v anglické verzi – viz poznámka pod čarou č. 258). Pro Starý zákon je však polyteismus nepřijatelný, tedy správný překlad je Bůh. Navíc tento výraz správně koresponduje s již zmíněným Gn 1,26 (stvoření člověka k obrazu Božímu). Dále je zde člověk představený dokonce jako král, jeho královstvím je stvořený svět. Toto je zdůrazněno žalmistovým popisem tří prostorů (země – ovce, divoká zvěř, nebe – ptactvo, moře – ryby a další tvorové). Je zde rovněž zdůrazněno, že člověk nemá vládu nad světem sám od sebe, ale je mu svěřená samotným Bohem, není tedy absolutním králem, ale spíše místokrálem. Jeho vláda je omezená na viditelný, materiální svět, skutečným vládcem zůstává Bůh, což nám připomíná i poslední verš žalmu.²¹⁶

Úvodní zvolání „Hospodine, Pane náš“ pronáší člověk, který s úžasem a pokorou kontempluje nádherné Boží dílo. Bůh je zde titulován Božím jménem JHVH, tedy „adonai“ – Pán. Druhým výrazem je „adon“. Bůh je Král, jeho jméno je zapsané v jeho díle, stvoření proto představuje jeho moc. Hebrejské slovo „jasad“ znamená založit, položit základy. Bůh se rozhodl založit svou moc na slabých a bezbranných kojencích a batolatech, dětská „zvatlavost“ paradoxně dokáže umlčet argumenty nepřítele. 3. verš, může mít i jiný rozměr v návaznosti na předcházející verš, kde se píše o Božím jasu na nebesích. Kojenci, kteří ještě neumí mluvit, oslavují Boha už svou prostou existencí. Nevinnost, krása a bezbrannost malého dítěte je zázrakem, který vypovídá o majestátnosti a velikosti Hospodina.²¹⁷

²¹⁵ Srov. BÁNDY, J. *Teológia starej zmluvy*, s. 160.

²¹⁶ Srov. TRSTENSKÝ, F. *Úvod do knihy žalmov*, s. 137-139.

²¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 135-137.

6.1.3.4 List Židům

V Novém zákoně se nalézají kristologické interpretace žalmu 8 v Žd 2,5–9. Tento úryvek obsahuje mimo jiné i centrální verše „Co je člověk, že ho máš, Bože, na mysl, a Syn člověka, že na něj hledíš“. Novozákonní autor vycházel z řeckého překladu, používá žalm jako proroctví o Mesiášovi. Jedná se proto o mesiášskou interpretaci žalmu, tedy čtení starozákonních textů ve světle historické osoby Ježíše z Nazareta. Slova „syn člověka“ v Ž 8,5 dává autor do přímé souvislosti s titulem Syna člověka, kterým označuje Ježíš sám sebe.²¹⁸

6.1.3.5 Aplikace žalmu

Ve světle novozákonních textů dostává žalm 8 kristologický rozměr. Kristus se ponížil a stal se člověkem, při svém vzkříšení byl korunován slávou, čímž dokonale naplnil poslání člověka. Jak nalézáme v Lukáši 24,44, musí se naplnit vše, co je o Kristu napsané v Mojžíšově zákoně, v prorocích i v žalmech.²¹⁹

6.1.4 Závěr

V případě žalmu 8 se zřejmě jednalo o chvalozpěv, který se používal při liturgii, na což ukazuje antifona a střídání jednotného a zároveň množného čísla. Jelikož je žalm označován jako „noční žalm“, z důvodu popisu noční oblohy, mohl se využívat i při večerní liturgii.

Jisté bezesporu je, že žalmista byl fascinován noční oblohou a krásou Božího stvoření, což nám tento chvalozpěv dokládá v celém svém rozsahu. Poetickým, symbolickým jazykem se dotýká našeho srdce, promlouvá k hlubinám naší duše.

Zajímavým rozporem v centrální části žalmu je lidská křehkost a zároveň postavení člověka na vrcholu stvoření. Co je člověk? Proč se o něj vlastně Bůh zajímá? Odpovědí je Boží láska k člověku, která se táhne jako červená nit Starým i Novým zákonem. Bůh se nám zjevuje v dějinách spásy a dává nám vědět, že mu na nás záleží, že máme větší hodnotu než vrabci, že má spočítané všechny naše vlasy, zná nás jménem, miluje nás natolik, že nám dal svého Syna. Náš Trojjediný Bůh je Láska, je vztahový a zve nás do vztahu s ním.

²¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 139-140.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 140-141.

6.2 První vyučovací hodina

Při první vyučovací hodině jsem studentům krátce vysvětlila svůj záměr a seznámila je stručně s tím, co je během následujících tří hodin čeká. Dostali instrukci, že během druhé společné hodiny budou malovat své vlastní pojetí žalmu 8. Poté jsem formou frontální výuky představila dané téma, při němž jsem využila vlastní přípravu – viz blíže kapitola 6.1 Přípravná část – zpracování žalmu 8 – podklad pro výuku adolescentů. V rámci tohoto výkladu jsem studentům podkládala doplňující otázky, abych zjistila, jejich dosavadní znalosti.

Během této hodiny jsem rozdala každému studentovi text s úplným zněním žalmu 8 a to konkrétně tyto dva překlady: nejběžnější český překlad žalmu 8 – *Český ekumenický překlad* a český překlad Písma z roku 1613 – *Bible kralická*. Tyto dva texty nahlas přednesli dva vybraní žáci. Protože jsem se během výuky dověděla, že je ve třídě přítomna zahraniční studentka z Itálie, dala jsem jí tedy anglický překlad (*Good News Bible, Today's English Version*, který jsem shodou okolností měla připravený ve své exegezi) a ona jej rovněž před ostatními přednesla.

Texty dvou překladů jsem studentům nechala pro domácí přípravu a zadala jsem jim domácí úkol, aby se do druhého dne rozmysleli, jakým způsobem žalm 8 výtvarně zpracují, co budou ze žalmu 8 malovat za konkrétní obrazy či témata. Dále jsem jim dala možnost volby, co se týče výtvarných technik.

6.3 Příprava otázek

Před samotným písemným hodnocením výtvarných prací vyzvu členy skupiny, že mohou na očíslované listy k jednotlivým obrázkům (ke kterým se chtějí vyjádřit, nemusí tedy okomentovat všechny výtvarné práce) napsat své vlastní asociace, co je napadne, nebo jim mohou pomoci následující otázky:

„Co vidíte na obrázku?“

„Jak na vás obrázek působí?“

„Co tím asi jeho autor chtěl vyjádřit?“

K obrázku se nejdříve písemně vyjádří členové skupiny, a až na závěr podá ústně vysvětlení jeho autor a odpoví na otázky.

„Co bys nám k tvému obrázku řekl? Jak bys nám vysvětlil to svoje zpracování?“

„Proč sis z žalmu 8 vybral právě toto téma?“

V případě nejasností, položím další konkrétní otázky na symboly, či jiné detaily.

6.4 Realizace výzkumu

6.4.1 Druhá vyučovací hodina

Studenti měli v rámci druhé vyučovací hodiny za úkol vytvořit za pomoci různých výtvarných technik (které si sami zvolili) své vlastní výtvarné pojetí žalmu 8. Ještě před touto činností přecházel přednes dalšího uměleckého textu žalmu 8 – konkrétně z *Bible, překlad 21. Století*. V průběhu samostatné činnosti zpracování žalmu 8 studenti pasivně poslouchali několik hudebních provedení žalmu 8. Obrázky byly pro lepší následující práci označeny pořadovými čísly 1. – 16.

Studenti si podle své preference zvolili různé výtvarné techniky (z domova si přinesli vlastní výtvarné potřeby) pro své výtvarné pojetí žalmu 8 a měli také možnost volby formátu čtvrtky (A4 nebo A3). Také si vybrali různá témata a obrazy ze žalmu 8, které je zaujaly.

6.4.2 Třetí vyučovací hodina

Před plánovanou závěrečnou hodinou jsem na gymnáziu sháněla jiné prostory, které by byly pro hodnocení obrázků vyhovující. Stávající třída byla velmi stísněná, jednalo se o malou a velmi úzkou třídu s dvěma dlouhými řadami a úzkou uličkou uprostřed. V této třídě nebylo možné vytvořit adekvátní prostředí pro diskusi, nebylo kam posunout stoly, aby se židle umístily do kruhu a studenti tak všichni viděli na jednotlivé hodnocené obrázky. Přes veškerou snahu nebylo možné vyučovat v jiných prostorech, byla jsem tedy nucena pozměnit původně promyšlený scénář pro průběh této závěrečné hodiny.

Na samém začátku hodiny jsem všem studentům poděkovala, že se do výzkumného úkolu tak kreativně zapojili a že namalovali opravdu zajímavé obrázky. Sdělila jsem studentům, že dnešní hodnocení prací bude písemnou formou a na závěr se ústně ke svému obrázku vyjádří autor, což budu nahrávat na diktafon (pro následný přepis audiozáznamu do písemné formy), že ale nemusí mít žádné obavy, že se jedná o anonymní záležitost a nikde nebudou uvedena jejich jména.

V úvodu hodiny jsem na lavice rozmístila jednotlivé obrázky s nalepeným pořadovým číslem a ke každému obrázku přiložila očíslovaný samostatný prázdný list pro jejich komentáře. Studenti postupně komentovali obrázky, které je zaujaly.

Během hodiny bylo nelehké udržet ve třídě ticho, studenti byli chvílemi neukáznění, nedávali pozor a bavili se mezi sebou, musela jsem je opakovaně vyzvat, aby se ztišili.

Tři obrázky byly z výzkumu vyloučeny, protože jejich autoři nebyli přítomni na třetí hodině. Jednalo se o jednu dívku, která nepatřila do zkoumané skupiny, nebyla tedy na první úvodní hodině, ale během druhé hodiny výtvarné výchovy byla přítomna a i přes výzvu, že malují pouze studenti z výzkumné skupiny, svůj výkres odevzdala. Dále byly vyloučeny dva výkresy dvou studentů, kteří seděli během druhé hodiny vedle sebe, namalovali téměř identické obrázky, které se žalmem 8 evidentně nesouvisely a ani jeden nebyl přítomen na diskusi. Jeden ze studentů nebyl ten den ve škole a druhý student během hodiny odešel a nestihl se vyjádřit ke svému obrázku. U těchto obrázků chybělo vysvětlení jejich autorů, proto jsem je byla nucena z výzkumu vyloučit.

Během hodiny jsem studentům položila otázku, která je důležitá z pohledu výzkumu. Zeptala jsem se studentů, kdo z nich je praktikující katolík – tedy kdo z nich se pravidelně účastní nedělní liturgie. Z 16 ti posuzovaných autorů obrázků se přihlásilo celkem 6 studentů – jeden chlapec a pět dívek, tedy zhruba třetina studentů.

7. Vyhodnocení výzkumu

V této části se budu zabývat třemi základními hledisky:

- 1) **Analýza výtvarných prací studentů** - hledám zde charakter a četnosti použitých symbolů a pokouším se o jejich kategorizaci
- 2) **Vnímání výtvarných prací jejich adresáty (členy skupiny)** – zde budu hledat kategorie v komentářích členů skupiny (pomocí kódování písemného hodnocení výtvarných prací studenty ve skupině)
- 3) **Vnímání výtvarné práce samotným autorem** – budu hledat kategorie v komentářích autorů z přepisu rozhovoru

Ad 1) Tabulkové zpracování četnosti jednotlivých kategorií symbolů:

kategorie symbolů:	podkategorie symbolů:	četnost:	čísla obrázků:
noční žalm	hvězdy	8	3, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16
	měsíc	6	7, 8, 9, 10, 12, 14
	měsíc a hvězdy	3	7, 9, 12
slunce	slunce samotné	7	2, 5, 6, 7, 8, 9, 10
	slunce i měsíc	4	7, 8, 9, 10
	slunce i měsíc a hvězdy	2	7, 9
planeta Země	-	2	9, 10
ruka	dlaň	2	3, 7
	sepnuté ruce	2	3,4
člověk	muž	1	7
	žena	1	7
	kojenec	1	7
	vrstevnice - spolužačka	1	11
anděl	-	3	4, 8, 13
bariéra (hranice) mezi Bohem a člověkem		2	1, 13
královská koruna	-	2	4, 10
světlo	-	3	1, 13, 16
vesmír	-	3	3, 9, 15
příroda	moře	6	1, 4, 5, 6, 7, 10
	zeleň	6	1, 2, 7, 8, 10, 14
	strom	5	2, 7, 8, 10, 14
zvířata	ptáci	4	1, 4, 6, 7
	ryby	2	6, 7
	jelen	1	14
	buvol	1	8
	pes	1	7
smutná a pustá krajina	-	2	1, 2
svět transcendentna	-	4	4, 13, 15, 16
abstraktní kresba	-	2	3, 16
originální motivy	opadané listí	1	2
	noty	1	10
	srdce	1	7
	růže	1	7
	sluchátka na hudbu	1	11
	stroj času	1	11
	komiksová bublina	1	11
	meč	1	13
	svatozář	1	13
Boží oko	1	15	
nesouvisí s žalmem 8	-	1	2
symboly inspirované žalmem	-	15	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16
symboly souvisící se světem, s přírodou		10	1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14
symboly souvisící s člověkem		2	7, 11
symboly souvisící s Bohem		2	7, 15

Toto tabulkové zpracování četnosti jednotlivých kategorií symbolů v pracích studentů bylo zpracováno jako součást hledání odpovědi na základní výzkumnou otázku:

Studenti malovali hlavně symboly související se světem a přírodou, ze žalmu 8 malovali nejčastěji noční oblohu (měsíc a hvězdy), jednalo se spíše o ilustraci textu a nikoliv o originální ztvárnění. Jen výjimečně se objevily symboly spojené s Bohem (Boží oko a dlaň).

Bližší popis analýzy výtvarných prací studentů je uveden v kapitole 8. Závěry z výzkumu.

Ad 2) a 3)

Písemné komentáře autorů obrázků i adresátů a jejich kategorizace:

Ke komentářům prací od členů skupiny (zapsány v černé barvě) jsem připojila **červeným písmem** názvy podkategorií a kategorií.

Překlad italského textu je uveden dole pod čarou. Při přepisu jsem ponechala texty autorů i adresátů v nespisovné podobě z důvodu autentičnosti.

Obrázek číslo 1: studentka 15 let, sympatizuje s buddhismem

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma stvořené přírody, namalovala moře, země a nebeské ptactvo. Na obloze je zachycená sluneční záře.

Komentáře spolužáků:

- vypadá to jako vlajka státu **Pokus interpretovat detaily díla**
- vypadá to divně **Celkový dojem z díla**
- Mě to přijde takový ponurý. **Celkový dojem z díla**
- zář za horama je špatně namalovaná, někde chybí **Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- vycházející slunce, které není vidět **Pokus interpretovat detaily díla**
- bellissimo²²⁰ **Obecné estetické hodnocení**
- docela děsivý, akorát ti tam chybí oko Mordoru²²¹ **Celkový dojem z díla**

²²⁰krásné

- zajímavé využití barev **Hodnocení barevnosti**
- Mě to připomíná opuštěný ostrov **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- hezká příroda **Obecné estetické hodnocení**

V tomto případě nacházíme u komentářů výrazný rozpor mezi hodnocením „krásné X ponuré, divné...“. Jinými slovy – na každého působí výtvar poněkud jinak.

Autorka obr. č. 1: „No já jsem ze začátku nevěděla, co jako mám přesně kreslit. Mě napadlo, že hora je to jako cesta k tomu Bohu. Že to jde od moře a jde to nahoru. A postupně to jde do té hory a potom ke slunci. A to slunce mělo jakože být Bůh.“
Počáteční bezradnost. Intuice. Smysl díla: Cesta k Bohu jako cesta vzhůru (kategorie Zvnitřnělá religiozita)

Obrázek číslo 2: studentka 16 let

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku tempery. Ztvárnila téma přírody, namalovala tři opadané stromy s listy na trávě.

Komentáře spolužáků:

- pustá krajina **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- zimojaro **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- krásné **Obecné estetické hodnocení**
- hezká příroda **Obecné estetické hodnocení**
- Ale chybí tam listy. **Kritika věcného obsahu díla**
- Nejsou tam zvířata. **Kritika věcného obsahu díla**
- super **Obecné hodnocení kvality**
- natura²²² **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- příroda stvořená Bohem **Náboženská interpretace díla**
- hezký barvy **Hodnocení barevnosti**

Autorka obr. č. 2: „Jo. No já jsem původně neměla vůbec žádný plán. A pak mě jen tak napadlo, že nakreslím stromy, no. Já jsem vůbec nevěděla, co mám kreslit.“ **Počáteční bezradnost. Intuice. Bez vysvětlení smyslu díla.**

²²¹Mordor je země ve fiktivním světě anglického spisovatele J. R. R. Tolkiena z jeho trilogie Pán prstenů.
²²²příroda

Obrázek číslo 3: studentka 16 let – praktikující katolička

Autorka si vybrala formát A4, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma vesmíru a noční oblohy a sepnutých rukou.

Komentáře spolužáků:

- moc hezké **Obecné estetické hodnocení**
- pěkný, líbí se mi to **Obecné estetické hodnocení, subjektivní estetické hodnocení**
- lajk **Subjektivní estetické hodnocení**
- Mně se to moc líbí. **Subjektivní estetické hodnocení**
- Vyjadřuje to víru. **Náboženská interpretace díla**
- Je to nápadité a kreativní. **Kritika originality díla**
- hezký, líbí se mi to **Obecné estetické hodnocení, Subjektivní estetické hodnocení**
- Tohle je nádherný. Zatím nejlepší, co jsem viděla. **Obecné estetické hodnocení, Srovnání s jinými díly**
- moc zajímavě zpracováno, nápadité **Kritika originality díla**
- Jsou tam krásný barvy. **Hodnocení barevnosti**

Autorka obr. č. 3: „No, myslela jsem to tak, že tady ty ručičky jsou vlastně člověk, který se modlí. A modlí se k něčemu krásnějšímu než je on sám a k něčemu většímu. A právě jsem tam chtěla i zobrazit ten vesmír a tu noční oblohu.“ **Smysl díla: Niterný vztah k transcenci (kategorie Zvnitřnělá religiozita)**

Obrázek číslo 4: studentka 16 let

Autorka si vybrala formát A4, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma moře a nebeského ptactva, ústředním motivem je postava anděla s korunou.

Komentáře spolužáků:

- moc hezké, vidím v tom Pannu Marii **Obecné estetické hodnocení, Náboženská interpretace díla**
- hezkej andílek, pokud to teda anděl je **Pokus interpretovat detaily díla, Nejistota v interpretaci díla**
- Je to moc pěkný. **Obecné estetické hodnocení**
- Mám pocit, že to je kombinace úplně všech těch věcí, co v tom žalmu bylo, protože se tam mluvilo o ptácích na obloze a o moři a je tu ještě i anděl. Je to hodně podle toho, co

bylo napsaný v tom žalmu. **Pokus interpretovat dílo jako celek, (kategorie Vztah díla k textu žalmu)**

- hezký obrázek pro inspiraci **Obecné estetické hodnocení, Vyjádření možného účelu díla**

- Bytost je moc hezky nakreslená, je toho z ní dost cítit, líbí se mi i to, kam je vsazena. **Kritika řemeslné zdatnosti autora, Subjektivní estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 4: „Pro mě je to takovej talisman. A jako jo, je tam jakoby to všechno, takže tak.“ **Smysl díla: magický (kategorie Obecně vyjádřená spiritualita), Smysl díla: shrnutí textu**

K.M.: „Takže ta postava teda znázorňuje jak anděla i člověka třeba?“

Autorka obr. č. 4: „No jo.“

Obrázek číslo 5: studentka 15 let

Autorka si vybrala formát A4, použila kombinaci techniky akvarel a temper (kvaš) a ještě k tomu pastel. Ztvárnila téma moře se západem či východem slunce.

Komentáře spolužáků:

- ricordantramonto e una parte dellacreazione²²³ **Náboženská interpretace díla**
- místo, kde bydlí Bůh **Náboženská interpretace díla**
- východ slunce **Pokus interpretovat detaily díla**
- krásné **Obecné estetické hodnocení**
- moc hezký, ale mohla jsi se víc snažit **Obecné estetické hodnocení, Kritika angažovanosti autora na díle**
- Moc se mi líbí, že je to moře takový hezky barvitý. **Hodnocení barevnosti, Subjektivní estetické hodnocení**
- Je to zajímavý. **Kritika originality díla**
- jsi nejlepší **Srovnání s jinými díly**

Autorka obr. č. 5: „No tak, pro mě to znázorňuje takovej duševní klid.“ **Smysl díla: Psychologicky vyjádřená spiritualita**

²²³ připomíná západ slunce a jednu část ze stvoření

Obrázek číslo 6: studentka 16 let

Autorka si vybrala formát A4, použila kombinaci techniky akvarel a pastel. Ztvárnila téma moře, ryby a nebeské ptactvo.

Komentáře spolužáků:

- osvícená zvířata? **Nejasnost sdělení**
- pěkné moře **Obecné estetické hodnocení**
- Krásný. Moc se mi líbí. **Obecné estetické hodnocení, Subjektivní estetické hodnocení**
- Moře, že vypadá rozbouřeně. **Pokus interpretovat detaily díla**
- Asi se Bůh zlobí. **Náboženská interpretace díla**
- slunečný den **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- všechno, co stvořil Bůh **Náboženská interpretace díla**
- stvoření **Náboženská interpretace díla**
- hezký oceán **Obecné estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 6: „No, jak v tom žalmu 8 bylo, že všechno mořský ptactvo a ty ryby stvořil Bůh, tak jsem to chtěla znázornit.“ **Smysl díla: shrnutí textu žalmu**

Obrázek číslo 7: studentka 16 let – praktikující katolička

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku pastel. Ztvárnila téma stvořené přírody a člověka, je zde mnoho motivů (dlaň, růže, srdce aj.).

Komentáře spolužáků:

- Řekla bych, že tu je zobrazeno víceméně všechno, o čem v onom žalmu bylo psáno. **Pokus interpretovat dílo jako celek, (kategorie Vztah díla k textu žalmu)**
- Krásný. **Obecné estetické hodnocení**
- Znázorňuje lásku a rodinu. **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- život toho člověka, který nám ukazuje tu ruku **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- Božská ruka **Náboženská interpretace díla**
- Podle mě je to stvoření. **Náboženská interpretace díla**
- Zatím asi nejhezčí obrázek, krásně namalované. **Srovnání s jinými díly**
- Zajímavý. **Kritika originality díla**

- líbí se mi ztvárnění rodiny a života okolo nich **Subjektivní estetické hodnocení**
- dokonalé anatomické znalosti, palec nahoru **Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- velmi pěkné, krásně zpracované, povedené **Obecné estetické hodnocení, Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- moc hezké **Obecné estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 7: „Jo no, tak to je vlastně všechno dohromady. A ta ruka to stvoření, jak říká N. a taky ruka jako člověka, že vlastně všechno tohle vlastně v životě máme, tu lásku, tu přírodu a tak.“ **Smysl díla: shrnutí textu, duchovní vlastnictví lásky a přírody (kategorie Zvnitřnělá spiritualita)**

K.M.: „Ještě se zeptám to je růže u té ruky?“

Autorka obr. č. 7: „Hm. Jo.“

Obrázek číslo 8: studentka 15 let – praktikující katolička

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku pastel. Ztvárnila téma stvořené přírody a noční oblohy. Ústředním motivem je velká postava anděla, která je průhledná.

Komentáře spolužáků:

- Velmi povedené, líbí se mi rozdíl mezi nocí a dnem. **Subjektivní estetické hodnocení, Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- moc krásné, originální zpracování, palec hore **Obecné estetické hodnocení, Kritika originality díla**
- Tenhle obrázek se mi moc líbí, je dost na zamyšlení... **Subjektivní estetické hodnocení, Vyjádření možného účelu díla**
- líbí se mi, jak je na obrázku noc i den a na první pohled mě zaujala velká osoba v pozadí **Subjektivní estetické hodnocení**
- Je to velmi krásný. **Obecné estetické hodnocení**
- Mně se moc líbí, jak je tam den i noc **Subjektivní estetické hodnocení**
- Na první pohled mě zaujala ta postava v pozadí. **Kritika originality díla**
- Mně zaujal ten buvol. **Kritika originality díla**
- hezký barvy **Hodnocení barevnosti**

Autorka obr. č. 8: „Je to buvol, ale ono se to moc nepovedlo, měl to být vůl, ale je to buvol teda. Takže jsou tam zvířata, je tam anděl, den i noc a příroda.“ **Sebekritika vzhledem k výtvarným schopnostem. Shrnutí textu.**

Obrázek číslo 9: studentka 15 let – praktikující katolička

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku pastel. Ztvárnila téma stvořeného vesmíru a noční oblohy. Ústředním motivem je planeta Země.

Komentáře spolužáků:

- Nepochopila bych z toho žalm 8, ale jinak to vypadá hezky. **Obecné estetické hodnocení, Kritika chybějícího vztahu díla k textu žalmu**
- Ty kontinenty jsou vážně vtipný. Ale je to moc pěkný. **Obecné estetické hodnocení, Kritika vtipu**
- zajímavý pohled na svět, dobré na zeměpis **Kritika znalostí, Kritika originality díla**
- oceňuji znalosti o zeměpisu, palec nahoru **Kritika znalostí**
- krásný vesmír, takový nevýrazný, ale povedený **Obecné estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti, Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- Hodně zeměpisné **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- moc hezké **Obecné estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 9: „Já jsem původně nevěděla vůbec co kreslit, ale byl tam vlastně jeden verš o těch planetách a o tom vesmíru. Tak jsem nakreslila tohles to.“ **Počáteční bezradnost (kategorie Proces práce). Smysl díla: kreslím to, čemu rozumím (kategorie Orientace na znalosti)**

Obrázek číslo 10: studentka 15 let z Itálie

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku pastel. Ztvárnila téma stvořené přírody. Ústředním motivem je planeta Země s korunou.

Komentáře spolužáků:

- Moc povedené, ale nechápu, proč není koruna okolo celé zeměkoule. **Nejasnost sdělení, Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- Souhlasím s prvním komentářem, jinak velmi povedené **Nejasnost sdělení, Kritika řemeslné zdatnosti autora**

- Nechápu smysl obrázku, zeměkoule s korunou působí dost egoisticky. **Nejasnost sdělení**
- Nerozumím tomu, co má obrázek představovat?? Ale líbí se mi ta palma. **Nejasnost sdělení, Subjektivní estetické hodnocení**
- zeměkoule jede bít, dávám like **Pokus interpretovat detaily díla, Subjektivní estetické hodnocení**
- Mně se to líbí, ale nevím, co si o tom mám myslet. **Nejasnost sdělení, Subjektivní estetické hodnocení**
- Ty noty, jsou takový divný. **Kritika věcného obsahu díla**
- hezká konspirace **Obecné estetické hodnocení**
- nádherné **Obecné estetické hodnocení**
- Moc hezké! **Obecné estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 10: „There was written, that God create the men and the world. And then He gave us all, that He done. Like the sun and the see.“²²⁴

K.M.: „And the crown symbolized, that He crown men or whole earth?“²²⁵

Autorka obr. č. 10: „All the world.“²²⁶ **Smysl díla: Vztah Boha k člověku a světu (kategorie Shrnutí textu)**

Obrázek číslo 11: studentka 16 let

Autorka si vybrala formát A3, použila kombinaci techniky akvarel a pastel. Ztvárnila téma noční oblohy, stylizovanou postavu a stroj času.

Komentáře spolužáků:

- Mně se líbí ta holčička. **Subjektivní estetické hodnocení**
- myšlenky té holčičky **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- Inspirace noční oblohou je jistě zajímavá. **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- filozofická myšlenka **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- Mě to teda přijde moc hezký.“ **Subjektivní estetické hodnocení**

²²⁴ „Bylo tam napsáno, že Bůh stvořil člověka a svět. A že nám dal všechno, co stvořil, jako je slunce a moře.“

²²⁵ „A koruna symbolizuje, že Bůh korunoval člověka nebo celou zemi.“

²²⁶ „Celý svět.“

- doktor Who - stroj času ²²⁷ **Pokus interpretovat detaily díla**
- Moc se mi líbí moderní ztvárnění. **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení stylu**
- Je hezky ztvárněné, jak Stázka přemýšlí. **Obecné estetické hodnocení**
- Přemýšlí nad nekonečným vesmírem nebo si vzpomíná na to, jak se dívala na oblohu? **Pokus interpretovat dílo jako celek, Nejistota v interpretaci díla**

Autorka obr. č. 11: „Vlastně to je moje kamarádka, která přemýšlí nad vesmírem.“

K.M.: „A ty sluchátka, jako že poslouchá hudbu?“

Autorka obr. č. 11: „Jo, že poslouchá hudbu. Vždycky když jde do školy.“ **Smysl díla: Přemýšlení o přesahu (Kategorie Psychologicky vyjádřená spiritualita)**

Obrázek číslo 12: studentka 15 let

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma noční oblohy.

Komentáře spolužáků:

- noční obloha, velmi pěkné zpracování **Obecné estetické hodnocení**
- s tématem žalmu souvisí s noční oblohou, palec nahoru **(kategorie Vztah díla k textu žalmu)**
- moc povedené, líbí se mi zpracování oblohy **Kritika řemeslné zdatnosti autora, Subjektivní estetické hodnocení**
- vesmír **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- Zajímavý pohled. **Kritika originality díla**
- Nebe **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- vesmír je tmavý, ale pořád jsou tam hvězdy, co ho rozsvěcují. **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- krásné zpracování! Povedené **Kritika řemeslné zdatnosti autora, Obecné estetické hodnocení**
- líbí se mi kontrast oblohy a hvězd **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti**
- líbí se mi krásný barvy **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti**
- měsíček na hnoji

²²⁷ Jedná se o britský sci-fi seriál o stroji času.

- bombí
- hezká hvězda **Obecné estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 12: „Tak já jsem se hodně inspirovala tím veršem, jak tam bylo o obloze a hvězdách. A je tam naznačený, že i v našich životech, že pořád svítí nějaké ty hvězdy, že máme pořád nějaké světlé stránky i v současnosti, že v jakékoliv situaci je pořád nějaké to světlo.“ **Smysl obrázku: Analogie mezi přírodou a duchovním životem člověka (kategorie Zvnitřnělá spiritualita)**

Obrázek číslo 13: student 16 let – praktikující katolík

Autor si vybral formát A3, použil techniku pastel. Ztvárnil téma vybudování mocného valu proti protivníkům s postavou archanděla s mečem.

Komentáře spolužáků:

- zajímavé zpracování „rytíře“ **Kritika originality díla**
- nejsem si jistá, co vidím, ale oceňuji práci s pastelem, palec nahoru **Nejasnost sdělení, Kritika řemeslné zdatnosti**
- Je to zajímavý. **Kritika originality díla**
- Nevím, co si mám pod tím představit. **Nejasnost sdělení**
- Mně se líbí ta forma. **Subjektivní estetické hodnocení**
- Hezká práce s pastelama. **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti**
- vypadá to jako peklo **Náboženská interpretace díla**
- Blanický rytíři **Pokus interpretovat detaily díla**
- líbí se mi zpracování barev, ale nechápu moc smysl, palec hore **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti, Nejasnost sdělení**
- líbí se mi ty živé a teplé barvy, ale moc nerozumím smyslu „příběhu“? **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti, Nejasnost sdělení**

Oslavný žalm 8 mohl být ztvárněn tak, že dovoloval i negativní nebo pochmurné interpretace, což může souviset i s výběrem témat, v tomto případě zdi a boje.

Autor obr. č. 13: „No tam byl verš s tou zdí a s tím plamenem, tam mě napadl Archanděl Gabriel, že postaví zeď a plamenem to nějak..., to už si přesně nepamatuju.“ **Intuice. Smysl díla: Ilustrace části textu**

Obrázek číslo 14: studentka 15 let

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma noční oblohy a stvoření, namalovala les s jelenem.

Komentáře spolužáků:

- měsíc se šedým zákalem **Celkový dojem z díla**
- Mně se to moc líbí. **Subjektivní estetické hodnocení**
- na měsíci není vidět vlajka...
- krásný jelen **Obecné estetické hodnocení**
- hezký les **Obecné estetické hodnocení**
- moc pěkný **Obecné estetické hodnocení**
- moc bych nepobrala, že jde o žalm 8 **Kritika chybějícího vztahu díla k textu žalmu**
- hezké ztvárnění **Obecné estetické hodnocení**

Autorka obr. č. 14: „No, to je jako měsíc tady. Takže to je ten noční žalm. Jakoby tam je symbolizovaná ta polní zvěř, tak ten jelen.“ **Smysl díla: kategorie Shrnutí textu**

Obrázek číslo 15: studentka 16 let

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma vesmíru. Ústředním motivem je Boží oko.

Komentáře spolužáků:

- máš hezký očičko **Obecné estetické hodnocení**
- Zajímavý barvy **Hodnocení barevnosti**
- Myslím si, že to nějak nesouvisí s tím žalmem 8. Ale jinak je to hezkej obrázek. **Obecné estetické hodnocení, Kritika chybějícího vztahu díla k textu žalmu**
- barvy jsou hezky zapuštěné v temnotě, moc se mi to líbí **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti**
- Líbí se mi to oko a barvy. **Subjektivní estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti**
- krásné zpracování, líbí se mi ten styl oka galaxie, palec hore **Subjektivní estetické hodnocení, Pokus interpretovat detaily díla**
- Je to zajímavý. **Kritika originality díla**

- Jsou tam hezký ty barvičky - vodovky rozpítý. **Hodnocení barevnosti**
- hezký oko, palec nahoru **Obecné estetické hodnocení**
- zajímavé zpracování prostředí vesmíru **Kritika originality díla**

Autorka obr. č. 15: „No to mělo bejt jakoby, že tadys to mělo znázorňovat jakoby sílu, nebo toho někoho, v koho jakoby my věříme, v tom žalmu 8 teda Boha. A že jakoby pod ním, tam kam On shlíží, tam je to všechno barevný a hezký a spousta tý jakoby radosti a okolo že jakoby nic není.“ **Smysl díla: Bůh jako síla, Bůh jako světlo v temnotách**

Obrázek číslo 16: studentka 16 let – praktikující katolička

Autorka si vybrala formát A3, použila techniku akvarel. Ztvárnila téma noční oblohy. Ústředním motivem je pruh světla, dopadající na zemi.

Komentáře spolužáků:

- moc hezké, trochu „abstraktní“ **Obecné estetické hodnocení, (kategorie Hodnocení stylu)**
- Škoda, že tam není vidět člověk, ale je to moc hezké. **Kritika věcného obsahu díla, Obecné estetické hodnocení**
- líbí se mi světlo, co přichází na zemi, palec nahoru **Subjektivní estetické hodnocení**
- líbí se mi zpracování světla, ale okolí působí chudě **Kritika věcného obsahu díla, Subjektivní estetické hodnocení**
- pěkné, trochu nevýrazné **Obecné estetické hodnocení, Hodnocení barevnosti**
- líbí se mi provedení slunce, palec hore **Subjektivní estetické hodnocení**
- Já si myslím, že to žlutý je záře, že Bůh vstupuje do světa. **Náboženská interpretace díla**
- Osvícení **Pokus interpretovat dílo jako celek**
- Mě to přijde zajímavý. **Kritika originality díla**
- Mně se líbí, jak je tam zachycený to světlo. **Subjektivní estetické hodnocení**
- obrázek mi přijde nepropracovaný, ale to je asi kvůli nedostatku času **Kritika řemeslné zdatnosti autora**
- tenhle obrázek se mi moc nelíbí, hlavně barevně **Hodnocení barevnosti, Subjektivní estetické hodnocení**

- hezký barvy **Hodnocení barevnosti**

Autorka obr. č. 16: „No to byla Boží láska, nebo něco takového prostě, ... záře. Jo a tohle je tma a hříchy a výčitky.“ **Smysl díla: Vztah Boha k jednotlivému člověku (kategorie Zvnitřnělá religiozita)**

Vyhodnocení komentářů:

V komentářích členů skupiny (adresátů) se vyskytovaly následující kategorie, které blíže popisují uvedené podkategorie:

1) **kategorie Interpretace:** podkategorie Náboženská interpretace díla, podkategorie Pokus interpretovat dílo jako celek, podkategorie Pokus interpretovat detaily díla, podkategorie Nejistota v interpretaci díla, podkategorie Nejasnost sdělení

2) **kategorie Estetické hodnocení:** podkategorie Obecné estetické hodnocení, podkategorie Hodnocení barevnosti, podkategorie Subjektivní estetické hodnocení, podkategorie Celkový dojem z díla

3) **kategorie Vztah díla k textu žalmu:** podkategorie Kritika chybějícího vztahu díla k textu žalmu

4) **kategorie Kritika:** podkategorie Kritika originality díla, podkategorie Kritika znalostí, podkategorie Kritika vtupu, podkategorie Kritika angažovanosti autora na díle, podkategorie Kritika věcného obsahu díla, podkategorie Kritika řemeslné zdatnosti autora, podkategorie Obecné hodnocení kvality

5) **kategorie Srovnání s jinými díly**

6) **kategorie Vyjádření možného účelu díla**

7) **kategorie Hodnocení stylu**

Adresáti hodnotili výtvarné práce nejčastěji z hlediska estetického (celkem 96 krát), dále hodnotili vztah díla k jeho smyslu (57 krát) a vyjadřovali kritiku díla (35 krát). Celkem 12 krát interpretovali dílo nábožensky (konkrétně u obrázků č. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 13, 16). Obrázek č. 10 a č. 13 byl nejčastěji studenty označen jako nejasný, co se týče jeho významu.

V komentářích autorů se vyskytovaly následující kategorie, které blíže popisují uvedené podkategorie:

1) **kategorie Proces:** podkategorie Počáteční bezradnost, podkategorie Intuice

2) **kategorie Zvnitřnělá religiozita:** podkategorie Vztah Boha k jednotlivému člověku, podkategorie Cesta k Bohu jako cesta vzhůru, podkategorie Niterný vztah k transcenci (3 krát)

- 3) **kategorie Zvnitřnělá spiritualita**: podkategorie Duchovní vlastnictví lásky a přírody, podkategorie Analogie mezi přírodou a duchovním životem člověka (2 krát)
- 4) **kategorie Psychologicky vyjádřená spiritualita**: podkategorie Přemýšlení o přesahu
- 5) **kategorie Obecně vyjádřená spiritualita**: podkategorie magický smysl, podkategorie Bůh jako síla, Bůh jako světlo v temnotách
- 6) **kategorie Shrnutí textu**: podkategorie Vztah Boha k člověku, podkategorie Ilustrace části textu (7 krát)
- 7) **kategorie Orientace na znalosti**: podkategorie Kreslím to, čemu rozumím

8. Závěry z výzkumu

V této kapitole odpovím na základní výzkumnou otázku i dvě podotázky výzkumné části práce:

Vyhodnocení obsahové analýzy výtvarných prací (odpověď na základní výzkumnou otázku: Jaké obrazy, metafory nebo přirovnání vztahující se k biblickému vnímání světa, člověka a Boha mají význam pro současné adolescenty?):

Tabulkové zpracování četnosti jednotlivých kategorií symbolů je součástí odpovědi na základní výzkumnou otázku. Ve výtvarných pracích jsem hledala symboly, metafory, které současní adolescenti v rámci vybrané skupiny z církevní školy použili k vlastnímu ztvárnění žalmu 8. Do výtvarných prací se promítlo jejich vnímání světa, člověka a Boha.

Většina studentů až na výjimky se uchýlila k čistě popisným obrázkům, kdy ztvárnili pouze konkrétní výjevy ze žalmu 8.

Některé symboly se častěji opakovaly. Studenti malovali nejčastěji noční oblohu, hvězdy se vyskytují v 8 mi případech, měsíc v 6 ti případech, ve 4 případech namalovali současně měsíc i slunce. Velmi častý byl motiv moře (6x) a stromy (5x), ze zvířat se 4x objevili ptáci. Ve třech případech se ve výtvarné práci objevil anděl. Mezi originální symboly můžeme zařadit např. srdce, růži, meč a noty.

Mezi motivy se našly i zcela nové prvky (např. Země jako planeta – konkrétně ve dvou případech obr. č. 9 a obr. č. 10). Můžeme to chápat tak, že takto se promítají do interpretace žalmu znalosti adolescentů na začátku 21. století.

Studenti nejčastěji malovali symboly související se světem a přírodou, vybírali si tyto přírodní motivy patrně z důvodu, že se v nich cítili jistější a v žalmu 8 se navíc

nacházelo mnoho motivů o stvoření jednotlivých částí přírody. Jednalo se celkem o 10 obrázků. Autorka obrázku č. 1 vidí svět patrně jako nebezpečné místo k bydlení, je zde velmi ostrá hranice mezi světem a posvátnem, hory působí nebezpečně, temně, nevlídně. Země je opuštěná, smutná, jen v části nebe jsou ptáci. Podobné ztvárnění nacházíme i u autorky obrázku č. 2, svět je zde zobrazen jako smutná, pustá, opuštěná krajina bez zvířat, stromy jsou opadané. Tento obrázek navíc jako jediný ze všech 16 ti výtvarných prací nevystihuje žalm 8.

Pouze dvě studentky namalovaly člověka, jedna ztvárnila svou vrstevnici (obr. č. 11) a druhá namalovala muže s ženou a dítětem (obr. č. 7). Autorka obrázku č. 11 namalovala originální verzi žalmu, se zajímavou stylizací komiksové postavičky.

Symbyly související s Bohem namalovaly jen dvě studentky, jednalo se o Boží oko (obr. č. 15) a Boží dlaň (obr. č. 7). V případě obrázku č. 15 se jedná o originální zpracování, v žalmu se nikde nepíše o Božím oku, autorka se rozhodla pro své originální pojetí žalmu 8 a ztvárnila obraz Boha. Autorka obrázku č. 7 se uchýlila k popisnému ztvárnění, v žalmu 8 se na dvou místech píše o stvořitelském díle Božích prstů a dílu Jeho rukou. Tato studentka jako jediná z celé skupiny namalovala současně všechny tři sledované oblasti: symbyly související se světem a přírodou, symbyly související s člověkem a symbyly související s Bohem.

Zbývající obrázky č. 3, 12, 13, 16 v sobě výše uvedené symbyly neobsahovaly. Obrázek č. 12 ztvárňuje pouze noční oblohu s měsícem a hvězdami, opět popisuje žalm. Obrázek č. 16 je abstraktním ztvárněním světla. Obrázek č. 13 patří mezi ty originální, protože kromě zdi, která je popisem žalmu, zobrazuje i anděla s mečem, o kterém se v žalmu nehovoří. Posledním z této skupiny je obrázek č. 3, který se zcela vymyká ze všech 16 ti prací.

Obrázek č. 3 je abstraktní a velmi originální ztvárnění žalmu, jsou zde i harmonicky použité barevné tóny. Na první dojem jsem se domnívala, že se jedná o Boží dlaně a ztvárnění stvoření světa z ničeho, barevná galaxie vypadá jako tekutina vytékající z Božích dlaní. Tento obrázek považuji za nejzdařilejší a nejoriginálnější, jedná se přímo o umělecké ztvárnění.

Studenti tedy nejvíce malovali symbyly související se světem a přírodou, ze žalmu 8 malovali nejčastěji noční oblohu (měsíc a hvězdy) a další konkrétní motivy z přírody, které se vyskytly v žalmu, jednalo se tedy o ilustraci textu a nikoliv o originální ztvárnění. Jen výjimečně se objevily symbyly spojené s Bohem (Boží oko a dlaň), ani člověka (kromě dvou případů) studenti neztvářovali.

Výzkum přinesl i odpovědi na další dvě podotázky, a sice, v tomto smyslu:

Podotázka č. 1: Jak adolescenti vyjadřují obrazy a metafory vztahující se k biblickému vnímání světa, člověka a Boha?

Vyhodnocení autorských komentářů:

Někteří studenti ve svých autorských komentářích jednak popisovali proces svého tvoření (kategorie Proces), zejména počáteční bezradnost či nejistotu a fázi inspirace, intuitivního „nápadu“. Téměř všichni se vyjádřili ke smyslu svých kreseb (kategorie: Zvnitřnělá religiozita, Zvnitřnělá spiritualita, Psychologicky vyjádřená spiritualita, Obecně vyjádřená spiritualita, Orientace na znalosti, Shrnutí textu). Projevila se zde velmi často tendence ilustrovat přečtený text – shrnout obsah žalmu, s tím souvisí tendence malovat popisně to, čemu rozumím, ať už to znamenalo „chytit se“ svých geografických znalostí, nebo znalostí plynoucích z vlastního textu žalmu. Vedle toho se však objevily i kategorie svědčící o rodícím se niterném životě adolescentů, a to v podobě zvnitřnělé religiozity (kategorie Zvnitřnělá religiozita: podkategorie Vztah Boha k jednotlivému člověku, Cesta k Bohu jako cesta vzhůru, Niterný vztah k transcendenci), ale také v podobě spíše obecněji vyjádřené zvnitřněné spirituality bez vazby na náboženství (kategorie Zvnitřnělá spiritualita: podkategorie Duchovní vlastnictví lásky a přírody, Analogie mezi přírodou a duchovním životem člověka). Vedle toho však některé výpovědi svědčí spíše o dosud nezvnitřněné spiritualitě či religiozitě, a to např. v podobě Boha jako síly, Boha jako světla v temnotách apod. Jako zvláštní kategorii jsem vymezila kategorii Psychologicky vyjádřená spiritualita, a to prostě proto, že autoři měli tendenci použít psychologických termínů (např. kognitivní aspekt – „přemýšlení o vesmíru“, psychohygienický aspekt – „duševní klid“). Do jaké míry můžeme takové vyjádření chápat jako zvnitřněnou či nezvnitřněnou spiritualitu, je spíše otázka.

Odpověď na druhou podotázku (Projevuje se v obrazech a metaforách studentů ve vztahu k biblickému vnímání světa, člověka a Boha jejich vlastní světonázor?):

Autoři o svém vlastním světonázoru sami nemluvili, v jejich komentářích vlastních děl většinou nenacházíme odpověď na jejich vlastní světonázor. Zatímco v komentářích ostatních členů, kteří jejich díla komentovali, již tuto náboženskou interpretaci nacházíme. Šest studentů se sice deklarovalo jako praktikující katolíci, ale své výtvarné práce pak všichni nekomentovali jako výraz své vlastní víry. Pouze dvě studentky (obr. č. 3 a obrázek č. 16 – shodou okolností dva abstraktní obrázky) z těchto šesti praktikujících katolíků ve svém autorském komentáři naznačily svou víru. Ostatní čtyři věřící pojali ztvárnění oslavného žalmu spíše jako ilustraci a shrnutí textu. Přestože měli za úkol ztvárnit vlastní pojetí žalmu 8, nakreslili pouze to, co slyšeli – uchýlili se tedy k popisným obrázkům.

U studentky, která sympatizuje s buddhismem (obr. č. 1) byla identifikována podkategorie Cesta k Bohu jako cesta vzhůru (kategorie Zvnitřnělá religiozita). Tato kategorie Zvnitřnělá religiozita se dále objevila i u dvou výše zmíněných praktikujících katolíček (obr. č. 3 – podkategorie Niterný vztah k transcendenci) a (obr. č. 16 – podkategorie Vztah Boha k jednotlivému člověku). U třetí praktikující katoličky (obr. č. 7) se objevila kategorie Zvnitřnělé spirituality, podkategorie Duchovní vlastnictví

lásky a přírody. U zbylých třech katolíků nalézáme podkategorie či kategorie jako Ilustrace části textu, Orientace na znalosti a Shrnutí textu.

Víra se tedy spíše projevila v komentářích ostatních členů skupiny, nikoliv v komentářích autorů prací. Někteří studenti - praktikující katolíci - ve výtvarných pracích poznali oslavu Boha. Věřící adolescent tedy může interpretovat pozorované dílo ze své věřící pozice jako nositele náboženské výpovědi, ale také nemusí (tři studenti – praktikující katolíci se tak neprojevili, nevěřící samozřejmě nejsou schopni interpretovat náboženský obsah nábožensky a interpretují ho obecně metaforicky). Jako konkrétní dva příklady z tohoto výzkumu uvádím následující:

1) Komentář na obr. č. 7: nevěřící vidí ruku člověka („život toho člověka, který nám ukazuje tu ruku“), což je nepochopení toho, že se jedná o Boží dlaně, jen věřící pozná symbol tvořící Boží dlaně.

2) Komentář na obr. č. 15: termín „oko galaxie“ je světský pohled, nevěřící v něm nevidí Boží oko.

Z čehož tedy vyplývá, že i náboženský text může v očích diváků dostat nenáboženskou interpretaci. Záleží na tom, zda ho sledují věřící či nevěřící. A zároveň platí, že i když není do výtvarné práce vložený náboženský postoj autora, můžou jeho dílo adresáti (spolužáci) vnímat optikou věřících a nalézt tam náboženský obsah.

Adresáti hodnotili výtvarné práce nejčastěji z hlediska estetického, dále hodnotili vztah díla vzhledem k jeho smyslu (vyjádřit text) a vyjadřovali kritiku díla. Pro odpověď na výzkumnou otázku mají jejich výpovědi smysl zejména ve vztahu k vyjadřování světonázorového postoje, tedy konkrétně podkategorie Náboženské interpretace díla.

Významné je i to, co se v komentářích neobjevilo: a to, že se metaforičností a symbolikou téměř nezabývali. Vyjadřovali se obecně k „hodnotě díla“, nikoliv k jeho metaforičnosti.

Studenti v roli autorů obrázků při ztvárnění žalmu preferovali popisnou funkci obrazu, bez nějakého dalšího významu. V jejich pracích se objevilo jen málo vlastních metafor, dělala jim tedy problém originalita (až na několik výjimek). Spiritualita se v jejich výtvarných pracích projevila jen částečně, spíše se jednalo o povrchní, popisně vnímanou spiritualitu. Mezi 16 ti výtvary je pouze několik originálních ztvárnění. Výzkum ukázal na problém, že vybraná skupina se neumí vyjádřit metaforicky, že nejsou rozvinutí v porozumění symbolů, ani tvůrcí.

Vzhledem k velikosti vzorku a ke kvalitativní formě zpracování však nelze vyvozovat příliš obecné závěry, které by platily pro všechny adolescenty. Hodnota získaných kategorií spočívá spíše v tom, že podávají diferencovaný pohled na způsoby hodnocení výtvarných děl v období adolescence, v němž již také může být zahrnuta zvnitřňující se religiozita (spiritualita) adolescentů.

V teoretické části v kapitole 1.6.2, kde jsem se věnovala stádiím náboženské zralosti a vývoji religiozity, byl zmíněn Jean-Paul Deconchy, který zkoumal představy o Bohu. Popisuje fázi „zniternění“, kdy již je Bůh (oproti předchozí fázi „zosobnění“) spojen se slovy láska, modlitba, tato fáze začíná od patnácti let. Právě toto se projevilo ve výzkumu adolescentní skupiny z církevní školy. Konkrétně v případě dvou 16 ti letých studentek (obr. č. 15 a obr. č. 16). Obě dvě malovali svou představu Boha, v prvním případě byl Bůh znázorněn jako síla, jako světlo v temnotách a v druhém přímo jako láska. Což v těchto dvou případech potvrdilo Deconchyho teorii.

Závěr

Diplomová práce se zabývá převážně tématem adolescence a umění. Tato práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a výzkumnou. Cílem práce bylo charakterizovat období adolescence. Dále to byla charakteristika umění a některých jeho vybraných druhů se zaměřením na žalmy, které v sobě spojují hudbu a zároveň i poezii.

Cílem výzkumné části práce bylo zpracování žalmu 8 jako přípravy pro výuku náboženství pro třídu studentů v adolescentním věku a sledování spirituality vybrané skupiny adolescentů skrze jejich výtvarnou činnost.

V teoretické části jsem se věnovala vymezení základních pojmů. V úvodu práce jsem se zabývala definicí adolescence. Názory na věkové rozmezí adolescence se značně rozcházejí, pro potřeby této práce jsem zvolila vymezení Langmeiera a Krejčířové, tedy od 15 do 22 let. Dále jsem se v rámci vývojově-psychologické charakteristiky zabývala biologickým, psychickým, morálním, sociálním a spirituálním vývojem. Kromě výrazných tělesných a psychických změn, jsem popsala i vývoj kresby. V rámci sociálního vývoje jsem zmínila rozličná témata, mimo jiné i identitu, která je pro adolescenci zásadní. Během zpracování fenoménu spirituality, jež se prosadil v psychologii až v posledních desetiletích, jsem narazila na problematičnost jeho definice, která je velmi nejasná. Dalším zdrojem sporů je vztah mezi spiritualitou a náboženstvím, kdy autoři Paragment a Zinnbauer zastávají zcela opačná stanoviska. V souvislosti s významem spirituality jsem zmínila logoterapii a jejího zakladatele V. E. Frankla.

Během psaní této práce jsem si čím dál víc uvědomovala komplikovanost tématu adolescence, která je mostem mezi bezstarostným dětstvím a zodpovědnou dospělostí. Jedná se o složité a mnohdy problematické období zrodu dospělého člověka. Adolescent prochází bolestným obdobím odpoutání se od rodičů, od těch nejbližších, kteří pro něj byli od narození láskyplnou oporou a bezpečným útočištěm. Ještě nedozrálý jedinec bojuje o svou vlastní identitu, hledá svoje originální místo v životě a také smysl své vlastní existence.

V kapitole věnované umění jsem se zabývala tématem krásy, hudbou, výtvarným uměním, poezií, žalmy a úloze symbolů v umění.

Když jsem se věnovala tématu umění, zaujala mě nově jeho propojenost, jak úzce spolu mnohdy jednotlivé druhy umění souvisí, jak se různě prolínají a zároveň doplňují. Zajímavé je to právě u žalmů, kde se snoubí poezie s hudbou, slova s tóny a rytmem. Navíc se jedná o velmi emotivní projev lidské zkušenosti.

Ve výzkumné části jsem se zaměřila na přípravu výzkumu, samotnou práci s vybranou skupinou studentů církevní školy ve věku 15-16 let a vyhodnocení výsledků pomocí obsahové analýzy a kódování kategorií. Pro umělecký projev vybrané skupiny adolescentů ve vztahu k biblické tradici, jsem vybrala žalm 8.

Domnívám se, že díky tomu, že jsou žalmy plné konkrétních obrazů a nám blízkým situacím, je lze výtvarně ztvárnit. Pro výzkumnou část jsem vybrala právě noční žalm číslo osm, který konkrétními výjevy přímo přetéká. Nachází se v něm mnoho různorodých témat, které lze výtvarně zpracovat. Nikdy předtím jsem s dětmi či mladými lidmi takovýmto způsobem nepracovala, proto mne velmi zajímalo, jaké konkrétní obrazy a symboly si adolescenti vyberou k zpracování tohoto obrazově bohatého žalmu.

Zapojením výtvarné tvorby do přednesu poetického žalmu se současným poslechem jeho hudebního zpracování vzniklo 16 vlastních pojetí tohoto žalmu rukou adolescentů. Tyto vzniklé artefakty byly poté zhodnoceny ostatními spolužáky, na závěr jejich autory a poté podrobeny kvalitativnímu výzkumu.

Co se týče samotného výzkumu, očekávala jsem na církevní škole studenty vnímavé pro metafory, výzkum to však nepotvrdil. Studenti při výtvarném zpracování žalmu 8 zůstali většinou u popisné funkce obrazu (ilustrace textu), bez nějakého dalšího významu. V jejich pracích se objevilo poměrně málo vlastních metafor. Dělal jim problém originalita, až na několik výjimek. Vnímání spirituálního (religiozního) rozměru díla se v jejich výtvarných pracích projevila pouze částečně, spíše jsem použité obrazy interpretovala jako povrchně, popisně vnímanou spiritualitu. Mezi 16 ti výtvary je pouze několik originálních ztvárnění. Během výzkumu si studenti postěžovali, že v hodinách výtvarné výchovy vůbec nemalují, jen probírají teorii. Nejsou tedy vedeni k tvůrčí práci, nikdo je nepodporuje v kreativitě. Tento výzkum ukázal na problém, že tato skupina studentů se neumí vyjádřit metaforicky, tedy že nejsou rozvinutí v porozumění symbolů a nejsou tvůrčí. Vzhledem k velikosti vzorku, z něj však nelze vyvozovat obecnější závěry, kromě toho, že takové skupiny adolescentů mohou existovat. Bylo by jistě zajímavé porovnat v rámci dalších výzkumů studenty z jiných církevních škol, jak jsou na tom s originalitou ve výtvarné práci a se smyslem pro metafory v biblických textech.

Doufám, že pro učitele náboženství může být tato práce přínosná z pohledu souhrnné charakteristiky adolescentů a jako inspirace pro častější tvůrčí činnost v hodinách náboženství. Po přednesu různých překladů konkrétního vybraného žalmu, s následným zapojením receptivního poslechu žalmů se může v rámci výuky zrealizovat výtvarné ztvárnění tohoto žalmu žáky či studenty. Jedná se nejen o ozvláštnění výuky aktivizační formou, ale pro učitele mohou být výtvarné práce i zdrojem dalšího poznání osobnosti jednotlivých studentů, stejně tak jako následná diskuze nad těmito výtvary. Zpracování žalmu 8 jako přípravy pro výuku mohou učitelé ve své výuce v případě potřeby také využít. Potěšilo by mě, kdyby na základě této práce vznikla další výtvarná zpracování žalmů.

Oblast umění, spirituality a adolescence je velmi rozsáhlá, tato práce je pouze nahlédnutím do těchto zajímavých fenoménů a načrtnutím hrubých obrysů. Myslím si, že ve výuce náboženství by bylo možné více využívat uměleckých prostředků a zároveň tvůrčích schopností žáků. Umění v sobě skrývá nepřeberné množství podnětů, motivů,

symbolů a krásy, které čekají na to, jestli si jich všimneme a pozveme je do svých vyučovacích hodin, životů a srdcí.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

BABYRÁDOVÁ, H. *Symbol v dětském výtvarném projevu*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2079-2.

BABYRÁDOVÁ, H., Původ a přítomnost fenoménu spirituality. In *Spiritualita: fenomén spirituality z pohledu filozofie, religionistiky, teologie, literatury, teorie a dějin umění, pedagogiky, sociologie, antropologie, psychologie a výtvarných umělců: Sborník transdisciplinárních esejů s mezinárodní účastí*. BABYRÁDOVÁ, H., HAVLÍČEK, J. (ed.), Brno: Masarykova univerzita, 2006. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. ISBN 80-210-4206-0, s. 23–25.

BÁNDY, J. *Teológia starej zmluvy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003. ISBN 80-223-1793-4.

BERDJAJEV, N. *Filosofie svobodného ducha: apologie a problematika křesťanství*. Přeložil J. KRANÁT. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009. ISBN 978-80-86818-98-6.

Bible. Český studijní překlad. Praha: KMS, 2009. ISBN 978-80-86449-61-6.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005. ISBN 80-85810-37-9.

Bible, překlad 21. století. Praha: BIBLION, 2009. ISBN 978-80-87282-00-7.

DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

DUDA, M., SMELÝ, I. *Spiritualita, náboženstvo a adolescent*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. ISBN 978-80-555-0726-2.

FRANKL, V. E. *Psychoterapie a náboženství: hledání nejvyššího smyslu*. Přeložil L. KOUBEK a J. VANDER. Brno: Cesta, 2007. ISBN 80-7295-088-6.

GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada Publishing, 2011. Psyché. ISBN 978-80-247-2798-1.

Good News Bible, Today's English Version, The Bible Societies. Glasgow: Collins, 1990. ISBN 0-564-05813-0.

- GRAHAM, G. *Filosofie umění*. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-85947-53-6.
- HANESOVÁ, D. *Náboženská výchova v školách*. 2. rozšířené a prepracované vydání. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzita Mateja Bela, 2005. ISBN 80-8083-121-1.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HEWSTONE, M., STROEBE, W. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5.
- HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3.
- CHALUPA, P. *Královna Ester: Kniha Ester v pohledu synchronním a diachronním*. Svitavy: Trinitas, 1999. ISBN 80-86036-26-X.
- JAN PAVEL II. *Codex iuris canonici: Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny : latinsko-české vydání s věcným rejstříkem*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.
- Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Přeložil F. X. HALAS a D. HALASOVÁ. Praha: Krystal OP, 2009. ISBN 978-80-7195-289-3.
- Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-132-6.
- Kompendium katechismu katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-094-7.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. aktual. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.
- Latinsko-český slovník*. 2. dopl. vyd. Praha: SPN, 1970. ISBN nevedeno.
- MACKERLE, A. *Bible. Mnoho hlasů, jedno slovo*. Brno: Cesta, 2008. ISBN 978-80-7295-107-9.
- MUCHOVÁ, L. *Budete mými svědky: Dialogické rozvíjení křesťanské identity ve světonázorově pluralitní společnosti – pedagogická výzva*. Brno: Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství, 2011. ISBN 978-80-86953-82-3.
- MUCHOVÁ, L. *Bůh je jako mrakodrap: O rozvíjení dětského Božího obrazu*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1998. ISBN nevedeno.
- MUCHOVÁ, L. *Vyslovit nevyslovitelné: Didaktika uvádění do světa symbolů*. Brno: CDK, 2005. ISBN 80-7325-075-6.

MUCHOVÁ, L., KOVÁŘOVÁ, I. *V kráse objevovat Boha: Výtvarné práce v hodinách náboženství pro děti staršího školního věku*. České Budějovice: Diecézní katechetické středisko, 1998. ISBN neuvedeno.

MUCHOVÁ, L., PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David...: Využití hudebních technik v hodinách náboženství s dětmi mladšího školního věku*. České Budějovice: Diecézní katechetické středisko, 1998. ISBN neuvedeno.

MUCHOVÁ, L., SLAVÍKOVÁ, J. *Vidět zavřenýma očima: Jak dospět v hodinách náboženství cestou tvořivé dramatiky k meditacím*. České Budějovice: Diecézní katechetické středisko, 1998. ISBN neuvedeno.

MYERS, D. G. *Social Psychology*. 4th ed. New York: McGraw-Hill, 1993. ISBN 0-07-044292-4.

NOVOTNÝ, J. *Světlo ikon*. Velehrad: Refugium, 1997. ISBN 80-86045-14-5.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 4. aktual. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-503-5.

READ, H. *Výchova uměním*. Praha: Odeon, 1967. ISBN neuvedeno.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.

ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4.

ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.

Slovník spirituality. Přeložili T. BRICHTOVÁ, J. SÝKORA a J. LACHMAN. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-338-9.

ŠPIDLÍK, T. *Důvody srdce*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-533-X.

ŠPIDLÍK, T. *Spiritualita křesťanského východu: Modlitba*. Velehrad: Refugium, 1999. ISBN 80-86045-33-1.

ŠPIDLÍK, T. *Vědy – umění – náboženství: Protiklad nebo soulad?*. Olomouc: Refugium, 2009. ISBN 978-80-7412-037-4.

ŠPIDLÍK, T., RUPNIK, M. I. *Nové cesty pastorální teologie*. Olomouc: Refugium, 2008. ISBN 978-80-86715-97-1, s. 385–410.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

TRSTENSKÝ, F. *Úvod do knihy žalmův*. 2. oprav. a rozšíř. vyd. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. ISBN 978-80-8084-299-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VALENTA, M. *dramaterapie*. 4. aktual. a rozšíř. vyd. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3851-2.

VANDER ZANDEN, J. W. *Social Psychology*. 4th ed. New York: McGraw-Hill, 1987. ISBN 0-07-553945-4.

VOKOUN, J., KRPCOVÁ WINSTED, M. *Nahlédnutí do teologie kultury*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2015. Biblio. ISBN 978-80-7394-577-0.

VOKOUN, J. *Naslouchat teoložkám*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010. Moderní česká teologie. ISBN 978-80-7325-228-1.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie: Sociálna psychológia*. Praha: ISV nakladatelství, 1997. ISBN 80-85866-20-X.

Církevní dokumenty:

Gaudium et spes

Codex iuris canonici

Katechismus katolické církve

Lumen gentium

Sacrosanctum Concilium

Elektronické zdroje:

Bible kralická, [online]. [cit. 17. ledna 2017]. Dostupné na: < <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/Z8.php>>.

HALL, T. W., EDWARDS, E., & WANG, D. C. (2015, September 28). *The Spiritual Development of Emerging Adults Over the College Years: A 4-Year Longitudinal Investigation*. *Psychology of Religion and Spirituality*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/rel0000051>

JAN PAVEL II. *List umělcům*, [online]. Praha: Česká biskupská konference, 2010 [cit. 25. února 2015]. Dostupné na: <<http://www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/hneda-rada/?page=3>>.

MERTEN, K. *Typologie metod obsahové analýzy*. Překlad z díla Inhaltsanalyse [online]. [cit. 23. února 2017]. Dostupné na: <web.ff.cuni.cz/~rada/taoa/~RTFverze/METOBSAN.rtf>.

Seznam zkratk

CIC	<i>Codex iuris canonici</i> – Kodex kanonického práva
ČEP	Český ekumenický překlad
GS <i>spes</i>	pastorální konstituce II. vat. koncilu o církvi v dnešním světě <i>Gaudium et spes</i>
KKC	Katechismus katolické církve
KKKC	Kompendium katechismu katolické církve
LG	věřoučná konstituce II. vat. koncilu o církvi <i>Lumen gentium</i>
LXX	Septuaginta - řecký překlad Starého zákona
SC	konstituce II. vat. koncilu o posvátné liturgii <i>Sacrosanctum Concilium</i>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dodatek ke kapitole 1.5.7.1 Svátost biřmování

Příloha č. 2: Dodatek ke kapitole 1.6.3 Výzkum spirituálního vývoje u amerických vysokoškolských studentů

Příloha č. 3: Dodatek ke kapitole 6.1.2 Jednotlivé překlady žalmu 8

Příloha č. 4: Výtvarné práce studentů – obrázek č. 1 – obrázek č. 16

Přílohy

Příloha č. 1:

Dodatek ke kapitole 1.5.7.1 Svátost biřmování

V první řadě svátost biřmování podle učení katolické církve obdarovává biřmovance svými sedmi dary (moudrosti, rozumu, rady, síly, umění, zbožnosti a bázně Boží) a tím jej uschopňuje k objevení svého životního povolání. Darem umění je zde myšleno plné rozvinutí svého talentu právě v oblasti umělecké tvorby. V adolescentním věku dochází k rozvoji i uměleckých schopností a mladý člověk se zároveň rozhoduje, jak se svými dary naloží, jakou cestou se vydá.

Zároveň je se svátostí biřmování spojena i ochota začít žít naplno křesťanský život, evangelizovat svým životem ostatní a ochota pro víru v Krista trpět. S tímto právě souvisí v minulosti prováděný políček, kdy symbolickým gestem biskup biřmovanci obrazně připomněl tuto připravenost trpět pro Krista.

Samotnému biřmování předchází příprava na tuto svátost, obvykle probíhá ve farnosti formou pravidelných schůzek skupinky budoucích biřmovanců s knězem či katechetou zhruba jeden rok. Někdy mohou být budoucí biřmovanci z praktických důvodů spojeni s katechumeny, připravujícími se na křest dospělých (při udělení křtu může dospělý katechumen zároveň přijmout svátost biřmování a eucharistii). V tomto období přípravy na biřmování si adolescent volí svého biřmovacího patrona, je dobré si procházet životopisy světců a na základě osobních preferencí si zvolit zároveň svého patrona i jméno, které biřmovanec později přijímá. Tímto jménem jej nově oslovuje při udělení svátosti biřmování místní biskup nebo jím pověřený udělovatel svátosti. Při vyslovení nového jména pronáší biskup či pověřený udělovatel svátosti slova: „Terezie, přijmi pečeť darů Ducha Svatého“ a olejem zvaným křížmo označí čelo biřmovance křížem. Při tomto obřadním úkonu stojí kmotr biřmovaného za ním a má položenou pravou ruku na pravé rameno svého biřmovacího kmotřence. Tento symbolický úkon dodává biřmovanci odvalu, jeho kmotr se za něj zaručuje, stojí za ním a podporuje jej.

Do smyslu této svátosti uvádí katolické křesťany Katechismus katolické církve takto: „Svátost biřmování tvoří se křtem a eucharistií souhrn „svátostí uvedení do křesťanského života“, jehož jednotu je nutno uchovávat. Je tedy třeba vysvětlovat věřícím, že tato svátost je potřebná k naplnění křestní milosti.“²²⁸ „Biřmování, stejně jako křest, vtiskuje do křesťanovy duše duchovní znamení, nezrušitelný charakter; proto se tato svátost může přijmout jen jedenkrát za život.“²²⁹ Kodex kanonického práva sděluje ohledně nesmazatelného znamení biřmování následující: „Svátost biřmování

²²⁸ KKC 1285

²²⁹ KKC 1317

*vtiskuje trvalé znamení; jí se pokřtění, kteří pokračují v uvádění do křesťanského života, obohacují darem Ducha svatého.*²³⁰ Věřoučná konstituce II. vat. koncilu o církvi *Lumen gentium* osvětluje význam této svátosti: Svátost biřmování pokřtěné „*dokonaleji spojuje s církví a obdařuje zvláštní silou Ducha svatého, proto jsou ještě více povinni šířit a bránit víru slovem i skutkem jako opravdoví Kristovi svědkové.*“²³¹

Příloha č. 2:

Dodatek ke kapitole 1.6.3 Výzkum spirituálního vývoje u amerických vysokoškolských studentů

Studie, týkající se náboženství a duchovního života rozvíjejících se dospělých, měla za úkol prozkoumat náboženské a spirituální změny v průběhu času u evangelikální křesťanské mládeže, měřeno v osmi časových bodech během všech čtyř let vysokoškolského studia.²³²

To, co dělá ze vznikající dospělosti obzvláště důležitou etapu života, je pochopení, že se jedná o období, během něž jsou vzory, chování, hodnoty a vztahy nastaveny k formování průběhu celého života jedince. Pět centrálních znaků, které charakterizují vznikající dospělost, hovoří o těchto bodech: zkoumání vlastní identity, nestabilita, zaměření na sebe, city mezi dvěma póly a široké možnosti, což jsou znaky, které se obecně připisují adolescenci. První znak – zkoumání identity, je pravděpodobně ústřední, zatímco na ostatní čtyři se pohlíží jako na jeho rozšíření či projevy (Arnett, 2004). Forma kolem sebepojetí fenoménu vznikajících dospělých je stále křehká, stejně tak jako experimentování těchto mladých lidí se svou novou identitou spojenou se vztahy (láskou), prací a světonázorovou orientací. Ať už jsou zkušenosti během tohoto období zkoumající identity jakékoliv, začínají se již utvářet pevnější formy. Zkušenosti během této etapy utváří závazky a životní nasměrování, které typicky krystalizují až na konci fáze vznikajících dospělých. Z dlouhodobého pohledu na celoživotní vývoj jedince je vznikající dospělost kritickým bodem obratu. Z hlediska vývojové a vztahové perspektivy, Tanner (2006) navrhuje myšlenku, že jádrem procesu vznikající dospělosti, díky němuž probíhá přechod z adolescentní závislosti do relativně více nezávislé mladé dospělosti, je „recentering“ (znovu vycentrování středu osobnosti).²³³ V recenteringu je externí regulace chování postupně nahrazena samoregulací prostřednictvím vývoje ega (např. zprostředkované a spontánní ovládnání) a separace individualizací. Životní zkušenosti jako takové, stejně tak i volby a vzory se během vznikající dospělosti usadí a mají zřejmě větší důsledky, než v kterémkoliv jiném období života. Stejně tak

²³⁰ CIC, kán. 879.

²³¹ LG 11

²³² Srov. Tamtéž.

²³³ Centering znamená prožitek vlastního tělesného i duševního středu, psychické opory v sobě samotném.

představuje vznikající dospělost kritickou dobu pro obecný vývoj identity, rovněž je to i klíčové období pro náboženský a spirituální rozvoj.²³⁴

I když existuje celá řada definic ohledně religiozity a spirituality během studijní doby, spiritualita je často definovaná jako hledání posvátna a zdůrazňuje žitou zkušenost, zatímco zbožnost obvykle klade důraz na víru a na chování spojené s institucionalizovaným náboženským vyznáním. Navzdory tomuto rozdílu výzkum naznačuje, že u mnoho jedinců dochází k hledání posvátna v rámci organizovaného náboženství. S odkazem na náboženský a spirituální rozvoj u sledované skupiny vysokoškolských studentů se často jedná o formaci náboženské víry, kterou může oslovit prosté hledání smyslu života, jakož i morální hodnoty týkající se toho, jak by měl člověk žít. Proto mladé lidi často nejvíce oslovují přímo světonázorové otázky, pro vznikající dospělé je totiž typické opouštění pevně stanovených závazků z důvodu vlastní specifické náboženské a spirituální identifikace.²³⁵

Studie se zaměřuje na spiritualitu vznikajících dospělých v rámci specifické náboženské tradice evangelikálního křesťanství. Výzkumníci zkoumali obecně následující oblasti spirituality u vznikajících dospělých: (a) jak se vznikající dospělí vnitřně identifikují s ohledem na spiritualitu, (b) osobní angažovanost ve spiritualitě, (c) jak se náboženský a spirituální rozvoj vztahuje k životu vznikajících dospělých. A zároveň se tato studie zaměřuje na nenáboženskou spiritualitu, nebo obecně na konceptualizaci spirituality napříč náboženskými tradicemi. Jedná se tedy o malý výzkum dalece specificky zaměřený na spiritualitu v rámci křesťanské evangelikální tradice.²³⁶

Co se týče vnitřní identifikace se spiritualitou, Arnett (2004) identifikoval čtyři hlavní světonázory vznikajících dospělých na základě kódování kvalitativních rozhovorů (20 až 29 let): ateista/agnostik (22%), deista (28%), liberální věřící (27%) a konzervativní věřící (23%), což ukazuje, že přibližně tři čtvrtiny vznikajících dospělých jsou vnitřně identifikováni s teistickou koncepcí nebo přímo věří v Boha. Podobně, v „Národní studii mládeže a náboženství“ (NSYR), Smith a Snell (2009) zjistili, že téměř tři čtvrtiny (73%) vznikajících dospělých (18 až 23 let) jsou identifikováni s určitou náboženskou příslušností (46% protestantská, 18% katolická, ostatní 9%), zatímco 27% se označuje jako nevěřící. Tyto výše uvedené výsledky naznačují, že velká většina (přibližně tři čtvrtiny) vznikajících dospělých se vnitřně identifikuje s nějakou formou spirituality.²³⁷ Pro srovnání se spiritualitou českých adolescentů nejsou k dispozici adekvátní data, proto alespoň pro představu uvádím výsledky výzkumu DIN (Detradicionalizace a individualizace náboženství) z roku 2006, který zkoumal spiritualitu obyvatel ČR. Z dotazovaných se 33% označilo za agnostika, 15% za ateistu,

²³⁴ Srov. HALL, T. W., EDWARDS, E., & WANG, D. C. *The Spiritual Development of Emerging Adults Over the College Years: A 4-Year Longitudinal Investigation.*

²³⁵ Srov. Tamtéž.

²³⁶ Srov. Tamtéž.

²³⁷ Srov. Tamtéž.

39% projevilo víru v existenci nadpřirozené síly a jen 10% věřilo tradičnímu konceptu Boha.²³⁸ Oproti americké mládeži jsou tyto údaje z České republiky opravdu alarmující.

Zatímco vznikající dospělost obecně, a zejména v souvislosti se studiem na vysoké škole, představuje kritické období pro náboženský a spirituální vývoj, byla (co se týče výzkumu) proměně spirituality během vysokoškolských let věnována jen velmi malá pozornost. Tato studie je první svého druhu, jenž se zabývá změnou spirituality u křesťanských vysokoškolských studentů za použití 8 časových bodů během 4 let vysokoškolského studia. Autoři studie našli několik odlišných vzorů proměny, což naznačuje, že se spiritualita během vysokoškolských let často mění nelineárním způsobem. Obecně lze říci, že spiritualita během 4 let klesala. Autoři studie zjistili, že spiritualita obecně poklesla v osmi doménách a zvýšila se jen u hledající domény. To částečně potvrdilo předchozí výzkum, který zjistil klesající účast na náboženském životě během studia vysoké školy; nicméně, autoři studie našli další celkový pokles ve vzorku křesťanských studentů navštěvujících křesťanské univerzity v porovnání s národním vzorkem. Tyto analýzy umožnily získat více nuancí pro pochopení náboženských a spirituálních změn u křesťanských vysokoškolských studentů, což je pokrok oproti minulým studiím. Autoři studie svým výzkumem předložili několik možných směrů pro budoucí výzkum. Jedním z klíčových směrů je testování hypotéz, upadajícího skóre spirituality mladistvých, která v sobě odráží prvek znejistění a následné obnovy vývojového procesu spirituality. Současná studie představuje důležitý krok vpřed v pochopení spirituálního přechodu u vznikající dospělosti vysokoškolských studentů v rámci křesťanství.²³⁹

Příloha č. 3:

Dodatek ke kapitole 6.1.2 Jednotlivé překlady žalmu 8

Dalším překladem žalmu 8 je Český studijní překlad, ve kterém jsou pod čarou vysvětleny některé výrazy:

„1 Pro vedoucího chval. Na gittít.“²⁴⁰ Davidův žalm.

2 Hospodine, náš Pane, jak vznešené je tvoje jméno na celé zemi! Tys dal svou velebnost na nebesa.

²³⁸ Srov. MUCHOVÁ, L. *Budete mými svědky*, s. 92.

²³⁹ Srov. HALL, T. W., EDWARDS, E., & WANG, D. C. *The Spiritual Development of Emerging Adults Over the College Years: A 4-Year Longitudinal Investigation*.

²⁴⁰ „Význam slov je nejistý. Buď jde o označení hudebního nástroje či jiný hudební termín, anebo znamená „na gatský způsob“ (ČEP). Slovo gat (od něhož je zde použité slovo odvozeno) ovšem znamená rovněž (vinný) lis, a takto ho zde překládá LXX. Z toho někteří usuzují, že se jednalo o píseň zpívanou při vinobraní (tj. lisování vína). Totéž se vyskytuje ještě v žalmech 81 a 84.“

3 Z úst dětí²⁴¹ a kojenců jsi ustanovil sílu kvůli těm, kdo se mají nepřátelsky.²⁴² Tak jsi skoncoval s nepřítelem a s tím, kdo se mstí.

4 Když hledím na tvá nebesa – dílo tvých prstů²⁴³, měsíc a hvězdy, které jsi upevnil –

5 co je člověk, že na něj pamatuješ, **syn člověka**²⁴⁴, že jej navštěvuješ?

6 Trochu jsi jej omezil, aby nebyl božskou²⁴⁵ bytostí, a korunoval jsi ho slávou a důstojností.

7 Svěřil jsi mu vládu nad dílem svých rukou, všechno jsi mu položil pod nohy,

8 všechen brav a skot i polní zvěř,

9 nebeské ptactvo, mořské ryby i vše, co se brodí mořskými stezkami.

10 Hospodine, náš Pane, jak vznešené je tvoje jméno na celé zemi!²⁴⁶

Originálním a poeticky obohaceným překladem je žalm 8 z Bible, překlad 21. století:

„1 Pro předního zpěváka, na gitejský nástroj. Žalm Davidův.

2 Hospodine, Pane náš, všude na zemi slavné jméno máš! Svou slávou jsi pokryl nebesa,

3 chválou z úst kojenců a nemluvnat jsi proti nepřátelům sílu dokázal, mstivého protivníka abys překonal!

4 Když vidím tvá nebesa, dílo prstů tvých, měsíc a hvězdy, které tam umístil –

5 co je člověk, ptám se, že na něj pamatuješ, co je **lidský tvor**, že o něj pečuješ?

6 O málo nižším než Boha jsi jej stvořil, slávou a ctí jsi korunoval jej,

7 nad dílem svých rukou jsi mu vládu svěřil, k jeho nohám jsi složil vše.

8 Ovce a kozy, všechen dobytek i všechnu polní zvěř,

9 ptáky na obloze i mořské ryby, vše, co putuje napříč oceány.

10 Hospodine, Pane náš, všude na zemi slavné jméno máš!²⁴⁷

²⁴¹ „nebo batolat“

²⁴² „Tento verš je těžko srozumitelný. Může znamenat, že chvála z úst malých dětí má moc umlčet síly temnoty, povstávající proti Hospodinu. To by bylo v souladu s tím, jak tento verš cituje Pán Ježíš (viz Mt 21,16).“

²⁴³ „Boží prst je vícekrát obrazem Boží moci“

²⁴⁴ „časté poetické synonymum pro člověka“

²⁴⁵ „LXX – jako anděl, v hebrejském textu – elohím (Bůh)“

²⁴⁶ Bible, Český studijní překlad, s. 662.

²⁴⁷ Bible, překlad 21. století, s. 633.

Dalším velmi poetickým překladem je Jeruzalémská bible, je zde uveden nadpis „Moc Božího jména“:

„**1** *Sbormistrův. Na Gatově...²⁴⁸. Žalm. Davidův.*

2 *Jahve, náš Pane, jak mocné je tvé jméno²⁴⁹ po celé zemi! Znovu a znovu promlouvá²⁵⁰ o tvé vznešenosti, vyšší nežli nebesa,*

3 *ústý dětí, těch nejmenších²⁵¹ jako pevnost jsi je ustanovil²⁵² kvůli svým protivníkům, abys pokořil nepřítel a buřiče.*

4 *Při pohledu na tvé nebe, dílo tvých prstů, na měsíc a hvězdy, jež jsi upevnil,*

5 *co je vůbec smrtelník, že na něj pamatuješ, **Adamův syn**, že ho ráčíš navštěvovat?*

6 *Udělal jsi ho o málo menším než bohy²⁵³, věncíš ho slávou a krásou,*

7 *aby vládl nad dílem tvých rukou, všechno jsi mu k nohám položil,*

8 *ovečky i býky, všechny pospolu, k tomu i polní zvěř,*

9 *nebeské ptactvo i mořské ryby, když se vydá²⁵⁴ po stezkách moří.*

10 *Jahve, náš Pane, jak mocné je po celé zemi tvé jméno!²⁵⁵*

Český překlad Písma z roku 1613 – tedy Bible kralická, je dostupná na následujících internetových stránkách <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/Z8.php>:

„**1** *Přednímu zpěváku na gittejský nástroj, žalm Davidův.*

2 *Hospodine Pane náš, jak důstojné jest jméno tvé na vsí zemi! Nebo jsi vyvýšil slávu svou nad nebesa.*

3 *Z úst nemluvnátek a těch, jenž prsí požívají, mocně dokazuješ síly z příčiny svých nepřátel, abys přítrž učinil protivníku a vymstívajícímu se.*

²⁴⁸ „Snad na harfě, nebo podle nějaké melodie flišťanského původu.“

²⁴⁹ „Boží jméno umožňuje věřícímu, jakmile je umí vyslovit, mít účast na Jahvově slávě, srv. v. 6. Člověk, učiněný k Božímu obrazu, je takto přidružen k jeho svrchovanosti, srv. Žl 20,2; Žl 54,3; Iz 63,17. Právě vzhledem k tomuto námětu byl tento žalm bezpochyby postaven do sousedství předešlého.“

²⁵⁰ „,znovu promlouvá (o tvé...)’ tinnah konj.; ,ať ráčí dát (tvou...)’ tenah hebr.“

²⁵¹ „Kristus citoval tento text, když mu děti provolávaly slávu o Květné neděli. Liturgie ho používá k oslavě svědectví svatých Neviňátek, srv. Mt 2,16, Mt 21,16.“

²⁵² „Jako v Př 18,10 atd.; Boží jméno hatí veškerou modloslužbu, neboť zjevuje jediného Boha, Jahva, srv. Ex 3,14.“

²⁵³ „Dosl.: ,než nějakého boha’. Autor má na mysli tajemné bytosti, které tvoří Jahvův dvůr, Žl 29,1, ,anděly’ v řec. a ve Vulg. Srv. Žl 45,7, Tob 5,4.“

²⁵⁴ „Totiž ,Adamův syn’ z v. 5.“

²⁵⁵ Jeruzalémská bible, s. 889–890.

4 Když spatřuji nebesa tvá, dílo prstů tvých, měsíc a hvězdy, kteréž jsi tak upevnil, říkám:

*5 Co jest člověk, že jsi naň pamětliv, a **syn člověka**, že jej navštívuješ?*

6 Nebo učinil jsi ho málo menšího andělů, slávou a ctí korunoval jsi jej.

7 Pánem jsi ho učinil nad dílem rukou svých, všecko jsi podložil pod nohy jeho:

8 Ovce i voly všechny, také i zvěř polní,

9 Ptactvo nebeské, i ryby mořské, a cožkoli chodí stezkami mořskými.

10 Hospodine Pane náš, jak důstojné jest jméno tvé na vsí zemi! “²⁵⁶

Dalším překladem je anglická verze z Good News Bible:

*„**God’s Glory and Man’s Dignity**”²⁵⁷*

1 O Lord, our Lord, your greatness is seen in all the world! Your praise reaches up to the heavens;

2 it is sung by children and babies. You are safe and secure from all your enemies; you stop anyone who opposes you.

3 When I look at the sky, which you have made, at the moon and the stars, which you set in their places -

*4 what is man, that you think of him; **mere man**, that you care for him?*

5 Yet you made him inferior only to yourself;²⁵⁸ you crowned him with glory and honour.

6 You appointed him ruler over everything you made; you placed him over all creation:

7 sheep and cattle, and the wild animals too;

8 the birds and the fish and the creatures in the seas.

9 O Lord, our Lord, your greatness is seen in all the world!”²⁵⁹

²⁵⁶ Bible kralická [online].

²⁵⁷ „Hebrew title: *A psalm by David.*“

²⁵⁸ „yourself; or the gods, or the angels“

²⁵⁹ Good News Bible, Today’s English Version, s. 541.

Překlad tohoto anglického textu:

Boží sláva a důstojnost člověka (Židovský nadpis: žalm od Davida – v poznámce pod čarou č. 257)

1 Ó Pane, náš Pane, tvá velikost je vidět v celém světě. Tvá velebnost se dotýká nebe.

2 Zpívali o ní nemluvňata a děti. Ty jsi jistý a bezpečný před všemi tvými nepřáteli, zastavíš každého, kdo se proti tobě postaví.

3 Když se podívám na oblohu, kterou jsi stvořil, na měsíc a hvězdy, které jsi vsadil na jejich místa -

4 Co je člověk, že na něho myslíš, **pouhý člověk**, že o něj pečuješ?

5 přece jsi ho stvořil podřízeného pouze tobě; (nebo bohům, nebo andělům – v poznámce pod čarou č. 23) korunoval jsi ho slávou a důstojností.

6 Ustanovil jsi ho vladařem nad vším, co jsi stvořil; postavil jsi ho nade vše stvoření:

7 ovce a dobytek a také divoká zvířata

8 ptactvo a ryby a nestvůry v mořích.

9 Ó Pane, náš Pane, tvá velikost je vidět v celém světě.

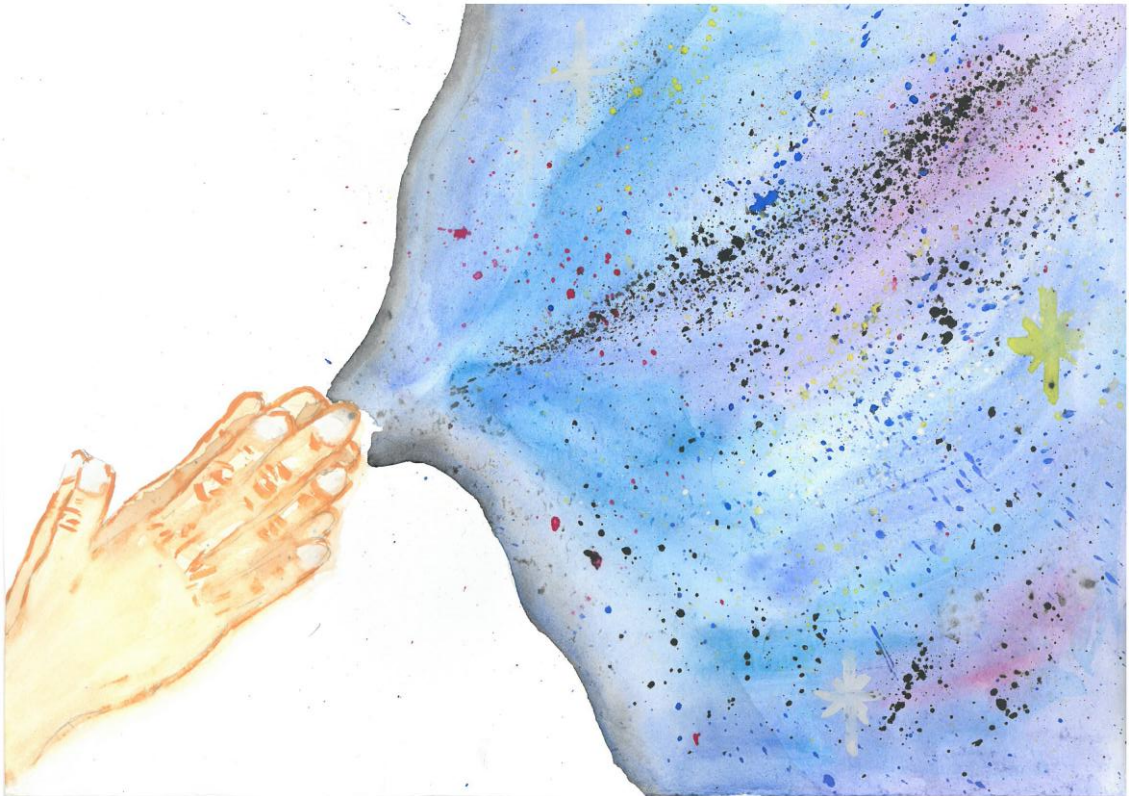
Příloha č. 4: Výtvarné práce studentů

Příloha č. 4: obrázek č. 1

Příloha č. 4: obrázek č. 2

Příloha č. 4: obrázek č. 3

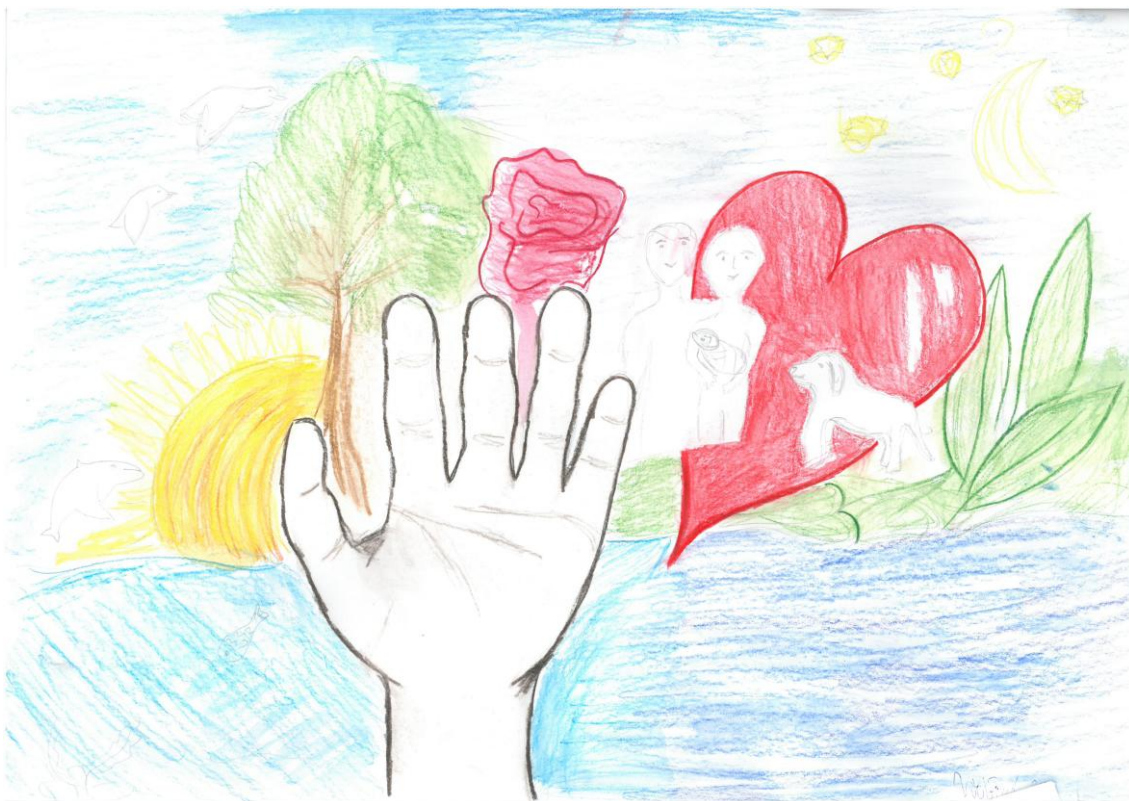
Příloha č. 4: obrázek č. 4

Příloha č. 4: obrázek č. 5

Příloha č. 4: obrázek č. 6

Příloha č. 4: obrázek č. 7

Příloha č. 4: obrázek č. 8

Příloha č. 4: obrázek č. 9

Příloha č. 4: obrázek č. 10

Příloha č. 4: obrázek č. 11

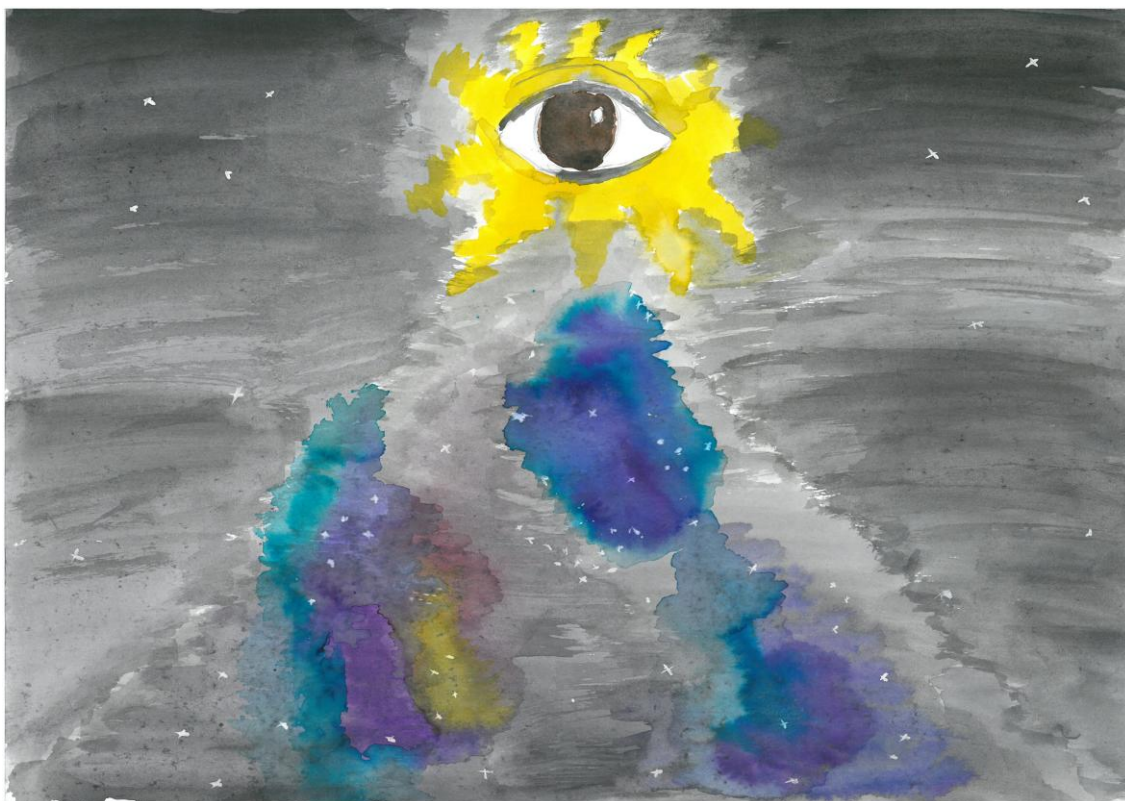
Příloha č. 4: obrázek č. 12

Příloha č. 4: obrázek č. 13

Příloha č. 4: obrázek č. 14

Příloha č. 4: obrázek č. 15

Příloha č. 4: obrázek č. 16

Abstrakt

MÁLOVÁ, K. *Spiritualita adolescentů a její umělecký projev ve vztahu k biblické tradici*. České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Klíčová slova: spiritualita, adolescenti, umění, žalm, symbol

Tato práce se zabývá spiritualitou adolescentů a jejím uměleckým projevem ve vztahu k biblické tradici. Téma diplomové práce částečně navazuje na mou bakalářskou práci. Práce je členěna do dvou částí – teoretické a výzkumné. V teoretické části práce popisuje základní pojmy, vývojově-psychologickou charakteristiku adolescentů, spiritualitu a umění (hudební, výtvarné umění, poezii, žalmy a symboly). Výzkumná část je věnovaná práci s vybranou skupinou a vyhodnocení výsledků pomocí obsahové analýzy.

Abstract

Spirituality in Adolescents and its Artistic Expression in Relation to the Biblical Tradition

Key words: spirituality, adolescents, art, psalm, symbol

This thesis deals with spirituality in adolescents and its artistic expression in relation to the biblical tradition. The theme of the thesis partly builds on my bachelor thesis. The thesis is divided into two parts - theoretical and research. The theoretical part describes the basic concepts, the developmental-psychological characteristics of adolescents, spirituality and art (music, fine arts, poetry, Psalms and symbols). The experimental part is devoted to work with a selected group and the evaluation of the results using content analysis.